T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TERÖR VE SEKTÖREL OLARAK YARATTIĞI DIŞSALLIKLAR

YASİN SARIKAYA

TEZ DANIŞMANI

DOÇ.DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE, 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.....İŞLETME..... ANABİLİM DALI

.....İŞLETME.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

.....Yasin SARIKAYA..... tarafından hazırlanan .....Küreselleşme Sürecinde Terör ve Sektörel Olarak Yarattığı Dışsallıklar Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 16.12.2019 Pazartesi günü saat .....15:00..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Emel YILDIZ	Kabul Edilmesine	
Doç.Dr. İlknur KUMKALE	Kabul Edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Seçkin CANDAZ	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

20 / 12 / 2019

Yasin SARIKAYA

Tezin Adı : Küreselleşme Sürecinde Terör ve Sektörel Olarak Yarattığı Dışsallıklar.

Hazırlayan : Yasin SARIKAYA

ÖZET

Soğuk Savaşın sona erdiği 1980'li yılların sonlarından itibaren küreselleşme ve terör kavramları günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte var olan siyasi sınırlar gün geçtikçe anlamını yitirmeye başlamış, Dünya küresel bir köy haline gelmi ştir. Başta telekomünikasyon ve bilgisayar sistemlerinde olmak üzere teknolojide meydana gelen devrimsel nitelikteki gelişmeler insanoğlunun da ufkunu açmış, dünya vatandaşı kavramını ortaya çıkarmıştır. Avrupa Birliği gibi kıta devletlerinin bir araya gelerek oluşturmuş olduğu ekonomik, siyasi ve kültürel alanlar başta olmak üzere kurulan ortaklıklar küreselleşme sürecini de yeni bir evreye taşımıştır. Bu çalışmamızda da başta işletmeler olmak üzere küreselleşme sürecinin sektörler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri detaylı olarak irdelenmiş ve yaşanan sorunlar hakkında tespitler yapılmıştır. Küreselleşme sürecinin işletmeler üzerindeki etkilerinin farklı bakış açılarıyla incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal konulara değinilmiş, ikinci bölümde işletmeler üzerindeki etkileri sektörel bazda ele alınarak detaylı inceleme yapılmış ve son bölümde uygulama yapılarak çalışma sonuç ve öneriler ile sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Terör, Savunma Sanayi.

Name Of Thesis : Terror In The Of Globalization Process And It's Sectoral Effects

Prepared By : Yasin SARIKAYA

ABSTRACT

Since the year end of the 1980's that Cold War ended, globalization and terror concepts have become a part of our daily lives. With period of globalization, the political boundaries that we currently have have been started to lose their meanings day by day. The world has become a global village. Foremost, with the developments in telecommunication and computer systems, revolutionary changes in technology have been opened the horizon of humanity and the concept of world citizen has emerged. Partnerships such as the European Union formed by the continental states have taken the globalization process to a new stage, especially in the economic, political and cultural fields. In this study, the positive and negative effects of the globalization process on the sectors are examined in detail and the problems are determined. This study, which examines from different perspectives the effects of globalization process on enterprises , consists of three parts. In the first section, conceptual issues have been mentioned, in the second section the effects on the enterprises are tackled and detaily examined on a sectoral basis and finally, the study has been completed with implemention.

Keywords: Globalization, Terror, Defence Industry.

ÖNSÖZ

Yirmi birinci yüzyıl başlarında hangi ırk, dil ve dine mensup olursa olsun tüm insanlığı ilgilendiren kavramların başında küreselleşme ve terör gelmektedir. Küreselleşme sürecinin tüm sektörlerde alabildiğine yayıldığı ve baş döndürücü bir gelişim sergilediği bu zamanda dünyadaki en büyük tartışma konularından biri küreselleşme sürecinin ortaya çıkarmış olduğu avantajlar ve dezavantajlar olmuştur. Bahse konu bu avantaj ve dezavantajların başta işletmeler olmak üzere kurum ve kuruluşlar üzerindeki etkilerinin tüm yönleriyle incelendiği bu çalışmada başta ilaç sanayi, savunma sanayi, tarım olmak üzere sektörler ele alınarak detaylı bir analiz yapmak hedeflenmiştir. Bu çalışmanın, başta Türkiye ve tüm insanlığın geleceğe daha umutla bakabilmesi için bir ışık olmasını dilerim.

Ayrıca, bu tezin hazırlanmasında göstermiş olduğu destek ve anlayıştan dolayı tez danışmanım Doç. Dr. Emel YILDIZ'a, çalışmalarımda yardımcı olan arkadaşlarıma ve yaşamım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

Yasin SARIKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... İ

ABSTRACT ..... İİ

ÖNSÖZ ..... İİİ

İÇİNDEKİLER ..... İV

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... Vİ

TABLO LİSTESİ ..... Vİİ

GRAFİK LİSTESİ ..... Vİİİ

KISALTMALAR LİSTESİ ..... İX

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

1.KÜRESELLEŞME VE TERÖR KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE ARASINDAKİ İLİŞKİ 4

1.1. Küreselleşme Kavramı 4
1.1.1. Küreselleşmenin Gelişimi 7
1.1.2. Küreselleşmenin Ölçülmesi 13

1.2. Terör Kavramı 15
1.2.1. Terör Çeşitleri 21
1.2.1.1. Siyasal Terör 21
1.2.1.2. Ulusal (Ülke İçi) Terör 22
1.2.1.3. Devlet Destekli Terör 22
1.2.1.4. Uluslararası Terör 23
1.2.1.5. Uluslarötesi Terör 24
1.2.1.6. Siber Terör 25
1.2.1.7. Modern Terör 27
1.2.2. Teröre Etki Eden Sebepler 29
1.2.2.1. Dini Sebepler 29
1.2.2.2. Sosyoekonomik Sebepler 29
1.2.2.3. İdeolojik Sebepler 30
1.2.2.4. Politik Sebepler 31
1.2.2.5. Etnik Sebepler 31

1.3. Küreselleşme ve Terör İlişkisi 32

İKİNCİ BÖLÜM 35

2.KÜRESELLEŞMENİN YARATTIĞI DIŞSALLIKLAR 35

2.1. Küreselleşmenin İlaç Sanayi Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör 35

2.2. Küreselleşmenin Savunma Sanayi Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör 45

2.3. Küreselleşmenin Tarım Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör 52

2.4. Küreselleşmenin Finans Piyasaları Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör ... 58

2.5. Küreselleşmenin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 68

3.UYGULAMA 68

3.1. Veri Seti ve Yöntem 69

3.2.Ampirik Bulgular 70

3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi 73

3.4. Granger Nedensellik Analizi 75

SONUÇ VE ÖNERİLER 76

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA 82

EK-1 Küreselleşme Endeksleri Genel Bilgileri.

EK-2 KOF Küreselleşme Endeksi Alt Bileşenleri.

EK-3 Uluslararası Kuruluşların Savunma Harcama Kalemleri.

EK-4 Analizde Kullanılan Veriler.

EK-5 Gecikme Uzunlukları.

EK-6 Diğer Eşbütünleşme Analiz Sonuçları.

EK-7 Diğer Nedensellik Analiz Sonuçları.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Küreselleşmenin Alt Boyutları 6
Şekil 2: 2016 Yılı Siber Saldırı Hedefleri 26
Şekil 3: Küresel İlaç Pazarı 2001-2018 Yılı Geliri (Milyar ABD $) 36
Şekil 4: 1988-2016 Yılları Arası Dünya Savunma Harcamaları 46
Şekil 5: 1950-2016 Yılları Arasında Uluslararası Silah Transferi 48

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Küreselleşmenin Evrimi 8
Tablo 2: Bazı Ülkelere Ait Küreselleşme Endeksi ve GSYİH 15
Tablo 3: Modern Terörün Gelişimi 18
Tablo 4: Silah İhracatı ve İthalatı Yapan İlk 10 Ülke (2012-2016). 48
Tablo 5: Tarımsal Üretim Değeri ve İstihdamda Dünya Ülkeleri Sıralaması (2017) 54
Tablo 6: Analizde Kullanılan Değişkenler 69
Tablo 7: Düzey Durağanlık Test Sonuçları 70
Tablo 8: 1.Dereceden Farklar 70
Tablo 9: Savunma Harcamaları-DYY Eşbütünleşme Testi Sonucu 73
Tablo 10: Savunma Harcamaları-DYY Eşbütünleşme Testi Sonucu 73
Tablo 11: Granger Nedensellik Analizi Sonucu 75
Tablo 12: Granger Nedensellik Analizi Sonucu 75

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Bazı Bölgelere Ait KOF Küreselleşme Endeksi (1970-2016)..... 14
Grafik 2: Bazı Ülkelere Ait Terör Algısı 20
Grafik 3: Bölgelere Göre Terör Saldırısı ve Terörden Kaynaklı Ölümler(2002-2017) 27
Grafik 4: Küresel Terörün Ekonomik Zararı (Tahmini/Milyar ABD$)..... 28
Grafik 5: 1998-2017 Yılları Arasında Savaştan ve Terörden Kaynaklı Ölümler İle Değişim Oranı 33
Grafik 6: 1978-2018 Yılları Patent Başvuruları (Bin Adet)..... 40
Grafik 7: Patent İşbirliği Anlaşması(PCT) Yapılan Uluslararası Başvurular (1978-2018) 41
Grafik 8: 2014-2018 Yılları İlaç/Bioteknoloji Patent Başvuru Sayıları (Bin Adet) .. 41
Grafik 9: Savunma Sanayinde Faaliyet Gösteren Bazı Şirketler (2002-2017) 50
Grafik 10: 2017 Yılı İlk 100 Şirkete Ait Piyasa Payları (Milyon ABD $) 51
Grafik 11: 1960-2018 Yılları Dünya DYY (ABD $)..... 59
Grafik 12: Bazı Ülkelere Ait Turizm Harcamaları (ABD $) 65
Grafik 13: Bazı Ülkelere Ait Uluslararası Gelen Turist Sayısı (Kişi) 66

KISALTMALAR LİSTESİ

DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
KOF	İsviçre Ekonomi Enstitüsü
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
BM	Birleşmiş Milletler
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
AB	Avrupa Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
MAI	Dünya Ticaret Örgütü Çok Taraflı Yatırım Antlaşması
ISF	Uluslararası Tohum Federasyonu

GİRİŞ

Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla ilerleme kaydettiği 21. yüzyılda küreselleşme ve terör kavramı adeta bir tabuya dönüşmüştür. Politik, ekonomik ve kültürel anlamda listelerin üst sıralarında yer alan kısaca küreselleşmeye ayak uydurabilmiş ülkeler, küreselleşmenin tüm nimetlerinden sonuna kadar faydalanıyor oluşu ve dünyanın geri kalanının ise yoksulluk içinde yaşaması büyük bir handikap oluşturmaktadır. Kurulu düzenin devam etmesini isteyen küreselleşmeye ayak uydurabilmiş ülkeler kendi bünyelerinde bulunan küresel şirketleriyle beraber oluşturdukları tekelci yapılar, yaşanan olumsuzluklarda önemli bir rol oynamaktadır.

İnsanoğlunun var olduğu ilk günden itibaren varlığını devam ettiren terör kavramının çeşitli tanımları yapılmış, nedenleri ve sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Terör kavramının devletten devlete, kişiden kişiye değişen tanımlarının yapılıyor olması ve üzerinde mutabık kalınan tek bir tanımının yapılamaması çalışmada detaylı olarak ele alınmıştır. Özellikle terörden menfaat elde etmek isteyen ülkelerin, her birinin farklı çıkarlara sahip olduğu ve farklı çıkar gruplarını desteklediği 21.yüzyılda hangi eylemlerin terör eylemi sayıldığı veya kimlere terörist denebileceği ile alakalı devletlerin ortak bir uzlaşı kuramamasının nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde terör kavramının net bir tanımının yapılamamasının oluşturduğu sorunlar ve özellikle az gelişmiş ülkeleri nasıl bir çıkmaza soktuğu ile alakalı bir irdeleme yapılmıştır. Küreselleşme konusunda da yapılmış olan tanımlara yer verilerek tarihi sürecinden bahsedilmiştir. Küreselleşmenin başlangıcı, küreselleşme sürecini tetikleyen etmenler, küreselleşmenin yayılma süreci ile alakalı bilgi verilmiştir. Küreselleşme ile terör arasındaki ilişkinin nedenleri ve sonuçları ile anlatıldığı çalışmamızda özellikle küresel güçlerin küreselleşme sürecinde kendi özel işletmeleri aracılığı ile dünyada oluşturmaya çalıştıkları terör havasına değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümüne gelindiğinde ise birinci bölümde anlatılmak istenen küreselleşmenin işletmeler üzerindeki etkisi ve oluşturulan terör ortamı daha detaylı olarak örneklerle açıklanmıştır. Sektörel bazda ele alınan konular ilaç sanayi, savunma sanayi, tarım sektörü, finans sektörü ve turizm sektörlerini kapsamaktadır. İlk olarak ele alınan ilaç sanayinin geldiği noktaya vurgu yapılarak küresel şirketlerin ilaç sektöründe oluşturmak istedikleri tekelleşmeye değinilmiştir. İlaç sektöründeki küresel işletmelerin bağlı oldukları devletlerin gücünü de kullanarak patentleme yoluyla nasıl tekelleştikleri ve bu noktada ilaç sanayinde oluşan açmaz dikkat çekici bir durum arz etmektedir.

Küreselleşmenin savunma sanayi şirketleri üzerindeki etkileri ve büyük ekonomili devletlerin savunma şirketleri eliyle dünyanın geri kalan ülkelerini nasıl kendilerine mahkûm ettikleri de çalışmada ele alınmıştır. Savunma sanayi şirketlerinin büyüklüğü, yüksek kar marjları ve bağlı oldukları devletlerde kendi lehlerine oluşturdukları düzen ile nasıl terör estirdikleri konusunda irdeleme yapılmıştır.

Küreselleşmenin tarım sektöründe ki etkilerinin anlatıldığı bölümde ise küresel gıda şirketlerinin tarım politikalarına değinilmiş, gıda şirketlerinin başta genetiği değiştirilmiş ürünler olmak üzere insan sağlığını tehdit eden uygulamaları anlatılmıştır. Özellikle Afrika Ülkeleri olmak üzere yoksulluğun günlük hayatın bir parçası olduğu ülkelerde, küresel gıda şirketlerinin kendi şirket çıkarları uğruna oluşturdukları tarım politikalarıyla yoksul ülkelerdeki insanları nasıl açlığa mahkûm ettiklerine değinilmiştir.

Küreselleşme sürecinin bel kemiği sayılabilecek finans piyasalarının başta bankalar olmak üzere küresel şirketlerin elinde nasıl bir silaha dönüştürüldüğü ve küresel devletlerinde bu durumu nasıl kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları da çalışmanın bir diğer incelenen boyutunu oluşturmaktadır. Finans sektörü eliyle küresel devletlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde kurmuş oldukları hakimiyet ve buna bağlı olarak bu durumu siyasi direktiflerini kabul ettirebilecek birer araç olarak kullanmaları konusu izah edilmiştir.

Turizm sektöründe küreselleşmeyle birlikte yaşanan gelişmelere değinilerek işletmeler açısından yansımaları anlatılmak istenmiştir.

Son bölüm ise Türkiye'ye ait bazı veriler kullanılarak, savunma sanayinin farklı göstergeler arasındaki ilişkisini değerlendirmek amacıyla uygulama yapılmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KÜRESELLEŞME VE TERÖR KAVRAMI, ÇEŞİTLERİ VE ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme, kelime olarak yeni olmasına rağmen eskiyi ifade eden, bununla birlikte dünyanın farklı alanlardaki gelişim süreçlerini tanımlayan bir kavramdır (Kıvılcım, 2013:220-221). Türk Dil Kurumu (TDK) iktisat sözlüğüne göre küreselleşme; uluslararası düzlemde yayılan iktisadi faaliyetlerin işlevsel olarak birbirine eklemlenmesidir (https://sozluk.gov.tr/).

Eren&Çütçü (2018:48)'ye göre küreselleşme, "ulusal ekonomilerin ticaret, göç, sermaye akışları, sosyal ve siyasal etkileşim ve bilgi ve teknolojinin yayılması yoluyla birbirine daha bağımlı hale gelme ve entegrasyona geçme süreci"dir.

Adıgüzel (2013:2) ise, "temel dinamikleri teknolojik itme ve neo-liberal ideolojik çekme olan dünya bazındaki bütünleşme sürecinde; mesafenin, mekânın, zamanın daralması ile birlikte ekonomide, teknolojide, siyasette, kültür ve sosyal olaylarda dünya çapında asimetrik karşılıklı bağımlılığın ve organik bütünleşmenin artması" şeklinde tanımlamıştır.

Küreselleşme kavramı bir bütün halinde incelendiğinde; başta ekonomi olmak üzere sosyal ve kültürel oluşumların devletlerin sınırlarını aşıp bütün dünyaya sirayet etmesidir (Potrafke, 2015:510-513).

Farklı bir çalışmada küreselleşme, mal ve hizmetlerin küresel veya küresele yakın bir temelde giderek farklılaşan, yerel ve belirli pazarlara göre uyarlanması ve reklamı olarak tanımlanmıştır (Sharifonnasabi&Bardhi, 2019:7).

Dünya üzerinde küreselleşme dendiğinde akla ilk gelen malların sınır tanımaz bir şekilde ülkeler arasında serbest dolaşımı ve hacimsel olarak ta büyümeye bağlı

olarak müthiş bir teknolojik ilerleme süreci olarak algılanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme karmaşık bir süreci ifade etmektedir. İnsanlara vaat ettiği faydalara bakıldığında coğrafi sınırların kalkmasının ötesinde bir yarar sağladığı söylenemez. İnsanların, sermayenin, malların bununla birlikte bilginin ve düşüncelerin uluslararası bir boyutta ülkeleri birbirine bağımlı kıldığı bir olgudur (Gürel, 2008:14; Song&Li, 2017:999).

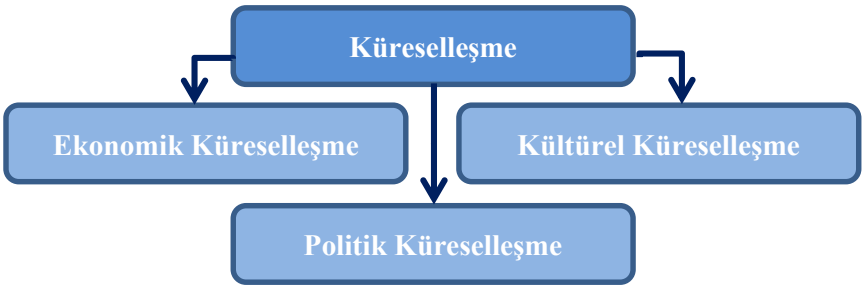
Uluslararasılaşma ya da globalleşme olarak da ifade edilen ayrıca devletler arasındaki siyasal, askeri ve kültürel sınırların anlamını yitirdiği küreselleşme olgusunda mal ve hizmet kavramı global bir özgürlük alanına yayılırken kültürler de bu süreç içerisinde devletler arasında çeşitli etkileşime girmektedir. Küresel dünyada mal ve hizmetlerin yanında telekomünikasyon alanında da dünya devletleri arasında yaşanan etkileşim bilgi kavramını devletlerin kendi sınırları içerine hapsedebileceği bir olgu olmaktan çıkartıp global bir olguya dönüştürmüştür (Potrafke, 2015:509-515).

Küreselleşme teknoloji, sağlık, gıda sektörü, ekoloji ve tüketici mallarını kapsamakla birlikte doğa bilimleri, mimarlık, hukuk, tıp gibi alanları da kapsamasından ötürü daha geniş bir olguyu ifade etmektedir (Öymen, 2000:26-27). Küreselleşme kavramına dünya üzerinde bir çok insanın ve grubun karşı olmasına rağmen, küreselleşme kavramından vazgeçilebilmesi gerçek dışı olmakla birlikte, dezavantajlarının yanında insanlara sağladığı faydalardan ötürü de bundan vazgeçilmesi yönünde büyük bir handikap oluşturduğu da gözlemlenmektedir (Yeşil, 2010:31).

Küreselleşmenin üç temel ayağı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ekonomik küreselleşmedir. Ekonomik küreselleşeme ticaret, yabancı yatırım, global ticari işlemler, bankalar, yatırımcılar, sanayi kuruluşları ve devletlerin olduğu süreçtir. İşletmelerin küreselleşme sürecinde büyümesi, şirket evlilikleri global serveti artırmaya imkan tanırken sosyal faaliyetleri ise bir o kadar kısıtlamaktadır. Örneğin, 2017 yılında küresel doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) 1,43 trilyon$'dır. Gelişmiş ülkelerde 712 milyar$, gelişmekte olan ülkelerde ise 671 milyar$ ve geçiş ekonomilerinde ise bu rakam 47 milyar$ seviyesindedir. (UNCTAD,WIR,2018:xi).

Ülkeler, DYY çekmek için politikalar üretmektedirler. 2017 yılında 65 ülke, üretmiş oldukları politikaların %84'ü yatırımcılara uygun olarak en az 126 yatırım politikası üretmişlerdir. Ulaşım, enerji ve üretim konuları başta olmak üzere idari prosedürleri basitleştirmişler ve yatırımı teşvik edici ekonomik bölgeler oluşturmuşlardır (UNCTAD,WIR,2018:xii).

Kültürel küreselleşmede ise, kültürel malların serbest dolaşımını esas alan, teknolojik ilerlemeyle yeni bir boyut kazanan ekonomik küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında bir üçüncü boyut ise ekonomik ve kültürel küreselleşmenin harmanlanmasıyla oluşan siyasal küreselleşmedir. Son olarak sosyo kültürel olarak küreselleşmede ise tüm bu saydıklarımızın neticesinde dünyadaki demokrasi, özgürlükler, çevrenin korunması, terör, organize suçlar, uyuşturucu gibi bütün dünya devletlerinin ilgilendiren konuların devletler üstü bir ortak anlayışla global bir zemine taşınmasını ifade etmektedir (Kongar, 2001:24-27; Dreher, 2006:1096).

Şekil 1: Küreselleşmenin Alt Boyutları

Kaynak: Kongar, Emre, (2001). "Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni", *TC. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 2, kaynağından yazar tarafından hazırlanmıştır.

Farklı bir çalışmada ise, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde ve muhtemelen gelecek dönemlerde dünyanın neresinde olursa olsun oluşan bir haber, saniyeler içerisinde bütün dünyanın öğrenebildiği bir gerçekliğe dönüşebilmektedir. Bu da bilginin sır olabilecek niteliklerinin kısıtlanması olarak yorumlanabilmektedir. Nicelik ve nitelik olmak üzere küreselleşme iki yönüyle ele alınabilir. Küreselleşmenin nicelik olarak anlamına bakıldığında ticaretin, sermayenin ve yatırımların kısaca paranın serbest bir şekilde dünya ülkeleri arasındaki dolaşımı ifade edilmektedir. Nitelik olarak

küreselleşme kavramı ise siyasal, iktisadi ve sosyal gelişimi belirmektedir. Dünya üzerinde gün geçtikçe daha ileriye giden teknolojik gelişmeler üretimde ticarette ve finans alanlarında ülkeleri birbirini bağımlı hale getirmekte böylelikle de sınırları olmayan küresel bir köy meydana getirmektedir (Eşkinat, 1998:6).

Dünya üzerinde özellikle 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında yaşanan gelişmelerle eskiye nazaran küreselleşme kavramı daha ön plana çıkmış, çok hızlı bir şekilde ilerleyen ulaşım ve telekomünikasyon sektörü sayesinde siyasal ve iktisadi sınırların giderek yok olmaya başladığı kabul edilmiştir. Kilometrelerce uzaklıktaki bir ülkede yaşanan siyasi, iktisadi ve sosyal bir gelişme diğer ülkeleri de derinden etkileyebilmektedir. Oluşan yeni dünya düzeninde kültürel sınırlar ortadan kalkmaya başlamış, ülkeler ekonomik olarak daha fazla birbirlerine muhtaç hale gelmişler ve de Soğuk Savaş yılarından kalma keskin bölünmenin gün geçtikçe anlamını yitirdiği gözlenmiştir. Hemen hemen bütün dünya ülkeleri bilgi ve teknolojide yaşanan gelişmelerden sonra birbirlerinden her alanda haberdar olmuşlar ve ülkeler arasındaki yakınlaşma tarihte hiç olmadığı kadar artmıştır (Gürel, 2008:11).

1.1.1. Küreselleşmenin Gelişimi

İnsanlık tarihinde başta sanayileşme olmak üzere teknolojik gelişmeler nasıl ki zamanla büyük bir gerçekliğe dönüşmüşlerse küreselleşme de aynı şekilde sorgulanamaz bir gerçekliğe dönüşmüştür. İnsanlığın Sanayi Devrimine geçiş yaptığı Feodal Dönemden 21.yüzyıla kadar bütün bu süreçler hep sancılı olmuş ve birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Dünya ülkeleri arasında zengin insanların fakir insanlara yaklaşımına bakıldığında aradaki mesafenin bir televizyon mesafesi kadar kısa olmakla birlikte ekonomik olarak gerçekte gezegenler kadar uzak mesafede olduğu görülmektedir. Dünya ülkeleri arasındaki ne ideolojik kamplaşmalar ne de birçok farklı siyasi, askeri ve tarihsel anlamda birbirlerini ayrıştıran nedenlerden hiçbiri arasında fakir-zengin ayrımı kadar kesin çizgilerle ayrılmış bir bölünme oluşturan bir olguya dönüşmemiştir (Örgün, 2001:46; Nam, 2019:1-2).

Küreselleşmenin sonuçları açısından, genel anlamda üç evreye (bkz. tablo:1) ayrılabilir. İlk evre denizcilik alanında ilerlemeler sonrasında yeni toprakların keşfi

ile başlamıştır. Gücün sahip olunan kıymetli madenlere göre belirlendiği yani merkantilizm düşüncesi doğrultusunda, sömürgecilik ile sonlanmıştır. İkinci evre, sanayileşme ile oluşan arzın ırkçı teoriler etrafında şekillenen pazarlama faaliyetleri sonrasında oluşan, savaşlar akabinde emperyalizm ile sonlanmıştır. Son olarak, çok uluslu şirketlerin ekonomik hayata girmeleri, iletişim alanındaki ilerlemeler ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin yıkılması, hali hazırda 21. yüzyılın ilk çeyreğinde devam eden ve devam etmesi muhtemel küreselleşmeyi doğurmuştur (Özdemir&Eser,2009:198-202; Kaya&Aydemir,2011:19-22; Huang,Ge,Hu, 2019:4-5).

Tablo 1: Küreselleşmenin Evrimi

	Birinci Küreselleşme	**İkinci Küreselleşme**	**Üçüncü Küreselleşme**
İtici Güç	Denizcilikteki Gelişmeler, Merkantilizm.	Sanayileşme ve Doğurduğu Gereksinimler.	1970'lerde Çok Uluslu Şirketler 1980'lerde İletişim Devrimi SSCB'nin Yıkılmasıyla 1990'larda Batı'nın Rakibinin Kalmaması.
Yöntem	Önce Kâşifler Sonra Askeri İşgal.	Önce Misyonerler, Sonra Kâşifler, Sonra Ticaret Şirketleri En Sonra İşgal.	Kültürel-İdeolojik Etki. Böylece Ülkenin Her Yanı (Ekonomik, Siyasal, Sosyal) Kendiliğinden Etkileniyor.
Haklı Gösteriş	Putperestlere Tanrının Dinini Götürme.	Beyaz Adamın Yükü, Uygarlaştırıcı Görev, Irkçı Teoriler.	"En Yüksek Uygarlık Düzeyi", "Piyasanın Görünmez Eli", Küreselleşme Herkesin Çıkarınadır.
Sonuç	Sömürgecilik	Emperyalizm	Küreselleşme

Kaynak: Özdemir, Abdullah, Eser, Mümin, (2009). *Küreselleşme,* Ezgi Kitapevi, Bursa.

Küreselleşmenin değerlendirildiği farklı bir çalışmada ise, üç küreselleşmeden bahsedilmiştir. İlk olarak, 1870 yılı İkinci Sanayi Devrimi ile oluşan demir çelik işleme, iletişim (telgraf ve telefon) ve ulaşım (özellikle tren) alanındaki gelişmeler ilk küreselleşmeyi ifade etmektedir. İkinci olarak ise küreselleşmenin durgunluk dönemi olarak ifade edilmiştir. Bu dönemde Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile 1929 yılı Büyük Buhranı, süreci oldukça yavaşlatmıştır. Bu dönemin sonuna yaklaşırken ABD öncülüğünde, ülkeler arasındaki ticareti geliştirmek amacıyla Dünya Bankası (WB-DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlar teşkil edilmiştir. Son olarak ise, bilhassa 1980 yılı ve sonrası üçüncü evreyi ifade etmektedir. Bilgi Çağı olarak ta adlandırılan bu süreçte, yoğun ekonomik

ve ticari birimlerin ortaya çıkması, SSCB'nin dağılma süreci, internetin kullanılmaya başlaması ile ekonomik, kültürel ve politik anlamda ülkeleri yakınlaştırmıştır (Kıvılcım, 2013:221-223; Huang,Ge,Hu, 2019:6-7).

Küreselleşme, askeri teknolojilerin üretiminin, pazarlamasının ve bununla birlikte bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerle bilginin küresel bir hal almasını sağlamıştır. Dünya devletleri arasındaki her alanda yaşanan bu yakınlaşma tabiatı ile bazı sıkıntıları da berberinde getirmiştir. Bunun en önemli sonucu şüphesiz ülkeler arasındaki gelir adaletsizliğidir. Teknolojiyi elinde bulunduran ülkeler, küreselleşmeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta ve de geri kalan yoksul ülkeleri kendilerine muhtaç hale getirmektedirler. Eski zamanlarda başta tarım sektörü olmakla birlikte kendi kendine yetebilen ülkeler küreselleşme süreciyle, ham maddeleri ithal etmeye başlamış ya da elindeki ham maddeyi değerlendirme, işleme teknolojilerine sahip olmadıklarından dolayı çok cüzi fiyatlara zengin ülkelere satmaya başlamıştır. Bütün bunlar da eski sömürgeci anlayışların devam etmesine yol açmış ve dünya ülkelerinin zengin ve fakir ülkeler olmak üzere iki ana gruba ayrılmasına neden olmuştur (Örgün, 2001:44; Nam:2019:1-3).

Küreselleşmenin bir gerçekliğe dönüşmesindeki süreçte ana etkenlerin, iletişim ve bilgi teknolojileri alanında yaşanan devrimsel gelişmelerle birlikte SSCB'nin dağılarak Soğuk Savaş sürecinin son bulması olduğu ifade edilebilir. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme, Soğuk Savaş Yıllarının sona ermesiyle birlikte mevcut siyasi ve ekonomik anlayışların ortadan kalkması, yeni ekonomik, siyasal ve kültürel anlayışların hakim olduğu evreyi ifade etmektedir. Buna göre küreselleşme SSCB ile ABD arasındaki güç dengesizliğinin ortadan kalkmasıyla hâkim ideolojinin hüküm sürmeye başlaması olarak yorumlanabilir. Bir başka küreselleşme tanımı ise üretimin serbestleşmesi, özelleştirme süreçleri, ülkelerin ekonomi üzerindeki etkilerinin azalmaya başlaması, paranın küresel bir olguya dönüşerek yatırım süreçlerinin başlaması, ülkeler arasındaki ticaretin bir bütün haline gelmesi olarak ta tanımlanabilir. Süreç içerisinde sadece ekonomik etkiler yanında sosyal alanlarda da alabildiğine bir etkileşimin olduğu gözlemlenmektedir. Dünya ülkelerinin sınır kavramını kaldırmaya yönelik atmış oldukları adımlar, teknoloji ve üretimin ortak amaç haline gelmesi, iş gücü alanına yönelik yapılan kapsamlı çalışmalar

küreselleşeme sürecinin bir sonucudur (Civelek, 2001:162).

Küreselleşmenin etkilerinden biri de baskın ve de güçlü devletlerin kültürel normlarının tüm dünyada benimsenmesine ve özendirilmesine yol açmaktadır. Her ne kadar özellikle batı kültürünün tüm dünyaya egemen olmaya başladığı söylense de ülkelerin ne kadar geri kalmış olurlarsa olsunlar bir yere kadar kendi öz benliklerini korudukları aşikardır. Birçok ülke, özellikle batı kültürünün kendi ülkelerinde hüküm sürmesini engellemeye çalışsalar da bir yere kadar buna engel olabilmektedirler. Yiyecek ve içecek kültüründen başlayıp giyim kuşam, yaşam tarzı, hayata bakış açıları bile zamanla değişken hal almaktadır (Csapo, Szoke, Balazs, 2018:107-108). Özellikle bu konu, içerisinde birçok handikabı barındırmaktadır. Neoliberaller[1] için kültürel küreselleşme dünya barışı açısından bulunmaz bir nimet iken milliyetçi kesimler için ise, ülke kültürlerini yok etmeyi amaçlayan gizli bir silah olduğu düşüncesi hakimdir. 21.yüzyılda yaşayan insanların satın almış oldukları mallarda, malın kalitesinden tutun da dünya üzerindeki tanınırlığı, hangi ünlülerin kullandığına kadar birçok kritere bakmaktadırlar. Küreselleşmenin etkisiyle tüketiciler, malın üretildiği ülkeyle ideolojik olarak çok farklı noktalarda bulunsalar bile, ünlü bir markanın malını kullanmakta herhangi bir sakınca gördükleri söylenemez (Gürel, 2008:15).

Küreselleşmenin günümüzde bel kemiğini oluşturan ABD incelendiğinde, dünyada ABD karşıtlığının yüksek seviyede olduğu ifade edilebilir. Buna karşılık birçok ülke insanının, her ne kadar ABD karşıtı olsa da, ABD ürünlerini kullanmakta pek de hevessiz olduğu söylenemez. Müşterilerin birçoğu, ABD firmalarının ürettiği ürünleri (spor ayakkabıları, yiyecek içecek firmaları, alışveriş mağaza zincirleri vb.) ve hatta bilgi (sağlık, teknoloji, doğa bilimleri vb.) (Demeter, 2019:1-3) satın alırken

[1] Neoliberalizm, "liberal" kelimesinden türetilen "özgürlükçü" anlamını ihtiva eden bir kelimedir. Aynı zamanda, Sanayi Devrimi sonrasında Adam Smith ve David Ricardo vb. iktisatçıların savunduğu liberalizmin (Gizli El, Serbest Piyasa Mekanizması vb) ilkelerini kabul eder. Yani devletin ekonomiye müdahalesine karşıdır. Piyasanın dengesi yine piyasa tarafından oluşturulacaktır. Neoliberalizm, liberalizmin 21.yy'da piyasa koşullarında yeniden yorumlanmış halidir. Neoliberal, neoliberalizmin öğretilerine göre hareket eden kişi/şirkettir. Neoliberal iktisadi küreselleşme ise, üretimin ve sermayenin maliyetler, piyasalar, vergiler, uyum gücü, politik güven gibi açılardan avantajlı kabul edilen alanlara kaydırılması; para, kredi ve menkul kıymetler gibi finans işlemlerin büyük ölçüde devletler tarafından düzenlenmemesini içermektedir. Ulus-devletin gücünü aşan uluslararası alandaki siyasal, iktisadi ve sosyal ilişkileri düzenleme görevi de uluslararası ya da ulus-üstü kuruluşların düzenleme alanına bırakılmıştır (Kılınç, 2012:148-149, 151-152).

ideolojik bakış açılarıyla bakmamakta, tam da küresel güçlerin istediği gibi marka tanınırlığıyla ilgilenmektedirler. Aynı durum küresel şirketlere sahip ülke ürünlerinde de geçerlidir. Kültürel küreselleşmenin bu yönüyle nasıl baş edilmesi zor bir süreç olduğu da ortaya çıkmaktadır (Kongar, 2001:30-32; Verbeke&Coeurderoy, 2018:1102).

Kültürel küreselleşmenin en önemli sıkıntılarından biri de ülkelerdeki milliyetçi ve muhafazakâr kesimlere karşı varoluş sebebi olmasıdır. Kültürlerin globalleşmesi karşısında sürece ayak uyduramayan veya bu sürecin dışında kalan kesimler kendi içlerine kapanarak bir direnç göstermektedirler. Kendi kültürlerini korumak adına girişilen faaliyetler bölgesel blokların oluşmasına neden olmaya başlamış ve bazı kesimleri kapalı kutu haline getirmiştir. Kültür korumacılığı milliyetçi kesimler açısından bir görev olarak görülebildiği gibi aşırılıklara giden süreçlerin de önünü açmaktadır. Kendi kültürlerini korumak adına yapılan faaliyetler zamanla hiç bir yeniliği kabul etmeyen adeta teknoloji düşmanı toplum kesimleri oluşturmaya başladığı görülmektedir (Gürses, 1998:55).

Küreselleşen dünyada kimlikler, sınırları aşarak bütünleşmekte ve dünya toplumunu oluşturmakta, bunun yanı sıra yerelleşmeyle içine kapanarak ayrışmakta ve yerel topluluklara evrilmektedir. Bu duruma glokalizasyon veya küyerelleşme denmektedir. Glokalizasyon, bir taraftan etnik-yerel kimliği, diğer taraftan da dünya vatandaşlığını; bir taraftan parçalanmayı bir taraftan bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu durum ulus-devlet yapılarına tehdit olduğunu düşündürmektedir. Bu kapsamda bireyler, küreselleşmeyle tek tipleşirken, yerelleşmeyle etnik kimliklerini koruma çabasına girmektedir. Bireylerin glokalleşme sonucu yaşadıkları kültürel travmalar, etnik sorunlar oluşturmakta, etnik sorunlar ise çatışmalara sebebiyet vermektedir (Emeklier, 2012, 314).

Glokalleşme/Küyerelleşme kavramına ekonomik açıdan bakıldığında, global firmaların yerel piyasalara girme çabasıdır. Etnik kimliklerine hitap edecek şekilde düzenlenmiş ürünlerin, yerel piyasalarda alıcı bulma/pazarlanması sürecidir. Coca Cola'nın Ramazan Sofraları için hazırlanan reklamları, McDonalds-McTurco Menüsü, Burger King-Sultan Menüsü glokalleşmenin en bariz örnekleridir (Akarçay,

2015:89).

Küreselleşme sürecinin özellikle işletmeler başta olmak üzere ekonomik kuruluşlar üzerindeki etkileri incelendiğinde, başta IMF olmak üzere ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınma programı dâhilinde gelişmeleri, işletmelerin dünya çapında faaliyet göstermeleri ucuz kaynaklara ulaşımda kolaylık sağlanması adına birçok uluslararası kuruluş kurulmuştur. Bilgi teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler işletmelerin üretim süreçleri başta olmak üzere çalışma koşulları, işletme organizasyonları ve şirket yapılarında önemli değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Dünya çapında faaliyet gösteren büyük şirketlerin yapmış oldukları evlilikler, banka işlemleri, birçok işlemin internet üzerinden kolayca gerçekleştirilmesi, sınır gözetmeksizin bir malın alınıp satılabilmesi, devletlerin uluslararası finans şirketlerinin direktifleri doğrultusunda kararlar almaya başlamaları ekonomik küreselleşme sürecinde işletmeleri doğrudan etkileyen faktörlerdendir (Aydın, 2002:11).

Küreselleşme sürecinde işletmeleri olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlar arasında işletmelerin küresel nitelik kazanmalarından dolayı ülke içerisinde yapılan her yabancı yatırımda yine ülkede çıkabilecek en ufak bir kriz ortamında sermayenin başka ülkelere kaçma ihtimali yer almaktadır. Başta siyasi olaylar olmak üzere küreselleşen dünyada farklı bölgelerde çıkan olayların tüm dünyayı etkileyebildiği düşünüldüğünde bu konu üzerinde uzunca düşünülmesi gereken bir durum olarak öne çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkeler bu konuda risk faktörünün daha yoğun olduğu ülkelerdir denebilir. Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda yaşanan siyasi ve sosyolojik etmenler yabancı sermayenin ülke içerisinde uzun vadeli kalmasını da zorlaştırmaktadır. 1997'deki Güneydoğu Asya krizi veya 1990'daki Körfez krizi buna örnek olarak verilebilir. Bu krizler çıktıkları dönem itibariyle sadece kendi ülkelerini değil bütün dünya ekonomilerini etkilemişlerdir. Körfez Krizi sırasında yaşanan siyasi ve askeri olaylar neticesinde petrol ve petrol ürünlerinin fiyatları uluslararası piyasalarda olağanüstü şekilde artmış bununla birlikte birçok işletme bundan olumsuz etkilenmiştir (Yeldan, 2001:153).

1.1.2. Küreselleşmenin Ölçülmesi

Küreselleşmenin ne olduğunu anlamak ve sonuçlarını değerlendirmek için zaman içerisinde küreselleşmeyi ölçmeyi amaçlayan bazı[2] çalışmalar yapılmıştır. Zaman, teknoloji ve iletişim değişiklikleri ile çalışmaların içeriği ve kullanılan değişkenlerde değişmiştir (Gygli, vd., 2019:2-3).

Kearney/Dış Politika (KFP) Endeksi, literatürde küreselleşmenin ölçülmesini amaçlayan ilk bileşik endeks olma özelliğini taşır. Mal ve hizmetlerde küreselleşme, finansal küreselleşme, kişisel temasın küreselleşmesi ve internete erişim olmak üzere dört alt başlıkta ölçme yapmaktadır. 2002-2007 yılları arasında, 14 değişken ile 62 ülkenin küreselleşmesini ölçmeyi amaçlamaktadır (Lockwood, 2001:2-7).

CSGR Küreselleşme Endeksi, KFP Endeksinden esinlenerek hazırlanmış bir çalışmadır. Ekonomik, sosyal ve politik alt başlıklarda ölçme yapmaktadır. Ülkelerin nüfusu, sahip olduğu toprak alanı ve bir toprağa sahip olup olmadığı gibi özellikleri de değerlendirilmektedir. 1982-2001 yılları arasında, 16 değişken ile 119 ülkenin küreselleşmesini ölçmeyi amaçlamaktadır (Cambazoğlu, 2019:47).

Maastricht Küreselleşme (MGI) Endeksi, politik, ekonomik, çevresel, sosyal-kültürel olmak üzere dört alt başlıkta ölçme yapmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin çevresel etkilerini de değerlendirmektedir. 2000, 2008 ve 2012 yıllarında 11 değişken ile 117 ülkenin küreselleşmesini ölçmek için hazırlanmış bir çalışmadır (Gygli, vd., 2019:2-6; Cambazoğlu, 2019:47).

Yeni Küreselleşme (NGI) Endeksi, politik, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç başlık halinde ölçme yapmaktadır. 1995-2005 yılları arasında, 21 değişken ile 70 ülkenin küreselleşmesini ölmektedir. Bu çalışmanın diğerlerinden farkı ise, ülkeler arasındaki mesafeleri de dikkate almasıdır (Gygli, vd., 2019:8; Cambazoğlu, 2019:47).

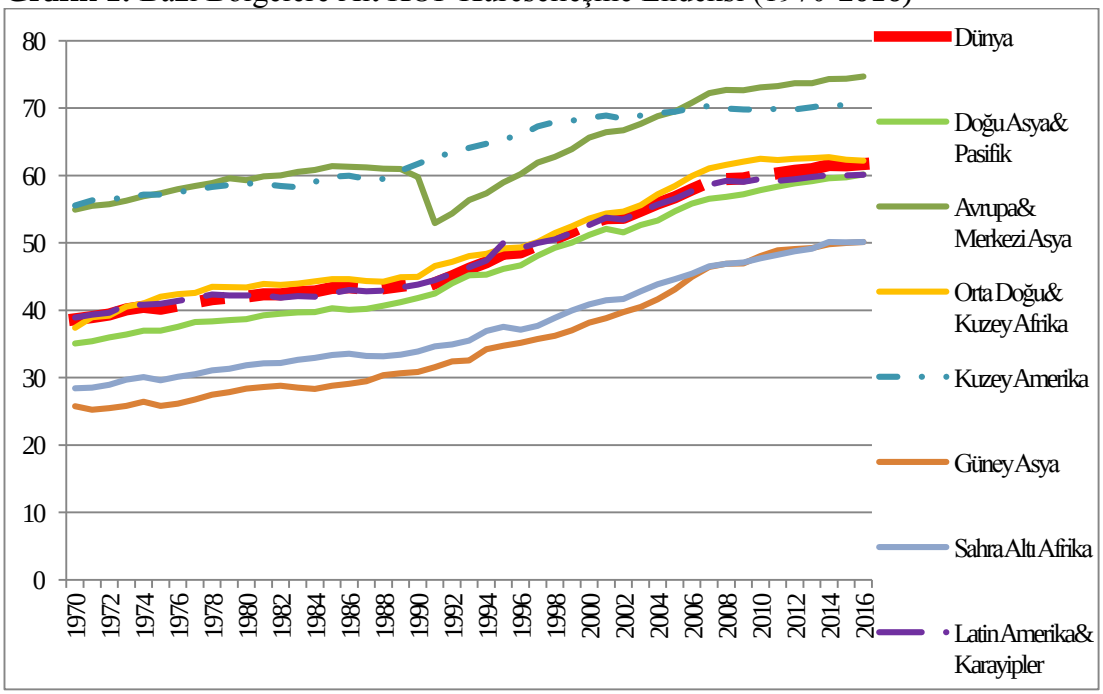
İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF)'nün geliştirmiş olduğu endeks, literatürde en sık kullanılan endekstir. Küreselleşmeyi üç başlık halinde incelemektedir. Toplam

[2] Küreselleşme Endekslerine ait genel bilgiler Ek-1'de belirtilmiştir.

puanın 100 olduğu, kültürel, siyasi ve ekonomik alt bileşenleri bulunan, her bir bileşenin ağırlık puanları ile genel bir puan elde edilerek ülkeleri sıralayan bir çalışmadır. 1970-2018 yıllarını arasında, 43 değişken ile 203 ülke değerlendirilmektedir. 2002 yılında oluşturulmuş ve değerlendirme kıstaslarının güncellenmesi sebebi ile 2007 ve 2018 sürümleri yayınlanmıştır (Gygli, vd., 2019:2-6).

Grafik-1'de 1970-2016 yıllarını kapsayan KOF[3] Küreselleşme Endeksi verileri doğrultusunda küreselleşmenin bilhassa 1990 yılı sonrasında kırılma noktası oluşturduğu ve hızla yükseldiği görülmektedir. Küreselleşmenin Kuzey Amerika ve Avrupa-Merkezi Asya bölgesinde dünya ortalaması üzerinde olduğu, Ortadoğu-Kuzey Afrika, Doğu Asya-Pasifik ve Güney Amerika-Karayipler bölgelerinde dünya ortalamasına yakın olduğu son olarak da Güney Asya-Sahraaltı Afrika'nın ise ortalamadan düşük değerlerde olduğu gözlenmektedir.

Grafik 1: Bazı Bölgelere Ait KOF Küreselleşme Endeksi (1970-2016)

Kaynak: https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html (15.09.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

[3] İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF)'nün Küreselleşme Endeksi Bileşenleri Ek-2'de belirtilmiştir.

Bazı ülkelerin 1970-2016 yıllarına ait küreselleşme endeksi ve aynı ülkelere ait 2018 yılı GSYİH tablo 2'de belirtilmiştir.

Tablo 2: Bazı Ülkelere Ait Küreselleşme Endeksi ve GSYİH

Ülkeler	1970	1980	1990	2000	2010	2016	2018 GSYİH (Milyar$)
ABD	59.2	63.5	70.5	78.1	80.1	82	20494
Kanada	63.5	69.1	71.5	83.1	83	84.3	1713
Fransa	63.3	73.6	75.6	84.1	86.2	87.1	2777
Almanya	67.8	72.8	73.1	85.2	86.9	88.1	3997
Türkiye	41	44.4	52.5	64.7	69.5	70.5	766.5
Orta Afrika Cum.	24.3	27.3	26.4	29.9	37.2	34.2	2.38
Nijer	20.4	27.1	27.5	32.3	43.1	45.9	9.24
Malavi	26.2	30.3	30	41.2	44.3	49.11	7.065
Madagaskar	27.4	26.3	29.9	36.8	45.3	48.4	12.1
Gambiya	29.6	32.4	36.8	42.3	52.1	54.1	1.624
Liberya	28.7	31.6	38.1	44.3	45.9	53.1	3.249

Kaynak: https://data.worldbank.org/, (02.05.2019) ve https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html, (02.05.2019) adreslerindeki verilerden derlenmiştir.

1.2. Terör Kavramı

21.yüzyıl şartlarında sıklıkla duyulan kavramlardan olan terörün akademik ve hukuksal olarak genel bir tanımı olmamakla birlikte, çeşitli kişi, örgüt ve devletlerin isteklerini sistematik yollarla, yıldırma, tehdit etme, öldürme, tahrip etme, siyasi baskı gibi faaliyetler yapması olarak tanımlanabilir (Kaya, 2017:56).

Terör, kökenbilime göre, Fransızca "terreur" yıldırı, baskı vb. anlamlarını taşımaktadır (http://sozluk.gov.tr/).

Terörizm, "bir ideoloji etrafında örgütlenen birden fazla kişinin, şiddet eylemleri temelinde mevcut siyasal iktidarı ve rejimi hedef alan faaliyetleridir" (Hacıtahiroğlu, 2012:71).

Terör ve terörizm, bireyler, gruplar, örgütler, farklı bakış açıları ile tanımlama yapmayı tercih etmişlerdir. Terörizmin milliyetçi, ideoloji, dini ve politik sebeplerden dolayı tanımlanamadığı değerlendirilmektedir (Ejime, 2017: 2).

Dünya üzerinde belki de insanoğlunun var olduğu günden beri insanların hayatını önemli derecede etkileyen bir kavram olmasına rağmen terör kavramıyla alakalı tek bir tanımın olduğu söylenemez. Terörün en genel kabul edilebilir tanımlarından biri; "savaş ve barış arasındaki ince çizgide siyasi şiddetin varlığı" olarak ifade edilebilir. Savaşlarda nasıl ki devletler belli bir siyasi amaç gütmektelerse, terör olgusunu kullananlar da belli bir siyasi amaç beklemektedirler. Terörün bir diğer tanımı olarak da; teröristlerin amaçlarına, hedeflerine ulaşabilmek adına belli bir millete veya sisteme karşı açılan bir savaş yorumu yapılmaktadır. Terör aynı zamanda, insanların devletlere karşı sorgulayıcı bir tavır takınarak başkaldırıyı hedefleyen bir araçtır. Halkta korku ve paniğe yol açan terör kavramı (Niyitunga, 2018:21-22), ülke içerisindeki farklı dini inanç ve ideolojileri kullanarak halkın bir kesimini diğerine düşman etmeyi amaçlar. Terör eylemleri incelendiğinde başlıca amaç belli bir güçle toplumları baskı altında tutmak, belli bir güçle hakimiyet kurmak ve korkuyla iradeyi kabul ettirmek olarak görülebilir (Gürel, 2008:35; Gaibulloev&Sandler, 2019:330-331).

Terör faaliyetlerinin amaçlarından ilki, insanları yıldırmak ve korkutmak, ikinci amacı ise toplum üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Terör olayının, tahrip gücü düşük olsa da küreselleşmenin etkisi ile tahrik gücünün büyük olması amaçlanmaktadır. Yani toplum psikolojisi üzerindeki etkisi hedeflenmektedir. Bu durum El Kaide terör örgütü tarafından dört uçak kaçırmak suretiyle 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen ve dünyanın canlı yayında takip ettiği terör faaliyetinden de tecrübe edilmiştir (Zenginoğlu, 2016:161).

Korku, baskı ve şiddet olaylarıyla insanlar üzerinde ve temelde de hükümetler üzerinde siyasi süreçleri etkileme ve değiştirme amacı güden terör grupları, bazı devletler tarafından illegal bir şekilde desteklenmeleriyle de savaş haricinde devletlerin birbirleri üzerine baskı kurabilmeleri adına bir araç olarak kullanılmaktadırlar. ABD Dışişleri Bakanlığı Terörizm Dairesine göre terörizm, "ulusal kitlelerin veya genellikle gizli kitlelerin hedef kitleyi etkileme amaçlı olarak belirsiz hedeflere karşı yürütülen, önceden belirlenmiş, politik olarak motive edilmiş bir şiddettir" (Ejime, 2017: 2) şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda da terörü kullanan bazı devletler terör olaylarının son bulmasını istemezler ve devam etmesi

yönünde hem kendi istihbarat örgütleri hem de kullandıkları bazı illegal yöntemlerle bu doğrultuda faaliyet gösterirler. Tüm dünya ülkelerinin terör konusunda ciddi ve samimi bir şekilde bu tür olaylarla baş etme yönünde irade sergileyecek bir çözüm arayışına girdiği bir süreçte bunun bir illegal savaş yöntemi olarak kabul edilmesi ve savaş hukukunu hiçe sayan bir yöntem olduğunu kabul etmeleri gerekmektedir. Liberal demokratik devletlerin bu tür yollara başvurarak belli bir siyasi hedef gözetmeleri düşünülemez (Örgün, 2001:17).

Terör olayları bütün halinde incelendiğinde, belli bir toplum ve hükümet üzerinde belli baskı araçları kullanarak korku ve panik havası oluşturmak, belli bir siyasi hedefi yapmaya zorlamak veya bundan mahrum etmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmak, ülkeyi başta siyasi olmak üzere ekonomik ve askeri olarak her türlü yoldan çökertmek amacıyla faaliyetlerde bulunmak olarak ta tanımlanabilir (Hacıtahiroğlu, 2012:71). Askeri harcamaların, küçük ekonomili bazı devletlerin bütçelerini geçebildiği düşünüldüğünde terörist faaliyetler büyük devletler açısından çok cazibeli bir alandır. Bazı devletler terör gruplarına çok cüzi pay ayırarak ve bunları finanse ederek belki de savaş yoluyla kazanamayacakları siyasi kazançlar elde etme arayışındadırlar. Böylelikle de savaşın getireceği büyük külfetlerden ve yıkımlardan kaçınmak istemektedirler. Teknolojik gelişmelerin devrim sayılabilecek boyutlara ulaşması, askeri teknolojilerde yaşanan gelişmelerle çıkabilecek savaşların savaşan ülkeler açısından bir yok oluş süreci başlatacağı düşünüldüğünde özellikle büyük devletler açısından terörün kötü amaçlar için kullanıldığı düşünülmektedir. Telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmelerin, 21.yüzyılda terör olaylarına içinden çıkılmaz bir hal aldırdığı gerçektir. Terör olayları incelendiğinde hemen hemen hepsinde yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan her türlü teknolojik cihaz terörist gruplar tarafından kullanılmaktadır. Farklı ülkelerce keşif maksadıyla kullanılan insansız hava araçları (İHA) (Kozera, 2018:17-18), dünyanın farklı kesimlerince terörist gruplar tarafından kullanılmak istenmesi teröristlerin teknolojik gelişmelere hiç de uzak olmadığını göstermekte ve durumun vahametini ortaya koymaktadır. Türlü teknolojik gelişmeler bu açıdan insanoğlunun yararına kullanıldığı gibi görüldüğü üzere kötü amaçlı olarak ta kullanılabilmektedir (Zenginoğlu, 2016:161).

Modern anlamda terör dört evrede (bkz. tablo:3) incelenmiştir. İlk evre, 19.yüzyılın sonlarında Balkan ve Avrupa coğrafyasında başlayan sistematik terörün ilk örneği Rusya'da, Halkın İradesi (Rus:народная воля - Narodnaya Volya) isimli milliyetçi örgüt tarafından gerçekleştiğini belirtmiştir. 1. Dünya Savaşının başlaması ile son bulan bu evrede, üyelerin amacı, genellikle yüksek kademelerdeki devlet adamlarına suikastlar düzenlemek suretiyle topluma korku salmaktı. İkinci evre olarak, Versay Barış Antlaşması sonrasında galip Avrupalı Devletlerin Alman sömürgeleri üzerinde egemenlik kurması akabinde egemenliğe karşı koyan yerel güçler tarafından oluşturulan terör dalgasını ifade etmektedir. Kendi egemen devletlerini kurmayı hedefleyen -örneğin, İrlanda Cumhuriyet Ordusu ve Ulusal Kurtuluş Cephesi- yerel güçler, sömürgeci devletlerin kolluk kuvvetlerine karşı genellikle vur-kaç taktiğini kullanarak topraklarından çekilmeye zorlamışlar ve kısmen başarılı olmuşlardır (Rapoport, 2004:46-50; Kaya, 2017:59-61).

Tablo 3: Modern Terörün Gelişimi

Terör Dalgası	Terör Hızlandırıcıları	Amaçlar	Hedefler	Taktikler	Bitiş Sebepleri
Anarşizm 1870-1910	Yavaş Politik Reformlar ve Monarşilerin Zayıflaması	Devlet Baskısını Ortadan Kaldırmak	Devlet Yöneticileri	Bombalı Eylemler ve Soygunlar	Ayaklanmalar ve 1'inci Dünya Savaşının Başlaması
Milliyetçilik 1920-1960	Versay Barış Antlaşması ve Özgür İrade (Self-Determination) İçin Artan Arzu	Sömürgeciliği Ortadan Kaldırmak ve Yeni Devlet Kurmak	Kolluk Kuvvetleri (Asker,Polis)	Gerilla Tarzı Eylemler	Hedeflerin Elde Edilmesi, Egemen Devletlerin Sömürelerden Çekilmesi.
Yeni Sol 1960-1980	Vietnam Savaşı ve Soğuk Savaş	Kapitalist Sistemi Ortadan Kaldırmak	Hükümetler ve ABD'ye Baskı	Esir Alma, Adam Kaçırma, Suikast	Soğuk Savaşın Sona Ermesi
Dini Temelli Terörizm 1979-2020	İran Devrimi, İslami Hareketler, Afganistan İşgali	Küresel İslam Halifeliğini Yaratmak	ABD, İsrail, Avrupa, Toplu Taşıma Sistemleri ve Halka Açık Yerler	İntihar Bombacıları, Uçak ve Silahlı Araçlar.	Bilinmiyor

Kaynak: Walls, Erin, (2017). *Waves Of Modern Terrorism: Examining The Past and Predicting The Future (Unpublished Master's Thesis),* Georgetown University Washington D.C.

Vietnam Savaşı sonrası oluşan ve üçüncü terör dalgası olarak adlandırılan bu dönemde, kapitalist sistemi ortadan kaldırmayı hedefleyen, Marksist sosyalist devrimi ile uyumlu görüşler doğrultusunda, hükümetlere yönelik esir alma, adam kaçırma gibi faaliyetler ile korku ve baskı yaratılmaya çalışılmış ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle yoğunluğunu yitirmiştir. Son terör dalgası ise dini temelde oluşan örgütleri ifade etmektedir (Parker&Sitter, 2016:204-206; Kaya, 2017:59-61; Walls, 2017:27-30).

Terör grupları incelendiğinde en başta bir ideolojik birliktelik sağlamaya çalıştıkları görülmektedirler. Terör örgütleri üyelerine ve destekçilerine aşılamaya çalıştıkları ideolojiler sayesinde ayakta kalmaya çalışırlar ve buna yönelik hamleler yaparlar. Üyelerine aşılamaya çalıştıkları bu eğitim sürecinde hem örgütteki kopuşları yavaşlatmak hem de örgüt içerisindeki birlikteliği sağlamak temel amaçlarıdır. Irk, din, siyasi düşünce üzerine kurulu bu tür terör gruplarına baktığımızda dünyanın farklı bölgelerinde faaliyet gösteren her biri farklı amaçlarla kurulmuş olduğu ve de çeşitli yöntemler kullandıkları görülmektedir. Her ne kadar farklı amaçlar hedefleseler de temelde bulundukları ülkelerde rejim değişikliği, toprak bütünlüğünü bozma veya yeni bir devlet kurmak gibi yıkıcı sonuçlar doğuracak illegal hedefler doğrultusunda kuruldukları söylenebilir (Gündüz, 1996:83).

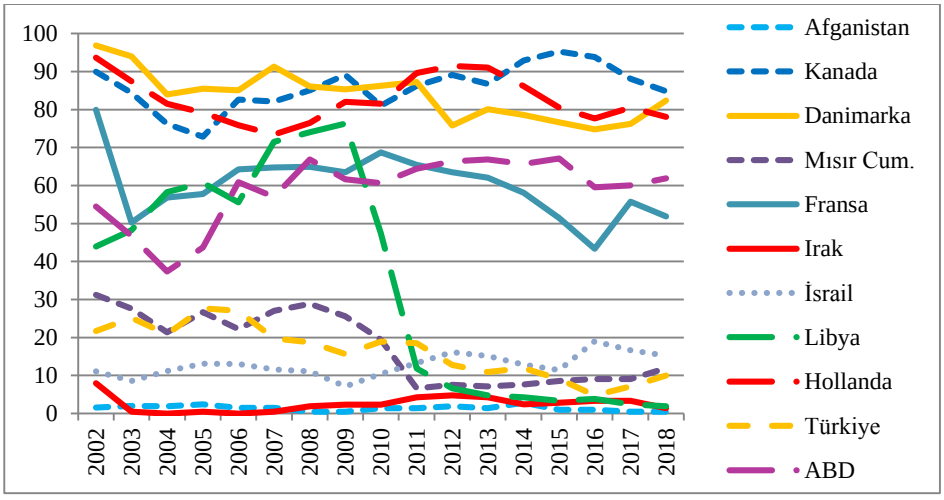
Terör kavramında en önemli hususlardan biri de bu tür yapıların bir örgüt mantığıyla hareket etmeleridir. Birden fazla kişi tarafından kurulan bu yapılar zaman içerisinde çoğalarak aynı amaç doğrultusunda hareket eden belli bir kesimin oluşmasına yol açar. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde birçok terör örgütünün aynı mantıkla kurulduğu ve en tepede bir terör örgütü lideriyle bunun alt katmanlarından oluştuğu görülecektir. Bu tür terör örgütlerinde dikkati çeken bir diğer husus örgüt mensuplarının kendi içlerinde dahi gizliliği ön planda tutmalarıdır. Örgütler gizlilik konusuna verdikleri önemle yaşam sürelerinin devamlılığı açısından tedbir almaya çalışmaktadırlar. Örgütler zaman içerisinde suça hiç bulaşmamış kesimlerden eleman devşirmeye çalışarak eylemlerde yaşadıkları kayıplar sonucu ortaya çıkan eleman eksikliğini bu yolla gidermeye çalışırlar. Terör örgütleriyle mücadelede bu tür yapılarla baş edebilmek için sapkın ideolojilerin halkın belli bir kesiminde karşılık

bulmasının önüne geçmek bundan dolayı çok önemlidir. Eleman eksikliği yaşayan ve zaman içerisinde de insan kaynağı tükenen terör örgütleri bundan dolayı da yok olmaya mahkûmdurlar. Aksi halde sürekli eleman devşirme yolunda kaynak sıkıntısı yaşamaya terör örgütleriyle mücadele etmenin zaman alacağı da aşikârdır (Alkan, 2002:17-18).

Bazı gelişmiş ülkelerin finanse ettikleri terör örgütleriyle hizaya getirmeye çalıştıkları dünya devletleri küreselleşmenin belki de kötü yanı sayılabilecek terör olaylarından en çok sıkıntıyı çeken kesimleridir. Buna örnek olarak, ABD'nin Nikaragua ve Afganistan da bulunan bazı örgütlere verdiği destek gösterilebilir (Karacasulu&Ovalı, 2004:54).

Ülkelerde yaşanan şiddet olayları, başta ekonomi olmak üzere devletlerin kalkınmasındaki en büyük engel olmakla birlikte yıllarca süren bir iç karışıklığa da neden olmaktadır. Bazı gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin terör algısı Grafik:2'de belirtilmiştir. Afganistan, Libya, Irak ve Mısır ülkelerine dikkat edildiğinde terör eylemlerinin arttığı veya iç karışıklıkların başladığı dönemlerde terör algısının nasıl değiştiği görülecektir.

Grafik 2: Bazı Ülkelere Ait Terör Algısı

Kaynak:http://info.worldbank.org/governance/wgi/,(15.09.2019)verilerinden derlenmiştir.

Örgütlerin finans kaynaklarına bakıldığında, en önemli kalemlerden birisi uyuşturucu madde ticaretidir. Uyuşturucu madde ticareti sebebiyle ticaretin

gerçekleştiği ülkelerde, ülke ekonomisi olumsuz etkilenebilmektedir. Elde edilen gelirler kara para aklama vasıtalarıyla legal hale getirilmekte bu nedenle emlak fiyatlarında şişme, haksız rekabet, çarpık gelir dağılımı, yolsuzluklarda artış gibi birçok konuda olumsuzluklar yaratmaktadır. OECD'ye üye 17 ülkede yapılan bir araştırma (WDR, 2017: 7-11) tahminlerine göre, kara para aklamada 1milyar$'lık bir artışın ekonomik büyümeyi %0,03-%0,06 arasında etkilediği tahmin edilmiştir. Ticaretin gerçekleştiği ülkelerde, legal işletme sahipleri ise bu durumdan olumsuz etkilenmekte, yeni yatırımlar yapamamaktadırlar. Taliban terör örgütünün 2016 yılında sadece afyon ticaretinden elde ettiği gelir 160Milyon$ olarak tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) komitesi tarafından 2011 yılı 1988 sayılı kararı uyarınca, Taliban'ın yıllık gelirinin 400Milyon$ olduğu ve yarısına yakınının uyuşturucu madde ticaretinden karşılandığını tahmin etmiştir

1.2.1. Terör Çeşitleri

Terör çeşitleri üzerinde de farklı unsurlar (Argomaniz, Lynch, 2018:494-496) söz konusudur. Terör çeşitleri amaçları, oluşumları açısından incelendiğinde birbirlerinden ayrıştıran en önemli farklardan birisi ulusal ve uluslararası terörizm kavramlarıdır. Bununla birlikte diğer çeşitleri de alt başlıklarda incelenmiştir.

1.2.1.1. Siyasal Terör

Devlet terörü anlamında da kullanılan siyasal terör kavramı içinde belli bir siyasi amaç hedefiyle toplanmış çeşitli terör araçlarını kullanan grupları tanımlamak için kullanılır. Devletleri yöneten başta hükümetler olmak üzere devlet gücünü elinde bulunduran gruplar tarafından oluşturulan bu terör kavramı direk devlet gücüne dayandığı için en tehlikeli terör çeşitlerinden biridir diyebiliriz. Devlet içindeki grupların kendine muhalif olan grupları susturmak, korkutmak ve yıldırmak amacıyla ve gerekirse de bu tür muhalif grupları yok etmeyi amaçlayan bir terör çeşididir (Taşdemir, 2015:50-52).

Gelişen dünyada bazı hükümetler bunu direk olarak kendi askeri güçleri ile değil de belli alt gruplarda oluşturulan örgütler eliyle yapmaya çalışır. Devlet

terörüne örnek olarak Sudan'ın parçalanmasına kadar giden süreçte Güney Sudan ve Kuzey Sudan da yaşanan ve bizzat devlet başkanı olan Ömer El Beşir'in desteklediği iddia edilen, bununla birlikte kendisi hakkında Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından hakkında yakalanma kararı çıkartılmasına neden olan birçok faaliyet gösterilebilir (Şimşek 2016:324).

1.2.1.2. Ulusal (Ülke İçi) Terör

Ulusal terör kavramı, belli bir ülke içerisinde oluşan dış destekli her hangi bir oluşumun katkısı olmayan terör kavramını ifade etmektedir. Ulusal terörizmin en ayırt edici özelliği yapmış olduğu terör faaliyetlerini belli bir ülkenin sınırları içerisinde tutarak o ülkenin vatandaşlarına karşı oluşturmasıdır. Ulusal terörizm kavramında herhangi bir dış müdahale söz konusu değildir dış devlet desteği görülmez (Taşdemir, 2006:34). Bu yönüyle herhangi bir dış desteğin olmaması, sadece o ülkenin vatandaşlarına karşı bir terör faaliyeti içinde olunmasından dolayı ulusal terör kavramının örneklerine sık rastlandığı söylenemeyebilir (Parker&Sitter, 2016:204-206). Bunun da nedeni insanların iç içe geçmesiyle artık terör eylemlerinde hangi ülkenin vatandaşı olduğuna bakılmaksızın terör eylemi gerçekleştirilmesi ve çoğunun da dış devlet destekli olmasıdır. Ulusal terör kavramında kısaca kurbanlar, terör faaliyetlerini gerçekleştiren teröristler başta olmak üzere oluşumun tüm etmenleri o ülke ye aittir (Gül, 2012: 27-43; Şimşek, 2016:323-326).

1.2.1.3. Devlet Destekli Terör

Devlet destekli terör kavramı, ülkelerin kendi siyasi amaçlarına ulaşabilmek adına gerek kendi içerisinde gerekse de yabancı ülke içerisinde bulunan oluşumlara açıktan veya gizli her türlü desteğin verilmesiyle kendi çıkarlarına ters düşen veya kendi menfaatleri karşısındaki ülkeleri zayıflatmak amacıyla girişilen bir terör yöntemidir (Taşdemir, 2005:59).

Devlet destekli terörde devletler güçleri nispetinde terör oluşumlarına destek vermektedir. Bu yöntemi sıklıkla uygulayan devletlerden biri de şüphesiz ABD'dir. ABD sahip olduğu muazzam güç sayesinde dönemin SSCB ile mücadele adına

komünist rejime yönetilen birçok devlette bazı terör oluşumlarını desteleyerek iktidarların değişmesi yönünde faaliyet yürütmüş ve destek vermiştir. 1961 yılında Küba lideri Castro'yu devirmek amacıyla, başarısızlıkla sonuçlanan "Domuzlar Körfezi Fiyaskosu" olarak da tabir edilen harekatta, ABD hasımlarıyla mücadele her türlü yolu açıkça destekleyeceğini açıkça göstermiştir. Bununla birlikte ABD, gıda sanayi, ilaç sanayi, savunma sanayi başta olmak üzere Küba'ya karşı birçok yaptırım uygulayarak devlet destekli terörün ne tür alanlarda da işlevsellik kazandığını göstermiştir (Arı, 2004:552-553).

Devlet Destekli Terörde eğer devlet kendi geleceğini korumak ve rejimi devam ettirmek adına kendi içerisindeki terör gruplarını destekliyorsa bu "ülke içi devlet destekli" terörü ifade etmektedir. Ülke içi devlet destekli teröre genellikle diktatör rejimlerinde rastlanmaktadır. Diktatör rejimlerinde ülke yönetimi elinde bulunduran kişiler yönetimlerinin sürekli hale gelmesi, kendilerine karşı herhangi bir muhalefet oluşmaması ve ülke içerisinde kendilerine tam itaat oluşması amacıyla karşı gruptakilerin korkması ve/veya sinmesi amacıyla bazı terör örgütlerini desteklemektedirler. "Uluslararası devlet destekli terör"de ise, devletler başka devletlerin içerisindeki terör oluşumlarını destekleyerek rakip devletleri zayıflatma amacını taşımaktadırlar. Küreselleşen dünyada devletlerin en çok kullandığı yöntemlerin başında gelmektedir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile SSCB arasındaki güç mücadelesinde her iki devlette gerek karşı tarafın gerekse de düşmanlarının müttefik kabul ettiği ülkelerin içlerindeki bazı terör gruplarını aleni bir şekilde destekleyerek rakiplerini zayıflatmak istemişlerdir (Gül, 2012: 27-43; Şimşek, 2016: 323-326).

1.2.1.4. Uluslararası Terör

Uluslararası terörde diğer terör çeşitlerinden ayırt edici özelliklerinden en önemlisi, ülkelerin kendi sınırları içerisinde meydana gelen olayların başka devletlerin ve o devlet vatandaşlarının her türlü hakkını zedeleyici durum oluşturan terör faaliyetidir denilebilir. Oluşan terör eylemlerinde sadece kendi ülke vatandaşlarının değil de başka milletlere mensup insanların haklarının da bir şekilde etkilendiği terör eylemleri uluslararası terör vasfını kazanmıştır (Çora, 2008:24;

Miletskiy, 2017:180-182). Diğer bir tanımıyla dünya devletlerinin türlü terör yöntemleriyle destek verdiği, sınırları aşan ve birden fazla ülkeyi etkileyen terör faaliyetleridir (Bebler, 2005:159-161).

Gelişimi özellikle 1990 yıllarında olan, uluslararası terörde bu oluşumlara destek veren devletlerin ana amacı, siyasi çıkar elde etmektir. Diplomatik yöntemlerle gayelerine ulaşamayan devletler terör oluşumlarını destekleyerek sadece belli bir ülkede değil gerekirse tüm dünyanın etkilendiği sansasyonel terör eylemlerini gerçekleştirerek yine tüm dünyanın dikkatini çekmek, insanlarda korku ve panik havası oluşturarak hükümetlere siyasi olarak taviz vermeye zorlamak bu tür terör eylemlerinin en temel gayesidir (Mamedov&Lukyanov, 2018:53-58).

ABD, 1979 yılı sonlarında dönemin Sovyet Ordusunun Afganistan'ı 10 yıl süreyle işgal etmesiyle bu ülkede faaliyet gösteren El Kaide Terör Örgütüne, askeri ve lojistik başta olmak üzere her türlü desteği vermiş, SSCB'nin bu savaşı kaybetmesinde en önemli etken olmuştur. Öyle ki SSCB'nin Afganistan'da savaşı kaybetmesi, çöküşünü de hızlandırmış, sonun başlangıcı olmuştur (Önal, 2010:43). Bu yönüyle uluslararası terör bazı devletler tarafından kullanılan bir yöntem olmakla birlikte, dünyanın geri kalan devletleri açısından tehlike arz etmektedir.

1.2.1.5. Uluslarötesi Terör

Bu terör çeşidinde devletlerin herhangi bir müdahalesi olmaz ve terör oluşumları herhangi bir devlet desteği almadan faaliyet gösterirler. Bu yönüyle incelediğimizde uluslararası ve uluslar ötesi terörün en önemli ayrıştırıcı unsuru devlet desteğidir diyebiliriz (Taşdemir, 2006:334-337).

Uluslarötesi terör faaliyetlerinde, süreç birçok ülkede gerçekleşmektedir. Terörün oluşumları farklı ülkelerde bulunmaktadır. Burada terör eylemini gerçekleştiren teröristlerin farklı ülke vatandaşı olması, terör eyleminin farklı bir ülkede yapılması ve yine farklı devletler tarafından desteklenmesi önemli özelliklerdir. Bu oluşuma verilebilecek örnekler arasında 11 Eylül saldırıları gösterilebilir.11 Eylül 2001 tarihinde ABD deki Dünya Ticaret Merkezine yönelik saldırılarda saldırıyı düzenleyen teröristlerin farklı ülkelerin vatandaşları oldukları

görülmüş bununla birlikte vefat eden insanlar da sadece ABD vatandaşı değil farklı ülkelerin vatandaşları olarak kayba uğramıştır. İçerisinde birden fazla farklılığı barındıran bu tip terör eylemleri uluslarötesi terör niteliği taşımaktadır. Birçok şirketin yabacı sermayeli olduğu düşünüldüğünde çok uluslu şirketlere karşı yapılan terör eylemleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Enders, Sandler, Gaibulloev, 2011:321).

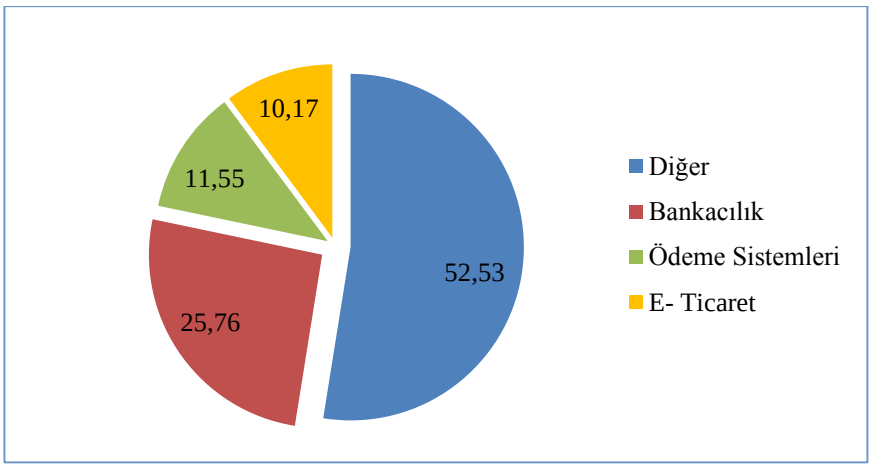
1.2.1.6. Siber Terör

Siber terörde adından da anlaşılacağı üzere bilgisayar sistemlerinin belli bir siyasi hedefe ulaşabilmek adına belli bir hükümeti veya toplum kesimini yıldırmak adına kötü amaçlı kullanılmasıdır (Yıldız, 2011:163). Siber terörde en önemli öne çıkan noktalar, küreselleşen dünyada başta bankalar olmak üzere bankacılık sitemine karşı, insanların bireysel hesaplarına karşı ve de devletlerin mahrem bilgilerini elde etmeye yönelik yapılan terör faaliyetleridir. Terör oluşumlarının en sık kullandığı yöntemlerden de biridir. Bunun da sebebi zahmetsiz oluşu, yakalanma ihtimalinin zayıf olması ve de diğer terör oluşumlarında olduğu gibi geniş ölçekli bir fiziki oluşumu gerektirmeyeceğidir (Öz Yıldız, 2017:58). Siber terör de din, ırk, ideoloji başta olmak üzere birçok saik ile yapılan bilgisayar teknolojileri kullanılarak hükümetlerin, bireylerin veya belli başlı legal örgütlenmelere karşı zarar verici terör faaliyetleridir. Siber terör de amaca ulaşmak için belli başlı hedefler seçilir. Bu hedefler arasında bir ülkenin alt yapısı, şirketler, hükümet ve bireyler bulunmaktadır. Terör oluşumları hedeflerine ulaşabilmek adına o ülkenin askeri kuruluşlarının bilgi ağına sızmak, belli başlı alt yapı şirketlerine karşı siber saldırılar düzenleyerek ülkede kaos çıkarma amacı güdebilmektedirler. Bunların başında hiç şüphesiz elektrik ve su gibi hayati alt yapı oluşumları gelmektedir. Özellikle insanlar üzerinde korku ve panik havası oluşturmak isteyen terör grupları ülkelerin en temel alt yapı kurumlarına karşı siber saldırılarak düzenleyerek belli siyasi hedeflerine ulaşmak istemektedirler (Sarıkavak, 2015: 73-75).

Siber terörde kullanılan araç temelde bilgisayar sistemleridir. Bilgisayar sistemleri kullanılarak yukarıda değinildiği üzere ülkelerin başta alt yapıları olmak

üzere bütün kurumlarına yönelik siber saldırılar düzenlenmektedir. Siber saldırıların oluşturduğu etkiye baktığımızda yapmış oldukları siber saldırılarla bir ülkenin günlük hayatını felç edebilecek kadar bir etki yapabildiği söylenebilir. Bu tür saldırıların ana etmenlerine bakıldığında ise yine diğer terör çeşitlerinde olduğun gibi din, ırk ve ideolojik temellere dayanmaktadır (Mazari, vd., 2015:12).

Kaspersky Lab firmasının 2017 yılında yayınlamış olduğu raporda (2017:2), 2016 yılında, bankacılık, e-ticaret, ödeme sistemleri ve diğer sistemlere ait saldırı oranları verilmiştir. Ayrıca raporda, bankacılık sistemlerine yönelik saldırılarda %35,telefon işletim sistemi kullanıcılarına yönelik saldırıların ise %450 artış olduğunu belirtmiştir.

Şekil 2: 2016 Yılı Siber Saldırı Hedefleri

Kaynak: https://go.kaspersky.com/rs/802-IJN-240/images/Kaspersky_Lab_financial_cyberthreats_in_2016_final.pdf, (15.09.2019).

Farklı bir raporda ise, IoT [4] tipi saldırıların 2017 yılında 2016 yılına göre %600 atış gösterdiği, saldırı merkezi olarak Çin, ABD, Brazilya ve Rusya ilk sıralarda yer almıştır (https://www.symantec.com).

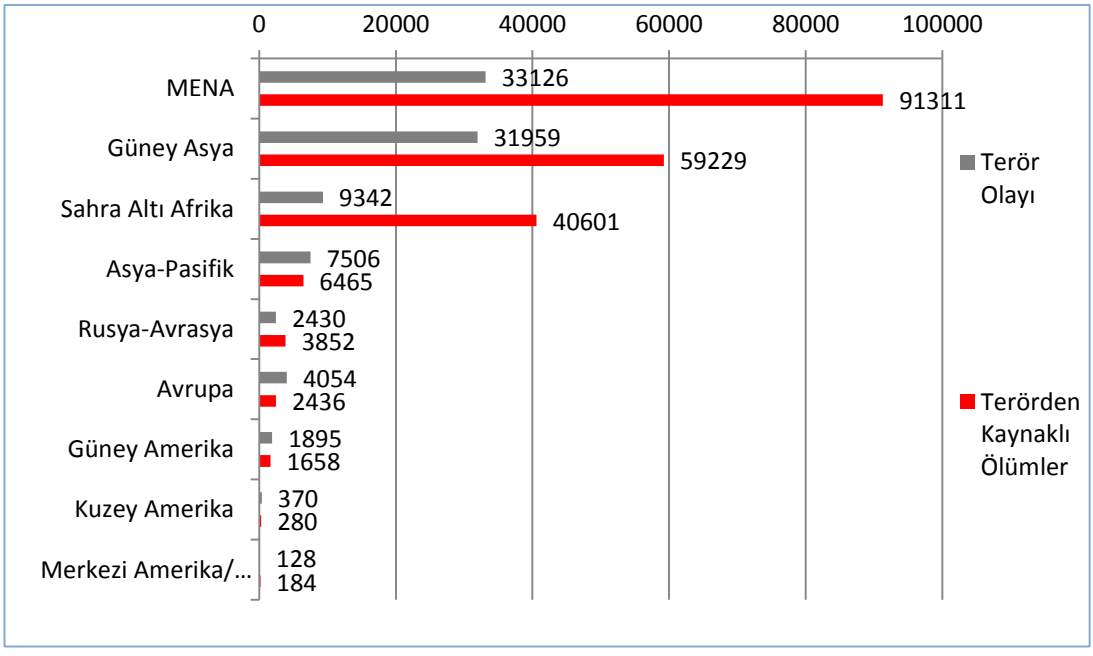
Son olarak, ABD başkanlık seçimlerinde ABD yetkili mercilerinin Rusya'yı seçim sistemine yönelik siber saldırılar yapması yönünde eleştirmesi, durumun vahametini ortaya koymaktadır (https://tr.euronews.com).

[4] Internet of Things: Nesnelerin interneti.

1.2.1.7. Modern Terör

Terör örgütlerinin, 2000'li yıllarda gerek kullandığı yöntemler gerekse de içinde bulunduğu zamanın teknolojilerini kötü amaçlı kullanarak yapmış oldukları faaliyetler, genel itibariyle modern terör olarak adlandırılmaktadır. Modern terör kavramında oluşum süreçleri incelendiğinde temel sorun, dünyada oluşan adaletsizlik ortamıdır. Din, ırk, mezhep veya ideolojik bağlamda ayrımcılığa uğrayan her birey her toplum kesimi radikal düşünceli insanlar için potansiyel insan kaynağıdır. Bu düşünceye göre herhangi bir sebepten dolayı ayrım yapılmamış olsaydı ve de dünya da adalet konusunda herkese eşit uygulansaydı terör den söz edilemezdi. Modern terörün en önemli özelliklerinden biride, geniş çaplı bir örgütlenmeye ihtiyaç duymasıdır. Yüksek miktardaki silahlar, yine yüksek miktardaki para kaynakları modern terörün temel araçlarıdır. Bu yönüyle modern terörde temel hedef, dünyada daha fazla ses getirmek olduğu için insanların daha kalabalık bulunduğu yerler, korumanın daha az olduğu yerler temel hedef olarak seçilir (Arı, 2004:545; Parker&Sitter, 2016:202-204).

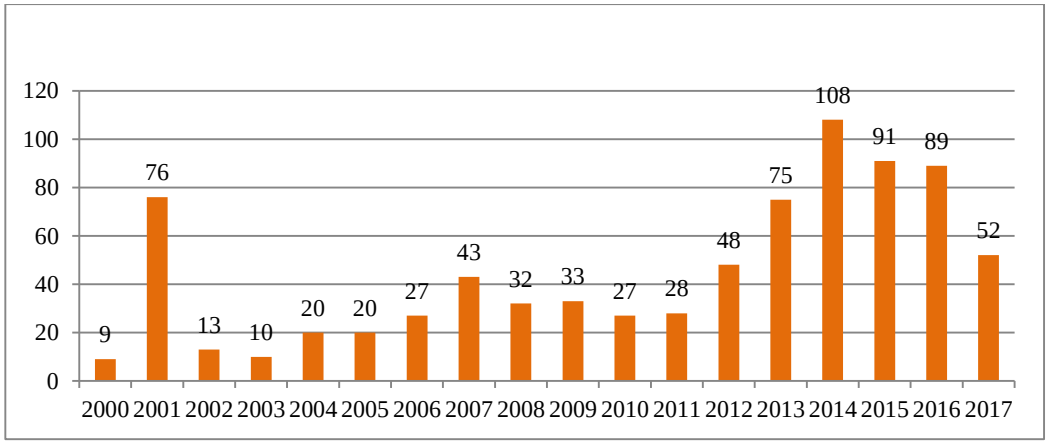
Grafik 3: Bölgelere Göre Terör Saldırısı ve Terörden Kaynaklı Ölümler(2002-2017)

Kaynak: http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019) verilerinden derlenmiştir.

Modern terörün en acımasız tarafı konuyla hiç alakası olmayan masum insanları da hedef almasıdır. Hükümetleri belli bir siyasi karar alma noktasında zorlamak isteyen terör örgütleri saldırı düzenlemenin zor olduğu yapılardansa sivil insanlara saldırmayı tercih etmektedirler. Bu da dünyada yürütülen örtülü savaşın ne kadar acımasız olduğu yönünde bize fikir vermektedir. Dünya ülkelerinin ekonomik ve siyasi sebepler başta olmak üzere gizliden veya aleni birbirleri üzerinde taşeron örgütler vasıtasıyla yürütmüş oldukları terör faaliyetlerinin faturasını maalesef masum insanlar ödemektedir. Grafik:4'te terörün 2000-2017 yılları arasında küresel çapta verdiği ekonomik zarar gösterilmektedir. Terör faaliyetlerinin tahmin edilebilen ekonomik zararı 2001 saldırılarından itibaren artış eğrisinde olmuş, 2014 yılı itibariyle IŞID terör örgütünün faaliyetlerinin azaltılması sonrasında azalış eğrisi göstermiştir (GTI, 2017:18-23; GTI, 2018:27-29).

Grafik 4: Küresel Terörün Ekonomik Zararı (Tahmini/Milyar ABD$)

Kaynak: http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019) verilerinden derlenmiştir.

Terörü destekleyen ülkeler açısından baktığımızda destekledikleri terörün ilerleyen süreçte kendi başlarına da bela olduğunu görmekteyiz. Afganistan savaşında El Kaide Terör Örgütüne her türlü desteği veren ABD ilerleyen süreçte bu terör örgütünden en fazla zarar gören ülke olmuştur.11 Eylül 2001 saldırılarında İkiz Kulelerin vurulmasıyla büyük yıkım yaşayan ABD, saldırının şokunu yıllarca üstünden atamamış, zamanın ABD Başkanı George W. Bush "Haçlı Seferi" başlattığını açıklayarak El-Kaide terör örgütüne karşı harekatlar düzenlemiştir (Önal, 2010:44).

1.2.2. Teröre Etki Eden Sebepler

Teröre etki eden sebepler dini, sosyo-ekonomik, ideolojik, politik ve etnik sebepler olmak üzere belirlenmiş, müteakip maddelerde açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.2.1. Dini Sebepler

İnsanlığın var olduğu günden beri dünya üzerinde varlığını sürdüren din kavramı yaşanan terör olaylarıyla birlikte nasıl anlaşılması yönünde farklı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Özellikle ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya atılan dini terör kavramı tartışmayı daha da alevlendirmiştir. Batı dünyasında var olan İslam karşıtlığı birçok terör örgütünün Boko Haram ve IŞID (Adelaja&George, 2019:184-186) benzeri örgütlerin sözde İslam'ı esas alarak - bu tarz örgütlerin/kişilerin İslamcı olarak adlandırılmaları gerektiği[5] - eylem yaptığını beyan etmesiyle daha da körüklenmiştir. Batı dünyasında İslam karşıtlığı 21.yüzyılda iyiden iyiye artmış ve de Müslümanlara karşı ön yargı oluşmasına neden olmuştur (Romano, Rowe, Phelps, 2019:2-4).

1.2.2.2. Sosyoekonomik Sebepler

Küreselleşen dünya düzeninde terör oluşumları incelendiğinde, belki de teröre yol açan en önemli etkenlerden biri, sosyoekonomik sebeplerdir denilebilir. Küreselleşmenin yayılmasıyla fakir zengin ayrımının daha da gün yüzüne çıktığı dünyada eğitim eksikliği, işsizlik ve açlık (Adelaja&George, 2018:477-478) gibi birçok etken kalıtsal sorunları beraberinde getirmektedir. Ekonomik sebeplerin terörle doğrudan bir bağlantısı olduğu söylenemezse de ülke içerisinde insanlar arasında yaygınlaşan ekonomik sorunlar, işsizlik, yoksulluk zaman içerisinde halkın politika yapanlara karşı daha şiddetli bir şekilde muhalefet yaptıklarını göstermektedir. Bu da gösteriyor ki ekonomik sorunlar doğrudan terör olgusunun oluşmasına neden olmamakla birlikte teröre zemin oluşturmaktadır (Çınar, 2009:

[5] İslami, İslam'a ait olan, İslamcı ise, "ahlaktan yoksun bununla birlikte İslam'ı kuru bir ideolojiye dönüştüren" olarak düşünülmesi gerekir (Terör Çalıştayı Raporu, 2017:7).

106).

Sosyoekonomik sebeplerden şehirleşme ve demografik yapı, dünyada sanayileşmenin büyük kentlerde yoğunlaşmasıyla kentlere doğru başlayan aşırı nüfus kayması bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Şehirleşmeyle birlikte artan nüfus yoğunluğu işsizliği de beraberinde getirmiş, oluşan halk yığınları kontrolsüz bir şekilde büyüme sürecine girmiştir. Şehirlerde oluşan bu kontrolsüzlük özellikle genç ve eğitimsiz nüfus göz önüne alındığında terör grupları açısından ideal bir inşa kaynağı olarak görülmektedir. Küreselleşmenin yol açtığı başta gelir adaletsizliği ve işsizlik olmak üzere bir çok sorunun terör örgütlerinin ekmeğine yağ sürdüğü ortadadır. Yakın bir gelecekte bu tür sorunlarla baş etme adına başta küresel güçler olmak üzere nihai bir plan ve program üzerinde çalışmadıkları düşünüldüğünde terör örgütlerinin bu tür yollarla adam devşirmeye çalışmasının önüne geçmenin çok zor olduğu açıktır (Newman, 2006:752).

1.2.2.3. İdeolojik Sebepler

Terör örgütlerinin oluşumundaki ideolojik sebeplere baktığımızda kendi siyasi düşüncelerini başka gruplara dayatmak amacıyla terör eylemlerine başvurulduğu her türlü yol sebepleri oluşturur. İdeolojiler terör grupları arasında kendilerini belli bir siyasi düşünce etrafında birleştirmelerine ve de bu düşünceler etrafında eylem yapmalarına neden olur. İdeoloji temelli terör örgütlerinde örgüt ideolojik öğretileri kendi üyelerinin örgüte daha sıkı bağlanmaları yönünde bir araç olarak kullanır. Böylelikle üyeler arasındaki güven sorununun ortadan kalkacağına inanırlar (Kaya, 2017:63).

20. ve 21.yüzyıl da karşılaşılan ideolojik örgütlere örnek olarak özellikle aşırı sol düşünce temelli Marksist Leninist oluşumlar örnek olarak verilebilir. Bu tür terör örgütlerinde temel kaynak toplumdaki sınıfsal ayrım, gelir adaletsizliği başta olmak üzere toplumsal sorunlarla bugünkü dünya düzleminde baş edilemeyeceği savıdır (Walls, 2017:22-26). Bununla birlikte aşırı milliyetçi, ırkçı örgütlerin yanında etnik temelli devlet kurmak amacıyla bölücü faaliyet yürüten ve de din temelli faaliyet yürüten ideolojik örgütler bulunmaktadır.

1.2.2.4. Politik Sebepler

Özellikle geri kalmış ülkelerde siyasi rejimin tam oturmamış olması, ülke içerisindeki siyasi partiler arasındaki ideolojik kamplaşmalar, devlet gücünün belli bir kesim tarafından kişisel çıkarları korumak amacıyla kullanılması, ülke içerisinde devlet kurumlarında oluşan yozlaşmalar bununla birlikte insanların ülke idaresine yönelik umutlarını yitirmesi politik sebeplerin oluşmasına dayanak olabilmektedir (TBB, 2006:142-143).

Dünya üzerinde politik çekişmelerin yaşandığı ülkeleri incelediğimizde demokrasinin tam oturmadığı bazı ülkelerde bazı yöneticiler kendilerine yakın kişi veya grupları destek verirken, kendi siyasi düşüncelerini paylaşmayan diğer grupları ise dışlamaktadır (Akça, 2014:33).

1.2.2.5. Etnik Sebepler

Dünya üzerindeki terör örgütlerini incelediğimizde en sık rastlanan terör örgütleri etnik temele dayalı terör örgütleridir. Bu tür terör örgütleri belli bir etnik kimliği ön plana çıkararak belli kazanımlar elde etmek amacıyla terör faaliyeti yürütürler. Toplumun diğer kesimlerine korku salmak, endişe yaratmak, ümitsizlik ortamı oluşturmak en büyük hedefleridir (Boylan, 2014: 3).

Etnik kökenli terör örgütlerinde belli bir etnik kimliği öne çıkarmak, belli bir etnik kimliğin diğer kesimlerce üstünlüğünün kabul edilmesini sağlamak, farklı bir devlet kurmak amacıyla türlü araçlarla türlü terör faaliyeti yürütürler. Etnik temelli terör örgütlerini diğer terör örgütlerinden ayıran en temel fark belli bir etnik kimliği devletlere kabul ettirme çabasıdır. Belli bir etnik kimliği toplumda oluşturma, bu etnik kimlik üzerinden devlet kurma çabası nihai hedefleridir. Bu tür terör örgütleri tarihi çok eski olmakla birlikte insan kaynağı açısından sıkıntı çekmemesi dolayısıyla mücadele etmesi zor olan terör örgütleridir (Erdoğan, 2013:284-285).

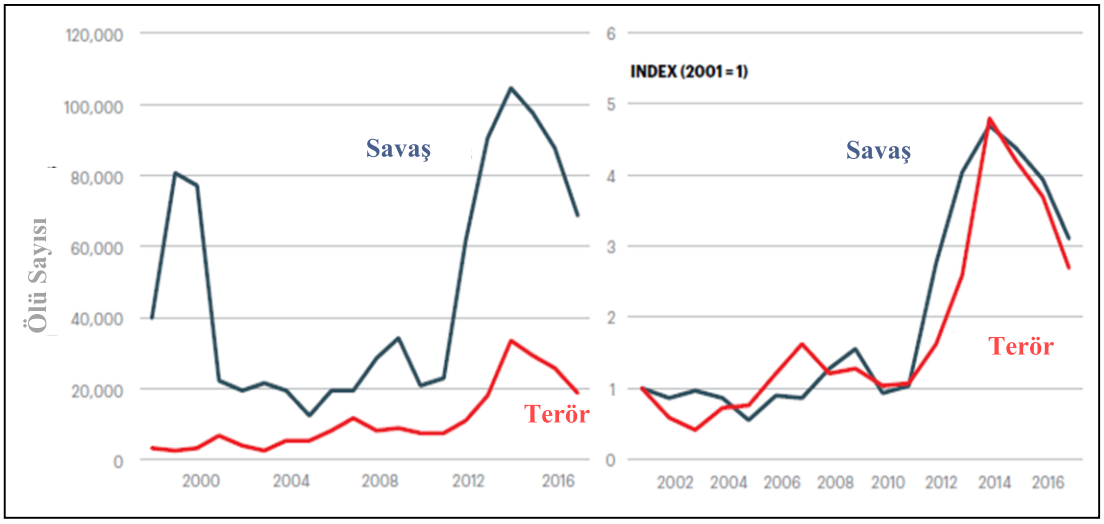
Dünya üzerindeki etnik kökenli terör örgütlerini incelediğimizde Türkiye'de PKK Terör Örgütü, Sri Lanka'da Tamil, İspanya'da ETA gibi birçok terör örgütü

bulunmaktadır. Bu tür terör örgütleri yapmış oldukları terör eylemlerinde herhangi bir ayrım gözetmezler. Yapmış oldukları eylemlerde temsil ettiklerini iddia ettikleri insanları da öldürmekten çekinmezler. Terörden menfaat elde etmek isteyen devletlerce desteklenen bu tür oluşumlar, kaynağını esas itibariyle yabancı devletler tarafından sağlamaktadır. Söz konusu ülkeler, belli bir siyasi hedeflerine ulaşabilmek adına kendilerine sorun olduğunu düşündükleri ülkelerde bulunan etnik temele dayalı terör örgütlerini kullanırlar. Özellikle yoksul ve geri kalmış ülkelere baktığımızda bu ülkelerdeki etnik savaş ülkelerin bölünmesine kadar giden kanlı bir savaşa dönüşmektedir (Aminov&İsmailov, 2017:322-323).

1.3. Küreselleşme ve Terör İlişkisi

Terör oluşumlarını bir bütün halinde incelediğimizde, terörden beslenen oluşumların küreselleşme sürecini kendi menfaatleri doğrultusunda kullandıkları görülmektedir. Terörizm tıpkı küreselleşme gibi zaman içerisinde ulusal sınırları aşarak küresel bir hal almıştır. Terör oluşumları küreselleşme sürecinde olduğu gibi sadece tek bir ülkede faaliyete göstermeyip kullandığı araçlar, insan kaynakları, tehdit ettiği kesimler açısından bakıldığında küresel nitelik taşımaktadır. Küreselleşmeden önceki tarihlerde siyasi sınırların daha katı bir şekilde korunması ve bununla birlikte insanların daha zor şartlar altında seyahat edemediği dönemlerde terör oluşumları da sadece belli bir bölgede faaliyet gösterebilirken küreselleşme sürecinin tüm dünyaya yayılmasıyla terör örgütleri içinde yayılma fırsatı doğmuştur (Kurtdaş, 2018:167-169).

Grafik 5: 1998-2017 Yılları Arasında Savaştan ve Terörden Kaynaklı Ölümler İle Değişim Oranı

Kaynak:http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019) verilerinden derlenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı akabinde 1980'li yıllarda hızlanan ve 1990'lı yıllarda yaşanır hale gelen küreselleşme ile birlikte teröründe aynı dönem sonrasında artış gösterdiği söylenebilir (Özdemir&Eser, 2009:199). Grafik 5'te, dikkat edilecek olursa küreselleşmenin hız kazandığı 21.yüzyılda, terör olayları artış eğiliminde olduğu (soldaki grafik), son yıllardaki değişimin özelikle 2014-2017 yılları arasında değişim %350'den fazla artış gösterdiği (sağdaki grafik) gözlemlenmektedir.

Terör oluşumlarının küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın farklı coğrafyalarında etki edebilmesi ve geniş bir insan kitlesine zarar verebilme olanağının ortay çıkması maalesef terör oluşumlarıyla mücadele zorlaşmış ve daha da karmaşık hale getirmiştir. 20 ve 21.yüzyılda bazı ülkelerin küreselleşme süreciyle birlikte çıkarlarına ters düşen ülkelerdeki terör oluşumlarına aleni destek vererek terör oluşumlarıyla mücadeleyi daha zor hale getirdiği düşünülmektedir (Kurtdaş, 2018:168-169).

Küreselleşen dünya düzeninde terör oluşumlarının her türlü gelişmeyi kendi menfaatleri uğrunda kullanmaları daha büyük problemlere yol açmıştır. Bu kapsamda eski kavramlar, yerini yenilerine bıraktığı söylenebilir. Örneğin;

- Savaş değil, düşük yoğunluklu çatışma,

- İdeolojik gerilim değil, uygarlıklar arası çatışma,
- Devlet değil, devlet dışı aktör,
- Ulusal değil, küresel,
- Aynı zamanda Soğuk Savaş Dönemi söylemi olan nükleer dehşet dengesi, yerini kitlesel dehşet dengesizliğine,
- Denge yerini dengesizliğe, düzen ise yerini düzensizliğe bırakmıştır (Kurtdaş, 2018:169).

Küreselleşme süreciyle dünya ülkelerini tehdit eden bir diğer terör oluşumu siber terör olmuştur. Günümüzde bazıları devlet destekli, bazıları kişisel gruplar tarafından gerçekleştirilen siber saldırılara baktığımızda belli bir siyasi, ekonomik veya başkaca sebepli hedeflere ulaşabilmek adına günümüz bilgisayar sistemlerinin bir araç olarak kullandığı görülmektedir. Bazı küresel güçlerin siber saldırıları bir silah olarak kullanmaya çalışmaları da bu sorunu hem bir küresel soruna dönüştürmüş hem de devletlerin bir mücadele alanına çevirmiştir (Miletskiy, 2017:183).

Dünyadaki gıda sanayi, savunma sanayi, ilaç sanayi, turizm sektörü, hizmet sektörü, tarım gibi sektörler başta olmak üzere küreselleşmenin başlamasıyla dünya devletlerinin hem iyi bir ortaklık yaptığı alana götürmüş, hem de birbirleriyle rekabet ettikleri, birbirlerini zayıflatmak istedikleri veya belli siyasi hedeflere ulaşmak için araç olarak kullandıkları alanlara dönüştürmüştür. İkinci bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacak olan bu sektörlerde ki devletlerin nasıl terör oluşturulduğu ve de dünyanın geri kalan devletleri için nasıl tehlikeli bir hal aldığına değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KÜRESELLEŞMENİN YARATTIĞI DIŞSALLIKLAR

Dışsallıklar, temellerinin "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde Adam Smith tarafından atıldığı ekonomik bir kavramdır. Bir ekonomik birimin, yapmış olduğu her türlü işlem sonrasında, alıcılar ve satıcılar haricindeki birimlerin oluşan çıktılardan etkilenmesine dışsallık denmektedir. Bu çıktılar olumlu ya da olumsuz olabilir (Kenanoğlu&Aydın, 2018:368-369).

Dış fayda olarak ta adlandırılan pozitif dışsallıklar, mal veya hizmetlerin kullanılması sonucunda ortaya çıkan özel fayda ile birlikte toplumun yararlandığı faydanın ortaya çıkmasıdır. Örneğin, bir çimento fabrikasının bulunduğu bölgeye yapmış olduğu çeşitli altyapı yatırımları bu kapsama girmektedir (Bal, 2012:5; Aydın, 2015:277).

Negatif dışsallık, bir ekonomik birimin başka bir birim için üretim ve/veya tüketim maliyetlerine katılmadan dış etkiler ortaya çıkarıyorsa negatif dışsallık ortaya çıkmaktadır. Örneğin, şehir yerleşim yerleri yakınına kurulacak bir çimento fabrikasının bacalarından çıkan dumanın, çevreye ve kent sakinlerine verdiği zarar negatif dışsallık kapsamına girmektedir (Bal, 2012:5).

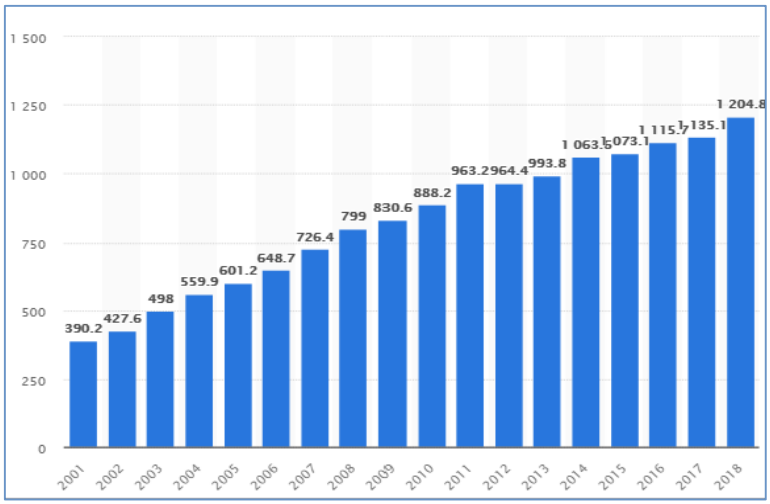
Küreselleşmenin yarattığı etkiler, ilaç sanayi, savunma sanayi, tarım, finans ve turizm başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. Küreselleşmenin İlaç Sanayi Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör

Küreselleşmenin etki ettiği ve ortaya çıkarmış olduğu dışsallıklarla en fazla nüfuz oluşturduğu alanlardan biri ilaç sanayidir.

Dünyada insan nüfusunun hızlı bir şekilde artış göstermesi bununla birlikte hızlı teknolojik gelişmeler ve artan sosyal imkanlarla birlikte insan ömürlerinin gün geçtikçe uzuyor olması ilaç sanayinin büyümesinin önünü açmıştır (Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2015:9,55). İlaç sanayini bir bütün halinde incelediğimizde

dünyamızda 2005 yılındaki ilaç sanayinin büyüme hızı %10, bununla birlikte satılan ilaçların toplam tutarı ise 601 milyar dolar, 2010 yılında 888 milyar dolar, 2018 yılına geldiğimizde ise ilaç sanayi 1,204 milyar dolarlık bir hacme ulaşmış, 2002-2018 arası artış ise 3 kattan fazla olmuştur (https://www.statista.com).

Şekil 3: Küresel İlaç Pazarı 2001-2018 Yılı Geliri (Milyar ABD $)

Kaynak: https://www.statista.com/statistics/263102/pharmaceutical-market-worldwide-revenue-since-2001/ , (20.09.2019).

Dünyadaki sağlık harcamalarına baktığımızda ise gelişmekte olan ülkelerdeki kişisel sağlık harcamalarının gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Yukarıda vermiş olduğumuz sayısal verilere baktığımızda ise ilaç sanayinin ne derece büyük bir hızla gelişim gösterdiği ortadadır. Bu derece büyüyen bir ilaç sanayi içerisinde küresel güçlerin ilaç sanayinde büyük rekabet içerisine girecekleri aşikârdır (Güldür&Özçelikay, 2017:66; KPMG, 2018:5).

Küreselleşen dünyada ulusal ve çokuluslu şirketler marifetiyle ilaçlarda uygulanan patent sistemiyle büyük şirketlerin bu alanda tekel oluşturduğu açıktır. İlaç sanayinde oluşan bu büyük pastadan pay almak isteyen onlarca büyük şirket acımasız bir rekabete girişmişlerdir. Konu sağlık sektörü olduğunda ise bu durumun ahlaki tarafı tartışılır hale gelmiştir. Bununda şüphesiz nedeni bir çok pahalı sayılabilecek ilacın büyük şirketler marifetiyle dünyaya pazarlanmasıyla birlikte milyarlarca insanın sağlığının bu şirketlerin elinde olduğu gerçeğidir (Aydoğan&Şensözlü, 2015:59).

Özellikle Soğuk Savaş yıllarının sona ermesi ile dünyada esen küreselleşme rüzgarıyla birlikte ilaç sektörü de bundan nasibini almıştır. Bilgisayar sistemlerinde yaşanan gelişmeler, telekomünikasyon alanında yaşanan gelişmeler, farklı ulustaki şirketlerin bir araya gelmesiyle oluşan çok uluslu işletmeler şirketlere sadece kendi ülkelerinde değil dünyanın hemen hemen tüm coğrafyalarında iş yapabilme kabiliyeti kazandırmıştır. Süreç içerisinde sadece kendi ülkelerinde faaliyet gösteren birçok şirket dünyaya açılım stratejisi izleyerek bir anda bütün dünya ülkelerine satış yapabilmekte ve devasa kar marjlarıyla iş yapmaktadırlar. Oluşan bu yüksek kar oranlarıyla birlikte ulusal ve çokuluslu şirketler arasındaki rekabetin ne denli büyük olacağını tahmin etmek şüphesiz zor olamayacaktır (Aydoğan&Şenözlü, 2015:59).

Büyüyen ilaç sanayiyle birlikte ulus şirketler daha fazla büyüyebilme adına stratejik yönetim anlayışını benimseme yoluna gitmişlerdir. Şirketler arasında oluşan bu tür stratejik iş birliği anlaşmalarıyla birlikte planlama aşamasından başlayarak üretim ve pazarlama aşamalarına kadar her alanda şirketlerin birbirleriyle ortaklık anlamında iş birliğine gidildiği süreçler oluşmuştur. Şirketler birbirleriyle oluşturdukları stratejik iş birliği anlaşmalarıyla bu ortaklıkları garanti anlatına alıp ilerleyen süreç için kazan kazan modeliyle ortaklıklara girişmişlerdir (Çakınberk, 2010:355-362).

İşletmelerin stratejik iş birlikleriyle birbirleriyle iş birliğine gitmelerini zorunlu kılan sebeplere baktığımızda ise, küreselleşme süreciyle birlikte büyük şirketlere karşı rekabet etme imkanını kazanmak olarak görülebilir. Bununla birlikte her şirketin her alanda sınırsız imkanlara sahip olamayacağını düşündüğümüzde şirketler kendi üretemedikleri veya belli sebepten ötürü üretmek istemedikleri yan maddeleri ortaklık yaptıkları şirketlerden temin etme yoluna gitmektedirler. Başka şirketlerle yapılan ortaklık, üretim maliyetlerini düşüreceğinden üretime aktaracakları finansal kaynaklarının bir kısmını ar-ge çalışmalarına aktararak teknolojik anlamda çağın gerisinde kalmama düşüncesinde olmaktadırlar (Demir&Oktay, 2010:2-3).

İşletmelerin stratejik ortaklıklarda ki hedeflerinden biride kültür, yaşam tarzı ve de ihtiyaçların kendi ülkelerine göre tamamen farklı olduğu diğer dünya

ülkelerine açılmakta sıkıntı çekilmemesidir. Buradan kasıt işletmeler farklı ülkelerdeki piyasalara yatırım yapacakları zaman ilk önce o piyasayı ve o piyasanın beklentileri konusunda emin olmak isterler. Hiç tanımadıkları bir piyasaya yatırım yapacak işletmeler için her zaman bir risk olduğu apaçık ortadadır. İşletmeler hiç bir zaman büyük yatırım yapacakları ülkeler için iflas etme ihtimalini göze alarak iş yapmazlar. Bundan dolayıdır ki tüm riskleri göze alarak farklı ve de hiç tanınmayan bir piyasaya yatırım yapmaktansa o ülkede faaliyet gösteren eş değer farklı bir şirketle ortaklığa gidilerek yatırım yapılması işletmeler için riski azaltan bir etmen oluşturur. İşletmeler giriştikleri bu tarz ortaklıklar sayesinde hiç tanımadıkları piyasalarda bir anda açılım yapabilmekte ve herhangi bir nedenle iş yapamama ihtimalini de en aza indirgemektedir. Bununda nedeni ortaklığa girdiği firma sayesinde ortak firmanın bilgi tecrübesinden yararlanmış olmasıdır (Aydıntan, 2003:141).

İşletmeleri ortaklığa götüren bir diğer neden kısıtlı teknolojik imkanlardır. Gelişen dünyamızda artan teknolojik imkanlarla birlikte işletmelerin teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmeleri kendileri açısından hayati hal almıştır. Teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan işletmeler zaman içerisinde çağın gerisinde kalarak iflas noktasına gelebilmektedirler. Bu sebeple bir çok şirket yapmış oldukları ortaklıklar sayesinde aralarında bilgi ve teknoloji paylaşımına giderek ellerinde olmayan teknolojik imkanlara sahip olabilmekte ve bunu daha az maliyetle yapabilmektedirler. Teknoloji anlamında birbirleriyle ortaklık kuran işletmelerde her türlü risk minimize edilebilmektedir. Bununda sebebi planlama aşamasından başlayarak üretim ve pazarlama aşamasına kadar ki her türlü süreçte teknolojik imkanların sonuna kadar kullanıldığını göz önüne aldığımızda işletmelerin bu alanda güç birliğine gitmeleriyle oluşabilecek her türlü olumsuz durumun önüne geçildiği de açıktır (Ecevit, 2008:61-79)

İşletmelerin sıkça başvurduğu yöntemlerden biride işletme satın almalarıdır. Bu yöntemde işletmeler stratejik bazı kararlar alarak kendi ölçeğinde veya kendinden daha küçük işletmeleri satın alarak büyüme yoluna gitmektedirler. Burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta işletmelerin satın alma yönteminde neyi amaçladığıdır. İşletmeler başka işletmeleri satın alarak kendine orta ve uzun vadede rakip olabilecek

işletmelerin önünü kesebilmektedir. Bir başka sebep işletmeler piyasada tekel oluşturma istediğidir. İlaç piyasasında sürekli başka işletmelerle rekabet halinde olan bazı işletmeler rakiplerini satın alarak piyasanın tek hakimi konumuna erişebilmektedir. Bu yöntemin büyük ölçekli işletmeler için faydalı olduğu düşünülse de tüketiciler açısından sakıncaları bulunmaktadır. Piyasada tekelleşen işletmeler zaman içerisinde her türlü fiyat kontrolünü ve de tüketici alışkanlıklarını elini alarak tüketicileri istedikleri gibi yönlendirebilmektedir. Tüketicinin seçme şansının olmadığı durumlarda belirtilen fahiş fiyatlar üzerinden mal satın alan tüketici işletmenin ürünlerine adeta mahkum olmaktadır (İlker, 2010:212-213).

Bayer Firması yukarıda anlatılan konuya örnek oluşturabilir. 1863 yılında bir boya şirketi olarak kurulmuş, sonrasında kimya firmasına dönüşmüş, 2001 yılı akabinde Alman Schering AG, Norveç Algeta, ABD Conseptus gibi ilaç firmalarını satın almıştır. Alman Steigerwald Arzneimittelwerk bitkisel ilaç firmasını ve 2018 yılında Monsanto'yu satın alarak tarım sektöründe de üst noktalara ilerlemiştir. Sonuç olarak satın almalar ile ilaç, tüketici ürünleri, tarım ürünleri ve hayvan sağlığı sektörlerinde faaliyet icra eden büyük bir grup halini almıştır (www.bayer.com.tr; https://dealbook.nytimes.com).

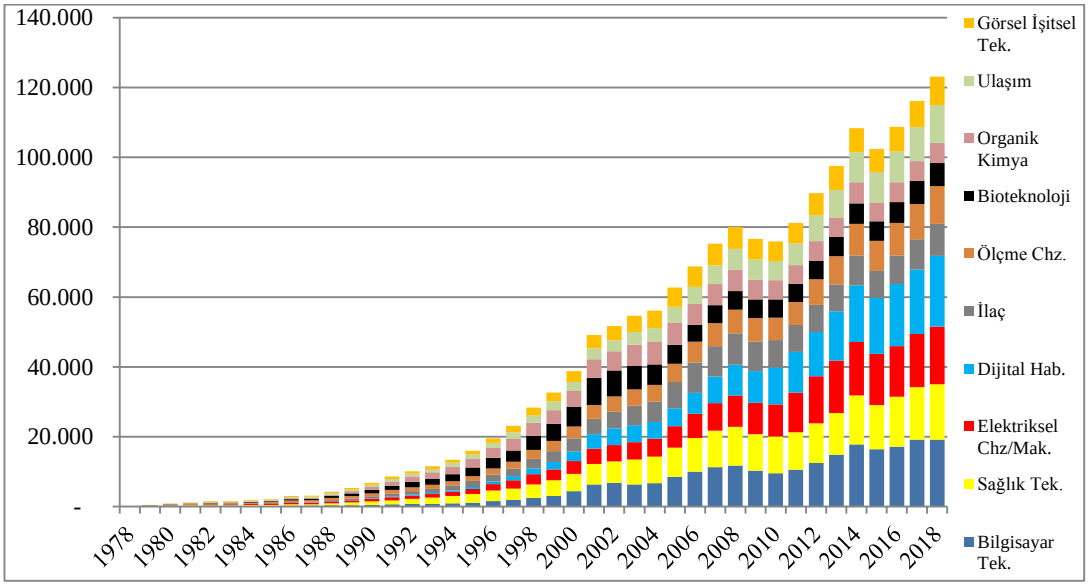
İşletmelerin günümüz dünyasındaki önlerinde bulunan en büyük sorunlardan birinin patent sorunu olduğu düşünüldüğünde işletmeleri ortaklığa götüren nedenlerden biride lisans hakkını elde edebilmektir (Bkz. Grafik6-7). Özellikle ilaç sektöründe büyük firmaların patentleşme sayesinde tekeline aldığı ilaçlardan dolayı bir nevi tekel oluşturabilmektedirler.

Küreselleşmenin yönetilmesi konusunda öncü kuruluşlar incelendiğinde, DB, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO-DTÖ) olarak sıralanabilir. Bu kuruluşların genel amaçları sırasıyla yoksullukla mücadele, küresel ekonomik istikrarın korunması ve son olarak uluslararası ticareti yönetmektir. DTÖ'nün kuruluşu ve 1995 yılında Uruguay Görüşmeleri (UG) (Uruguay Round) metni ile dünya ticaretinin şekillendirilmesi amaçlanmıştır. Bu görüşmelerde tarım sektörü, sınai ürünler, giyim sektörü ve patent-entelektüel haklar konularında bir takım kararlar alınmıştır. Entelektüel haklar konusunda patent ve fikri mülkiyet hakları üzerinde

durulması gereken konudur. Kararlar gereğince, bilgisayar programları 50 yıl, fikri mülkiyetler ve patent ise 10 ila 30 yıl arasında korunmuştur. Yani üretilen bir teknoloji, patent ile 10-30 korunarak tekelleşme sağlanmakta, tekeli kıracak olan yeni ürünler/şirketler ortaya çıkamamaktadır (Göngen, 2013:128-130; http://www.telifhaklari.gov.tr/).

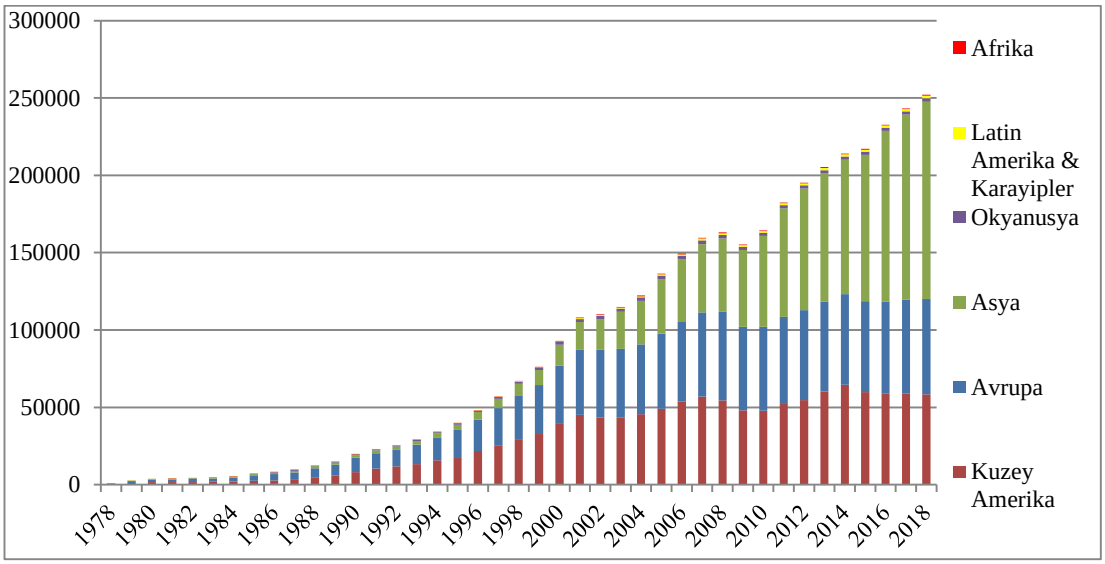
Grafik 6-7'de patent başvuruları ve ülkelere göre dağılımı belirtilmiştir. Bilgisayar ve sağlık teknolojileri ile dijital haberleşme ve elektrikli cihaz/makine alanlarında yoğun patentleşme görülmektedir. Teknolojiyi daha önceden elinde bulunduran Avrupa ve Kuzey Amerika bölgelerinde UG sonrasında patentleşme faaliyetleri hız kazandığı görülmektedir.

Grafik 6: 1978-2018 Yılları Patent Başvuruları (Bin Adet)

Kaynak: https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4424 , (20.09.2019) verilerinden derlenmiştir.

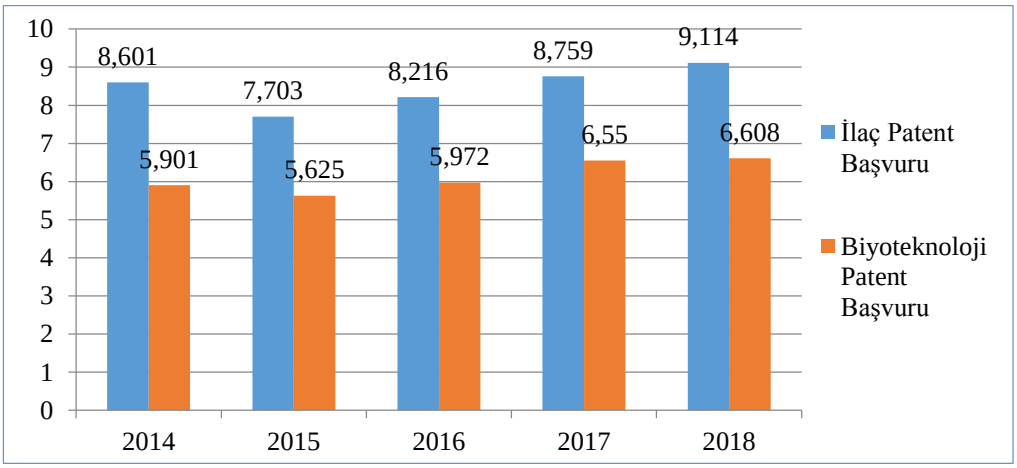
Grafik 7: Patent İşbirliği Anlaşması(PCT) Yapılan Uluslararası Başvurular (1978-2018)

Kaynak: https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4424 , (20.09.2019) verilerinden derlenmiştir.

1978-2018 yılları arasında patent başvuruları bakımından ilk 10 arasında, dijital iletişim (% + 26), ilaç (%+19.7), bilgisayar teknolojisi (%+19.6) biyoteknoloji (%+17.5), görsel-işitsel teknoloji (%+16.1) ve tıbbi teknoloji (%+16) izlemektedir. Son 5 yıla ait ilaç/bioteknoloji patent başvuru sayısı grafik:7'de belirtilmiştir (WIPO:2019:40).

Grafik 8: 2014-2018 Yılları İlaç/Bioteknoloji Patent Başvuru Sayıları (Bin Adet)

Kaynak: Kaynak: https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4424 , (20.09.2019) verilerinden derlenmiştir.

İlaç sanayindeki başta kanser olmak üzere bazı ender görülen hastalıkların tedavisi için birçok ülke vatandaşı ilaç şirketlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Küreselleşen dünyada ilaç şirketlerinin oluşturmuş oldukları tekelle birlikte ilaç sektörü büyük şirketlerin elinde adeta bir silaha dönüşmüştür. Her ne kadar devlet kontrollerine tabi olsalar da para kazanmak uğruna ilaç sektöründeki birçok işletmenin kendi çıkarları için üretilen ilaçlarda piyasa dengesi gözetmeleri bir çok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir. Büyük işletmeler ilaç üretimlerinde kimi zaman uyguladıkları fahiş fiyat uygulamaları kimi zaman alınan lisanslarla birlikte tekelleşme yolunu tercih etmeleri, kimi zamanda uyguladıkları üretim politikalarıyla adeta terör oluşturdukları söylenebilir (Demir&Oktay, 2010:2-3).

Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız konuları bir bütün halinde toparlayacak olursak küreselleşme süreciyle birlikte ilaç şirketleri de duruma ayak uydurmaya çalışarak rekabet edebilmek adına birbirleriyle stratejik iş birliğine gidebilmektedir. Yararları ve zararları anlamında incelediğimizde ise konu iki başlık halinde ele alınabilir. Birincisi toplum yararı ikincisi ise şirket çıkarlarıdır. Toplum yararı açısından getirilerine baktığımızda baş döndürücü bir şekilde ilerleyen teknolojik gelişmelerle birlikte ilaç sektöründe de birçok hastalıkla alakalı çalışmalar yapılmış ve insan hayatını kolaylaştıran, insan sağlığını koruyan devrim niteliğinde sayılabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Bir diğer taraf olan işletme çıkarları açısından incelendiğinde, devletlerin dahi söz geçiremediği, kendi finansal çıkarlarını gözeten büyük ilaç firmaları kimi zaman bu durumu kendi lehlerine kullanabilme ihtimalinin varlığıdır.

İlaç sanayinin 21.yüzyılın ilk çeyreğindeki görünümünde tekelleşmenin daha da ileri boyutlara ulaştığı görülmektedir. Soğuk Savaşın sonlarına doğru 1980' li yıllar içerisinde dünyadaki 10 büyük firma sektörün %10' unu oluştururken 2000' li yıllara gelindiğinde ise bu oranın %50' ye çıkmıştır. 500milyon$ üzeri şirket sayısı 1989 yılında 3, 2010 yılında bu rakam 18 olmuştur. Sadece bu oranlardan yola çıkarak bile ilaç sanayindeki birleşmeler sonucu oluşan bu yeni düzende ilaç firmalarının insan sağlığı için yarardan daha çok uzun vadede zarar doğuracağı kanısı hakim olmaya başlamıştır (Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2015:56; Çilhoroz,vd.,2016:3; Richman, Mitchell, Vidal, Schulman, 2017:796-799).

Süreç içerisinde 1988 ve 2000 yılları arasında ki ilaç sektörünün getirisi 500 milyar doları bulmuştur. Ülke ekonomilerini topyekûn etkileyebilecek bu tutarlar, ilaç sanayini devletlerinde bizzat içinde olduğu ve kendi ulusal şirketlerini ön plana çıkardıkları bir olguya dönüştürmüştür. Özellikle gelişmiş ekonomiler hakim oldukları ve de gelecekte de güçlerini koruyabilmek adına ilaç sektöründeki bu tekellerini pekiştirecek adımlar atmakta ve de bu yolda her türlü eylemi mübah gördükleri de bir gerçektir (Kumar, 2012:1).

İlaç sanayinde oluşan şirket satın alma ve şirket birleşmelerine bakıldığında, özellikle 1980'li yıllardan sonra oluşan teknolojik gelişmelerle birlikte ilaç fiyatlarının %8-12 civarında artış göstermesiyle birlikte ilaç sanayi büyük şirketlerin daha da ilgisini çeker hale gelmiştir. Smith, Kline ve Beecham şirketlerinin ve Bristol-Myers ve Squibb şirketlerinin birleşmesiyle ilaç sanayindeki ilk büyük çaplı birleşmelerin önü açılmıştır. İlerleyen yıllarda 1990'lı yıllara gelindiğinde ise ilaç piyasasında yaşanan hisse senetlerindeki düşüşle birlikte kar marjlarında azalış görülmektedir. Patent sürelerinin dolması, artan maliyetler karlarda azalışa neden olmuştur. İlaç firmaları bu durumlarla başa çıkabilmek adına şirket birleşmelerine gitmişlerdir. Bu yolla ilaç şirketleri ar-ge çalışmalarına ayrılan pay başta olmak üzere üretim maliyetleri ve süreçlerdeki her türlü maliyetin ortak şirketle paylaşılarak ayakta kalma stratejisi yürütmüşlerdir. 1994 ve 1996 yılları arasında ki şirket birleşmelerinden 1 milyar dolar civarında 50 şirketin ortaklığından söz edilebilir. Büyük ilaç firmalarının 2003 yılına gelindiğinde ise aynı grupta faaliyet gösteren ve yatay birleşme olarak tabir edilen birden fazla işletmeyle birleşme yoluna gittikleri görülmüştür (Kumar, 2012:1-2).

Roche firması 2008 yılına gelindiğinde 42,9 milyar gibi devasa bir fiyata Genentech firmasını satın almış ve sonrasında yapılan incelemelerde şirket satın alma işleminden sonra Roche firmasının ar-ge çalışmalarına daha fazla ödenek ayırdığı tespit edilmiştir. Roche şirketi özelinde vermiş olduğumuz bu örneği incelediğimizde işletme stratejik bir karar alarak daha fazla büyümek ve en azından şu anki konumunu koruyabilmek adına şirket satın alma yolunu tercih etmiştir. Yapılan bu şirket satın alma işlemiyle birlikte Roche firması ar-ge çalışmalarına daha

fazla kaynak ayırabilmiş ve sektörde daha ileriye gidebilmiştir (Çilhoroz,vd., 2016:7-9).

Hedef Holding ile Alliance Unichem firmaları arasında 2003 yılında yürütülen stratejik ortaklık çalışmaları tipik bir riski paylaşma ortaklığı olarak görülebilir. Her iki firmada tanımadıkları coğrafyalardaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak, diğer pazar hakkında yeterince bilgi toplamak ve risk almamak adına ortaklığa gitmişlerdir. Buna benzer bir çok stratejik ortaklıklarda işletmeler şirket geleceğini temelde değiştiren kararlar alarak geleceklerine yön vermektedirler (Semerciöz&Çakınberk, 2003:34).

Türkiye'de gerçekleşen şirket birleşmelerine genel itibariyle bakıldığında, şirketlerin genel itibariyle şirket ortaklığından daha çok şirket satın alma yoluna gittikleri görülmektedir. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan ilki işletme yönetimleri açısından ortaklığa gidebilecek işletme kültürünün olmayışıdır. İşletmelerin yeterince kurumsal bir hal almamalarından ötürü ortaklıklarda yaşanabilecek sıkıntıların önüne geçilemeyeceği düşüncesi işletmeleri satın alma yoluna itmektedir (Kahraman&Uğurluoğlu, 2016:215).

İlaç firmaları küreselleşme sürecinde en karlı çıkan sektör alanlarından biri olduğu değerlendirilmektedir. Temsil etmiş oldukları sağlık sektöründe insan hayatı gibi kutsal bir olgu üzerinden iş yapıyor olmaları faaliyetlerini daha da göz önünde tutmaktadır. Elde etmiş oldukları yüksek kar oranları, küreselleşme sürecine ayak uydurarak yapmış oldukları şirket birleşmeleriyle tekel oluşturarak karlarını devasa tutarlara yükseltmiş olmaları bu şirketleri daha da tartışılır hale getirmiştir. Yaptıkları işin ahlaki boyutundan bakılacak olursa, insan hayatını direk ilgilendiren bir konuda işletme karlarıyla hesap yapan bir sektörde bazı olguları değiştirmenin ne kadar zor olduğu ortadadır. İlaç firmalarının elde ettiği büyük karlar ve ekonomisi güçlü devletlerin bu tür ilaç şirketlerini kendi gelecekleri için teminat olarak görmeleri durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır. 21.yüzyılda ve ileriki dönemlerde de ilaç sektörü büyük ekonomili devletlerin küresel hesaplar yaptıkları alanlar olmaya devam edeceği düşünülebilir.

2.2. Küreselleşmenin Savunma Sanayi Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör

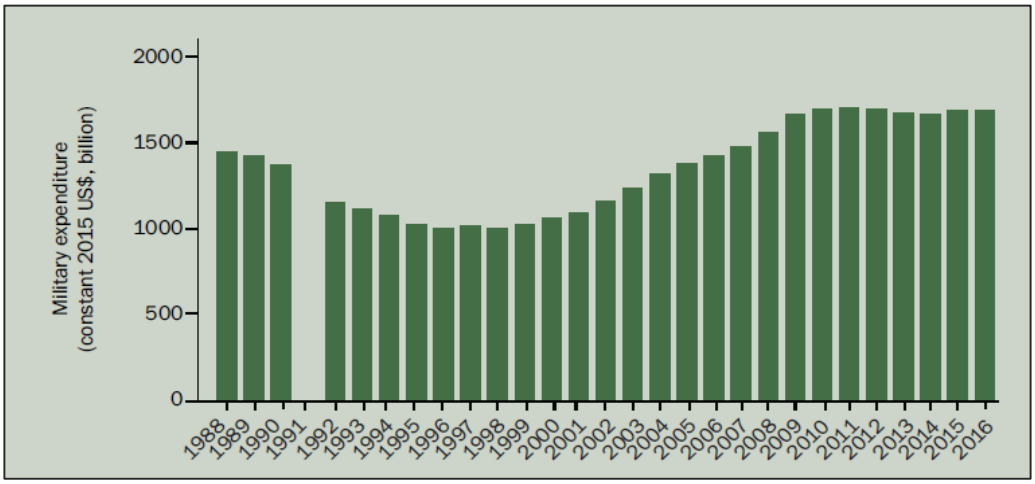
Küreselleşme sürecinde küresel dünyanın belki de bel kemiğini oluşturan denilebilecek savunma sanayi farklı yönleriyle ele alınması gereken bir konudur.

Savunma sanayi harcamaları, kısaca ülkeleri iç ve dış tehditlerden korumak amacıyla oluşturulan sanayi olarak tanımlanabilir. Bu yönde harcanan parasal miktar ise savunma harcamalarını oluşturur. Savunma sanayinde ki harcamalarının başlıca kalemleri her türlü askeri araç ve gerecin üretilmesi, araştırma ve geliştirmeye dönük yapılan çalışmalar, bakım ve onarım harcamaları, askeri personelin her türlü ihtiyacının karşılanması için yapılan harcamalardan meydana gelmektedir[6]. Savunma harcamalarına ayrılan bütçeler her ülkenin genel bütçesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Başar&Künü, 2012:3; Durgun&Timur, 2017:127-128).

19.yüzyıl başlarından itibaren sanayileşme süreciyle birlikte askeri teknolojiler ve savunma sanayi daha karmaşık bir hal almıştır. Savunma sanayi zaman içerisinde büyük devletler için ekonomide itici güç haline gelmiştir. Nitekim 1. Dünya Savaşına katılmayan ABD bu savaştan en karlı çıkan devlet olmuştur. Her iki dünya bloğuna satmış olduğu milyarlarca dolarlık silah sayesinde hem savaşın kaderini değiştirmiş hemde küresel bir güç olmaya giden yolda önemli bir aşama kaydetmiştir. 2. Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte teknolojik gelişmelerinde lokomotifi olan savunma teknolojilerinde ki gelişmelerle birlikte bu savaş hem yarattığı tahribat hemde tarihte görülmemiş bir şekilde oluşmaya başlayan silahlanma yarışının da önünü açmıştır. Nitekim Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve ABD arasındaki silahlanma yarışı 21.yüzyılda bile hala konuşulan Yıldız Savaşları hikayelerine kadar gitmiş, bu silahlanma yarışı, SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermiştir. SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte dünyada tek küresel güç olarak kalan ABD sahip olduğu muazzam silah gücü sayesinde 21.yüzyılda dünyadaki savunma sanayinin itici gücüdür (Gümüşdaş, 2010:105-110; Kasalak, 2014:118-119).

[6] Uluslararası Kuruluşların Savunma Harcama Kalemleri Ek-3'te belirtilmiştir.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü 2016 yılı itibariyle (Ayrıca bkz, Şekil:4 1988-2016 yılları savunma harcamaları) 1,686 milyar$ savunma harcaması yapıldığını, bu oranın küresel gayri safi yurt içi hasılanın (2016 yılı 75,85Trilyon$) %2,2'sine denk geldiğini tahmin etmiştir. Aynı yıl için askeri harcamalarda ilk beş ülke, ABD, Çin, Rusya, Suudi Arabistan ve Hindistan olarak belirtilmiştir (SIPRI Fact Sheet, 2017:1; SIPRI, 2017:12; https://data.worldbank.org).

Şekil 4: 1988-2016 Yılları Arası Dünya Savunma Harcamaları[7]

Kaynak: https://www.sipri.org/databases/milex , (08.05.2019) verilerinden derlenmiştir.

Küreselleşen dünyada küresel sistemin işleyişi açısından savunma sanayi her zaman küresel ekonomilerde oluşan kriz için toparlayıcı etkisi olmuştur. 2008 yılında ABD'de patlak veren küresel ekonomik kriz sürecinde ve daha önceleri 1997 ve 2001 krizlerinde dünyada meydana gelen belirsizlik ortamında savunma sanayindeki harcamalar büyük devletler için kurtarıcı olmuştur. Savunma sanayi şirketlerinin ülke ekonomileriyle yarışır ekonomik bütçeleri sebebiyle devletleri tehdit hale gelmeleri, sonunda hiç kimsenin kazanamayacağı bir sürece doğru götürmektedir (Robinson, 2012:114).

2000 ve 2009 yılları arasındaki genel tabloya bakıldığında, savunma harcamaları dünya genelinde %49 artmış ve 2008 yılında yaşanan krizden sonra 1.531 milyar dolar gibi devasa bir savunma harcaması yapılmıştır. ABD'nin Irak ve Afganistan Savaşı bu harcamaların yapılmasında temel etken olmuştur. Dünya

[7] SIPRI, 1991 yılında SSCB'ye ait veri olmaması sebebiyle, aynı yıla ait veriyi belirtmemiştir.

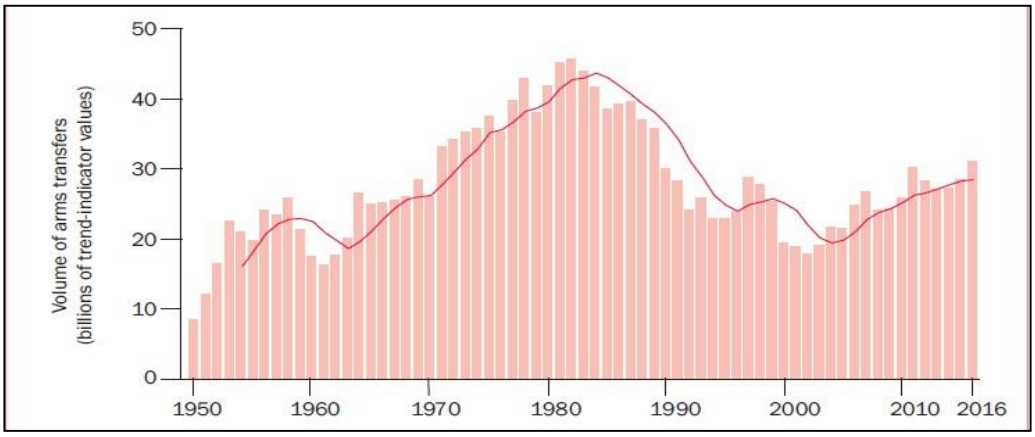
genelinde ki savunma harcamalarına baktığımızda ABD ve Avrupa başı çekmektedir. Bunla birlikte Ortadoğu bölgesinde 2000 yılından 2008 kriz dönemine kadar ki süreçte %40'lık bir artışın olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Ortadoğu ülkeleri arasındaki düşmanlıklar, bitmek bilmeyen kavgalar savunma bütçelerine de yansımış Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliğinin başını çektiği grup Ortadoğu'daki savunma bütçesinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Küresel silah gücü ABD bahse konu bu kriz döneminde silah satışlarını %72 gibi çok büyük bir oranda artırarak krizi fırsata dönüştürmeyi başarmıştır (SIPRI, 2009:180-190).

Asya'nın yükselen devi Çin'de silahlanma yarışından geri kalmayarak bu süreçte harcamalarını 2000'li yıllarda %15 artırarak 100 milyar gibi önemli bir boyutta harcama yapmıştır. Genel itibariyle bakıldığında ise Asya bölgesinde ki savunma sanayi harcamalarının %67 oranında artış gösterdiği görülecektir. 2000 ve 2009 yılları arasındaki süreçte %43 gibi devasa payıyla ABD küresel silahlanma yarışında en önde gitmektedir. Çin'in farklı sebeplere dayandırmasına rağmen kendisine rakip olarak gördüğü ve ilerleyen süreçte bir bilek güreşine dönüşecek olan bu silahlanma yarışından geri kalmamak için tüm gücünü kullanarak son dönemde savunma sanayine daha fazla önem verdiği görülmektedir (SIPRI, 2009:182-187; SIPRI, 2017:14).

2010 ve 2015 yılları arasındaki savunma harcamalarına bakacak olursak geçmiş yıllara kıyasla bir gerileme yaşanmıştır. Silahlanma yarışında başat aktör olan Kuzey Amerika bölgesinde dengeli bir büyüme göze çarparken Asya bölgesinde ise özellikle Doğu Asya bölgesinde savunma harcamalarında bir artış olduğu tespit edilmiştir. Küresel güçlerin servetlerine servet kattığı bu dönem için 592 milyar dolar gibi devasa bütçesiyle ABD çoğu ülkenin savunma harcamasını tek başına gerçekleştirmiştir. 2015 yılına doğru gelindiğinde sadece ABD özelinde değil başta Ortadoğu, Asya ülkeleri olmak üzere türlü siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı silahlanma yarışına giren sebeplerden ötürü 1.7 trilyon$ gibi bir tutara ulaşarak savunma harcamaları dünyada önemli bir psikolojik eşiğin geçilmesine sebep olmuştur. Çin'in 215 milyar dolara ulaşan savunma sanayi harcamaları yanında ABD'nin 596 milyar dolara ulaşan savunma harcamaları silahlanma yarışının

önümüzdeki dönemde de küresel güçler arasında devam edeceğini bize göstermiştir (SIPRI, 2009:21; SIPRI, 2016:16).

Şekil 5'te 1950-2016 yılları arası silah transferleri verilmiştir. Göstergeye göre eğilimin artış yönünde olması dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Şekil 5: 1950-2016 Yılları Arasında Uluslararası Silah Transferi

Kaynak: https://www.sipri.org/databases/milex, (08.05.2019) verilerinden derlenmiştir.

Ortadoğu ülkeleri arasındaki Suudi Arabistan'ın başını çektiği koalisyon ülkelerinin, İran tehdidine karşı her yıl savunma harcamalarına aktardıkları milyarlarca dolarlık dev bütçeler bunun yanında Rusya gibi yeni yeni küresel arenada boy gösteren aktörlerin yanında genel tabloya bakıldığında bu süreçten en karlı çıkan gruplar hiç şüphesiz silah şirketleridir. 2012-2016 yılları arasında en çok silah alışı ve silah satışı gerçekleştiren ülkeler tablo 4'te belirtilmiştir (SIPRI, 2017:15).

Tablo 4: Silah İhracatı ve İthalatı Yapan İlk 10 Ülke (2012-2016).

	İhracat Yapan Ülke	Küresel Pay (%)		İthalat Yapan Ülke	Küresel Pay (%)
1	ABD	33	1	Hindistan	13
2	Rusya	23	2	Suudi Arabistan	8,2
3	Çin	6,2	3	BAE	4,6
4	Fransa	6,0	4	Çin	4,5
5	Almanya	5,6	5	Cezayir	3,7
6	İngiltere	4,6	6	Türkiye	3,3
7	İspanya	2,8	7	Avusturalya	3,3
8	İtalya	2,7	8	Irak	3,2
9	Ukrayna	2,6	9	Pakistan	3,2
10	İsrail	2,3	10	Vietnam	3,0

Kaynak: https://www.sipri.org/databases/milex , (08.05.2019) verilerinden derlenmiştir.

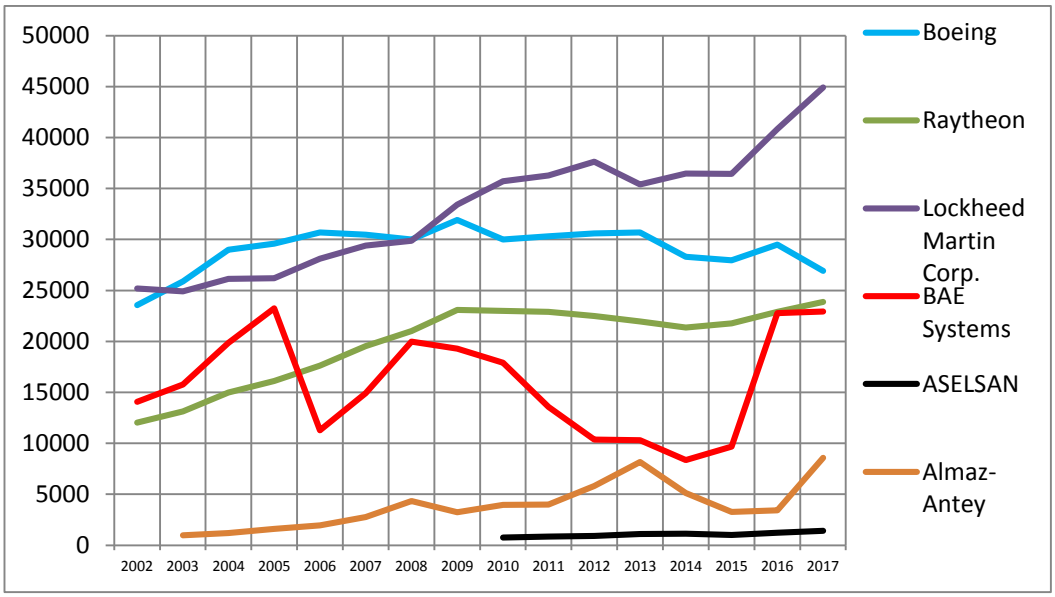
Ülkelerin savuna sanayi harcamalarına batığımızda özellikle geri kalmış ülkeler için dış borç açığı orta çıkaran önemli bir sorundur. Hiç bir savunma şirketine sahip olmayan tamamıyla dışa bağımlı ülkeler için ülke gelirinin çok önemli bir kısmı savunma harcamalarına aktarılarak hem ülkenin daha fazla dış borç batağına batmasına sebep olmakta, hemde o ülkede yaşayan insanlar için fakirlik sebebi olmaktadır. Halbuki silah ticaretine ayrılan devasa bütçelerin insan yararına harcandığı düşünüldüğünde bu bile yoksulluğu tek başına ortadan kaldırabilecek bir sonuç olarak görülebilir. Savunmaya harcanan paralar her ülke için bir külfet olmakla birlikte günümüzde dünyada artan siyasi belirsizlikler, ülkelerin birbirleriyle olan kavgaları neticesinde sonu olmayan bir silahlanma yarışının da önünü açmaktadır. Silah şirketleri açısından bu durumun pek de kötü olduğu söylenemez (Sümer, 2005:83-86).

Küreselleşen dünyada savunma sanayiyle birlikte ekonomik kuruluşlar o kadar çok iç içe girmişlerdir ki, bunları birbirinden ayrı düşünmek neredeyse imkansızdır. Devlet bütçelerini zorlayan savunma harcamaları karşısında uluslararası kredi kuruluşlarının silah alıcısı ülkelere sağladığı ekonomik katkı daha fazla silahlanmanın önünü açmaktadır. Dünyada günden güne artan siyasi ve ekonomik belirsizlikler, küresel güçlerin rekabeti karşısında oluşan kutuplaşmalar, farklı coğrafyalardaki ülkelerin birbirleriyle olan bitmek tükenmek bilmeyen mücadeleleri ülkeleri ne pahasına olursa olsun daha fazla silahlanmaya itmektedir. Uluslararası kredi kuruluşlarının durumdan istifade yüksek kredi oranlarıyla ülkelere kullandırdığı krediler sayesinde daha fazla silahlanan ülkeler bir süre sonra kendilerini kısır bir döngünün içinde bulmaktadırlar. Bu konuda en garip olan taraflardan biri ise krediyi veren kuruluşlar ile dünyaya silah satan ülkelerin aynı ülkeler olmasıdır. Bir yandan dünyayı siyasi belirsizliklere sürükleyerek korku salma politikası izleyen küresel güçler bir yandan da oluşan kaos ortamından faydalanarak daha fazla silah satmaktadırlar. Burdan da anlaşılacağı üzere hem kredi kuruluşlarının kullandırdığı krediler hemde silah şirketlerinin satmış olduğu silahlarla birlikte dünyada küresel bir saadet zinciri oluşturulmaktadır. Silah şirketleriyle birlikte ekonomi kuruluşlarının dünyada oluşturduğu bu terör ortamında sıkıntıyı da maalesef en fazla geri kalmış ülkeler çekmektedir (Yayım, 2006).

Silah şirketleri açısından dünyada ki pazar durumlarına baktığımızda nev-i şahsına münhasır bir sektör olduğu açıktır. Dünya'da oluşan her türlü kriz ortamında bile iş yapabilme kapasitesine sahip olan bu sektörde silah satışlarını her dönem için kendi içerisinde neden sonuç ilişkisi içerisinde irdelemek gerekmektedir. 2010 ekonomik krizinden sonra bile dünyadaki savunma sanayi harcamalarına baktığımızda %1 oranında artış olduğu ve 411 milyar dolar seviyelerine ulaştığı tespit edilmiştir (SIPRI, 2009:186-191). Dünyada yaşanan savaşlar, iç karışıklıklar ve kaos ortamı en çok ta küresel silah şirketlerini sevindirmektedir. ABD ekonomisinin ne zaman dar boğaza girse dünyada bir savaş çığırtkanlığının yapılıyor olmasına bu bağlamda bakmak gerekir.

Silah şirketleri küreselleşmenin kendilerine sağladığı muazzam faydaların yanında hem şirket birleşmeleri hemde yeni satın almalarla tekelleşme yolunada gidebilmektedirler. Dünya'da ki savunma sanayi şirketleri arasındaki en büyük 100 kuruluşa incelendiğinde, 2017 SIPRI verilerine göre, 47 şirket ile ABD şirketlerinin başta olduğu görülecektir. ABD'yi ise 10 şirketle Rusya takip etmektedir. İngiltere'nin 9, Fransa 6, İtalya 2 Türkiye ise 2 şirketiyle bu listede yer almaktadır. (https://www.sipri.org/databases).

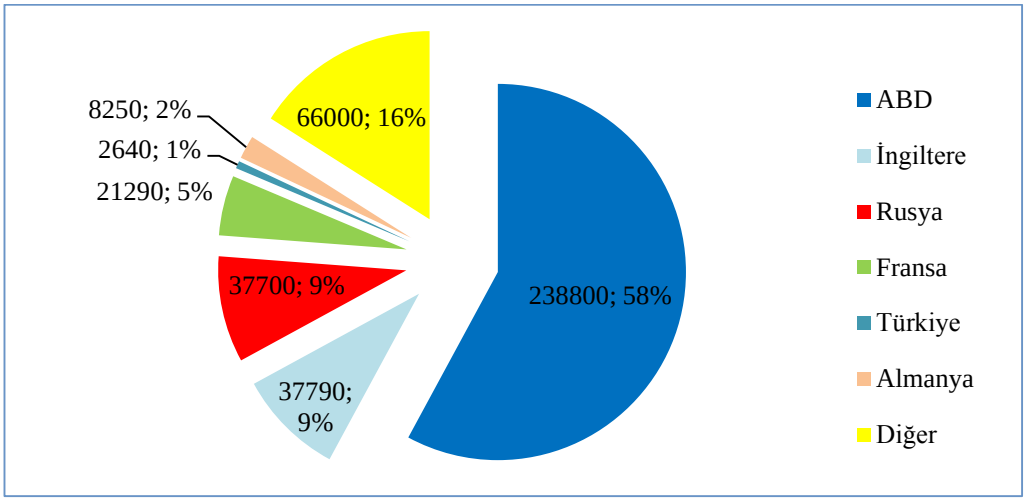
Grafik 9: Savunma Sanayinde Faaliyet Gösteren Bazı Şirketler (2002-2017)

Kaynak: https://www.sipri.org/databases, (10.09.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

SIPRI 2017 verilerine göre, ABD şirketlerinin ilk 100 içerisindeki payı %57,89'dur. Rus şirketleri %9,14, İngliz şirketleri %9,16, Fransız şirketleri %5,16 ve Türk şirketleri ise %0,64'lık paylara sahiptir. Küresel silah ticareti ise, 2014 yılında 94,5 milyar$, 2015 yılında 91,3 milyar$ olarak tahmin edilmektedir. (SIPRI, 2016:21; SIPRI, 2017:15).

Grafik 10: 2017 Yılı İlk 100 Şirkete Ait Piyasa Payları (Milyon ABD $)

Kaynak: https://www.sipri.org/databases, (10.09.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

Şirket satın almalarla bazı silah şirketleri de tekelleşme politikası izleyerek rakiplerini saf dışı bırakmaya çalışmaktadır. Gün geçtikçe rekabet ortamının iyiden iyiye kızıştığı savunma sanayinde şirketler stratejik kararlar alarak rakip olarak gördükleri şirketlerin gerek mali durumu gerekse de farklı sorunlar sebebiyle arayışa girdikleri durumlarda kendi bünyelerine katarak, hem o şirketin bilgi, birikim ve elde etmiş olduğu teknolojik kazanımlara sahip olmuş hemde sektörde tekelleşerek müşteri potansiyelini arttırmaktadır (Şişman, 2012:113).

ABD'nin en büyük savunma sanayi şirketleri arasında bulunan başta Lokheed Martin, Northrop Grumman, Textron gibi gelirleri milyarlarca doları bulan şirketlerle mücadele edebilmek için BAE, Thales, EADS gibi şirketler Avrupalı savunma sanayi şirketlerinin birleşmeleri sonucu oluşmuş ancak bu şekilde uluslararası piyasalarda varlık gösterebilmişlerdir (Tübitak, 2003,Vizyon 2023 Projesi Ek-3).

Savunma sanayi şirketlerinin uluslararası birleşmelerine bakıldığında ise başta ucuz iş gücü, yeni pazarlara açılım, stratejik ortaklık geliştirme bağlamında farklı ulusların savunma sanayi şirketlerinin birleşme yoluna gittiklerini görmekteyiz. Airbus, UTC ve BAE şirketleri buna örnek olarak verilebilir (Şişman 2012:42). Bu tür uluslararası birleşmeler yoluyla şirketler yüksek kar marjlarına ulaşmış, rakiplerine göre rekabet avantajı sağlamıştır.

2.3. Küreselleşmenin Tarım Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör

Tarım kelimesi, "bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması" şeklinde tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Bitkisel ve hayvansal üretim, balıkçılık, arıcılık vb. her türlü birincil tür üretimi ifade etmektedir.

Tarım sektörü insanoğlunun ilk var olduğu günden günümüze kadar varlığını sürdürmüş, insanların hem hayatlarını idame ettirmeleri hemde geçimlerini sağlamak amacıyla faaliyet yürüttüğü sektörlerin başında gelmektedir. Yirmi birinci yüzyılda bile küresel sermayenin en çok ilgi duyduğu sektörlerin başına gelmekle birlikte tüketim çılgınlığının hat safhaya ulaştığı günümüzde küresel şirketler için en önemli gelir getiren sektör kalemlerinden birini oluşturur (Goryakin, Lobstein, James, Suhrcke, 2015:67).

Küreselleşen dünyada tarımla alakalı gelişmelere baktığımızda tarımın serüveni[8] sanayi devriminden sonra başlayan endüstrileşme hareketinden sonra ivme kazandığı görülecektir. Tarım sektöründe özellikle 2. Dünya Savaşından sonra başlayan mekanikleşme ve bununla birlikte tarım ürünlerinde kimyasalların kullanılmaya başlanması yeni bir sürece girildiğinin işareti olmuştur. Ekonomik

[8] Milattan Önce(M.Ö.) 9500'lerde başlayan tarım faaliyetleri, 1. Tarım Devrimi (TD) (M.Ö.9500-M.S.700), 2. TD (MS.700-1800), 3.TD (1800-2000) ve 4. TD (2000 ve sonrası) olarak tarihlendirilebilir. 1. TD'nde avcı-toplayıcı topluluktan yerleşik hayata geçiş, hayvanların evcilleştirilmesi bitkilerin kültüre alınması, 2.TD'nde tarımsal faaliyette hayvanların ve demir sabanın kullanılması, 3.TD'nde tohum ıslahı, gübreleme ve ilaçlama faaliyetleri, 4.TD'nde (Endüstri 4.0 ile paralel) ise, biyolojik ve teknolojik gelişmeler ayrıca akıllı yaklaşımlar gibi gelişmeler dönemlerin önemli olaylarıdır (Birişik, 2019:21-28).

küreselleşme ile birlikte doğrudan yatırımların büyük bir kısmı tarım sektörüne yöneldiği gözlenmiştir. Bu yatırımların büyük kısmı gıda işleme sürecine girmiştir, böylece beslenme geçişini potansiyel olarak hızlandırmış ve daha fazla obezite yüküne yol açmıştır Ayrıca teknolojide yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmelerle birlikte başta insan gücü, emek gibi kavramlar ikinci plana itilmeye başlanmıştır. Önceleri tarım sektöründe görülen toptancılık, perakendecilik, üretim ve dağıtım gibi fonksiyonlar endüstrileşmeyle birlikte birleşmiş ve bir tek işletme içerisinde faaliyet gösterir duruma gelmiştir (Rehber, 2006:20-23; Goryakin, vd., 2015:67-68).

Küreselleşen dünyada artan teknolojik yeniliklerle birlikte tüketici isteklerinin sürekli değişiklik göstermesi ve farklılaşması tarım sektöründe farklı arayışlara gidilmesine neden olmuştur. Gün geçtikçe artan teknolojik imkanlar sayesinde tarımda, gıda sektöründe ürün çeşitliliğinin artırılmasının önünü açmıştır. Müşteri isteklerine göre çeşit çeşit ürün üretebilme kapasitesine ulaşan işletmeler zaman içerisinde markalaşma yoluna giderek patent almışlardır. Dünyada insanların izledikleri filmlerden, reklamlardan veya etkilendikleri herhangi bir görselden dolayı her an tercihlerinin değişebiliyor olması tarımda o topluma has genetiği değiştirilmiş ürünlerin üretimine kadar giden sürecin önünü açmıştır (Rehber, 2006:20).

Tarımla uğraşan toplumlar incelendiğinde, tarımla uğraşan kesimlerin nüfus oranlarına kıyasla gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki sayısının ters orantılı olması dikkati çekmektedir. Tarım ülkesi sayılabilecek az gelişmiş ülkeler, ilgili ülkelerde tarımla uğraşanların sayısı 1990'lı yıllarda %80-90 civarında iken, gelişmiş ülkelerde bu oran %2-3,5 oranındadır (Saxowsky& Duncon, 1996:39). Bu oran 2017 yılında, gelişmiş ülkelerde %1-3 az gelişmiş ülkelerde ise %30-50 değerlerindedir Diğer bir yönüyle endüstrileşme yoluyla tarımla az bir çalışan sayısıyla gelişmiş ülkelerde bu sektörden kazanılan kazanç, bu sektörde çalışan insan sayısının daha fazla olmasına rağmen az gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Buda endüstrileşme ile başlayan makineleşme sürecinde insan faktörünün zaman içerisinde önemsizleşmesine neden olmaktadır (Yavuz&Dilek, 2017:32).

Tablo 5: Tarımsal Üretim Değeri ve İstihdamda Dünya Ülkeleri Sıralaması (2017)

Tarımsal Üretim Sıralaması	Tarımsal Üretim Değeri (Milyar Dolar)	Tarımsal İstihdam (Milyon Kişi)	Kişi Başı Tarımsal Üretim (ABD Doları)	Tarımsal İstihdam (Yüzde)	Tarımın GSYH'deki Payı (Yüzde)
Çin	968,6	132,1	7,332	17,5	7,9
Hindistan	401,3	214,2	1,873	42,7	15,4
ABD	175,4	2,5	70,16	1,6	0,9
Endonezya	133,4	37,3	3,576	31,1	13,1
Brezilya	93,8	9,3	10,086	10,3	4,5
Nijerya	78,3	17,9	4,374	36,5	20,8
Pakistan	69,7	27,5	2,534	42	22,8
Rusya	63,3	4,8	13,187	6,7	4
Japonya	53,6	1,6	33,5	3,5	1,1
Türkiye	51,7	5,5	9,4	19,3	6,3

Kaynak: Yavuz, Fahri, Dilek, Şerif, (2019). *Türkiye Tarımına Yeniden Bakış*, SETA Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Gelişmiş ülkelerde ki tarımla alakalı faaliyetlere bakılacak olursa, sanayileşmenin başlamasıyla katma değeri yüksek ürünler üretme yolunu tercih eden özellikle batılı devletlerin tarım alanlarını azaltarak bu sektördeki paylarını azalttıklarını görülmektedir. Tarım sektöründe ABD deki örneklere baktığımızda son 25 yıllık süreçte işletme sayısını %25 gibi çok önemli bir oranda azaltarak 2 milyona indirmiş aynı durum Avrupa Birliği'nde de yaşanarak 1960'lı yıllardan sonra yarı oranında azaldığı tespit edilmiştir (Rehber, 2006:20-23).

Küreselleşme sürecinde tarım ve hayvancılığın endüstrileşerek makineler sayesinde toplu üretime geçilmesi de birçok sıkıntılı durumu beraberinde getirmiştir. Özellikle tarımda daha fazla üretim yapılabilmesi ve daha kaliteli ürünler alınabilmesi adına kullanılan kimyasal maddeler günümüzde bile hale devam eden tartışmalardan sadece biridir. Bir çok insan günümüzde kullandığı tarımsal ürünün veya gıdanın bileşenlerini yada içinde ne olduğu ile alakalı net bir bilgiye sahip olmamakla beraber kendisine ne tür zararlar vereceğinden de habersizdir (Özgen Arun, vd., 2015:117).

Genetiği değiştirilmiş ürünler sayesinde daha fazla ve daha kaliteli tarım ürünleri elde etmeyi hedefleyen işletmeler, bu durumun uzun vadede insan sağlığı üzerinde ki etkileri konusunda net bir açıklama yapamamaktadır. Tarımsal

faaliyetlerde kullanılan kimyasalların toprağa işlemesi sonucu çevrede uzun vadede oluşturacağı tahribat net bir bilgi bulunmamaktadır (Glynn, 2016:3). Buna rağmen kullanılan kimyasal gübrelerin toprağa karışması suretiyle zaman içerisinde toprak yapısı bozulmaya başlamış ve bununla birlikte kullanılan kimyasallar nedeniyle tarımsal ürünler doğallığını yitirmeye başlamıştır (Ancicic&Nestorovic, 2019:222-224).

Endüstrileşmeyle birlikte tarımda oluşan yeni üretim sistemi şüphesiz en çok ta çiftçiyi etkilemektedir. Çiftçiler zaman içerisinde ürettikleri ürünlerden daha az kar elde etmeye başlamışlardır. 20.yüzyılın son çeyreği ile 21.yüzyılın ilk çeyreğinde dünya nüfusu 3,2 milyardan fazla artış göstermiş ve yapısal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir ürünün tarlada ekim sürecinden tüketicinin sofrasına gelinceye kadar ki süreçte araya türlü türlü komisyoncuların giriyor olması çiftçinin kazancını azaltmıştır. Özellikle Türkiye'de de hissedilen bu sıkıntılı durum Türk çiftçisini de mağdur etmiş, yeteri kadar kazanç sağlayamaması ve başka işlerle uğraşmalarına neden olmuştur. (Yavuz&Dilek, 2019:56-59).

Tarımda endüstrileşme kısa vadede toptan üretimi artırmış, maliyetleri azaltmıştır ancak orta ve uzun vadede ise oluşan üretim bolluğu sebebiyle işletmeler için kar marjlarının düşmesine neden olmuştur. 21.yüzyılda yüksek kar marjlarıyla iş yapan gıda şirketleri kar marjlarının düşmesiyle şirket birleşmeleri yoluna giderek maliyetleri azaltma yolunu tercih etmektedirler. Şirket birleşmelerinde özellikle gıda işletmeleri artan maliyetlerden kurulmak, ürün çeşitliliği sağlamak veya başka marka adı altında yeni pazarlara açılma hedefiyle iş yaparak farklı stratejiler geliştirebilmektedirler (Anicic&Nestorovic, 2019:222-224).

Küreselleşen dünyada tarım sektöründe yaşanan gelişmelere baktığımızda her sektörde olduğu gibi başta gıda maddeleri olmak üzere ürünlerin üretimi günümüzde farklı işletmeler tarafından farklı ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Ulusal işletmelerin gerek farklı ülkelerde kurmuş olduğu fabrikalarla birlikte üretim yapması ya da şirket birleşmeleriyle ortaklık kurarak dünyaya açılım politikaları izlemeleri küreselleşme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir (Rehber, 2006:20-23; Anicic&Nestorovic, 2019:222-224).

21. yüzyılda çok uluslu şirket yapıları içerisindeki bazı şirketler, tarım sektöründe de faaliyet göstermektedir. Dünya geneline bakıldığında ilk onda bulunan gıda şirketlerinin kazancı 2000'li yıllarda 248 milyar doları bulmuş, şirketler kazançlarını daha fazla artırabilmek ve piyasada kalıcı olabilmek adına şirket satın alma ve şirket birleşmeleriyle farklı politikalar izlemektedirler. Dünyada uygulanmakta olan sınırsız özelleştirmelerle birlikte büyük şirketler küresel sermayenin yarısından fazlasını ellerinde bulundurmaktadır. Hububat piyasasında bir kaç küresel şirketin elinde olması ve bu küresel şirketlerin kendi politikaları sonucu dünyada alım satım işlemlerinin gerçekleştiriliyor olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur (Pugh, 1995:213; Rehber, 2000:2-24).

Tarımda yaşanan küreselleşme hareketlerine getirilen eleştirilerin başında küçük ölçekli tarım işletmelerinin zayıflarken büyük ölçekli işletmelerin ise servetlerine servet katmasıdır. Dünyada ticaret hayatının kurallarını belirleyen DTÖ'nün faaliyetlerine bakıldığında, uyguladıkları politikalar büyük şirketlerin menfaatlerini korurken küçük üreticiyi ise mağdur ettiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda konuya bakıldığında tarım sektöründe yaşanan küreselleşme sürecinin daha çok küresel şirketleri işine yaradığı görülecektir. Başta ABD olmak üzere Hindistan, Çin ve Avrupa ülkelerinde üretilen tarım ürünlerinin hemen hemen hepsi kendi iç piyasalarında tüketilmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılayabildiklerinden dolayı herhangi bir ithal etme yoluna gitmemektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise durum biraz daha farklıdır çünkü büyük tarım şirketlerinin çoğunun küresel güçlerin elinde oluşu ve bu ülkelerde tarımsal faaliyetlerin kısıtlı olmasından dolayı küresel bir kaç gıda şirketinin politikalarına mahkum bırakılmaktadırlar (George, 1999:13; Rehber, 2006:24-25).

Endüstrileşememiş ülkeler küresel politikalardan daha fazla etkilenmektedirler. Sadece ham madde ihraç ederek gelir sağlamaya çalışan tarımsal etkinliği fazla olan ülkeler, gelişmiş ülkeler için adeta bir hammadde deposu konumundadır. Ham madde olarak üretilen kahve, çay gibi tarımsal ürünler başta olmak üzere az gelişmiş ülkelerden çok küçük tutarlara satın alan büyük şirketler endüstri sürecinden sonra çok yüksek fiyatlardan dünya piyasalarına sürmektedirler (Anicic&Nestorovic, 2019:223-225).

Küresel ekonomik birimlerin uyguladığı tarım politikalarından biride bitki ve hayvanların patentlerinin alınmasıdır. Başta ABD ve AB olmak üzere kendi küresel tarım şirketlerini sonuna kadar destekleyen ülkeler büyük tarım şirketlerinin her türlü ürünün patentini alarak tekelleşmeye gitmelerine ses çıkarmamaktadır. Tarım ürünlerinin patentlenerek tekel oluşturulması az gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerle rekabet edebilmesinin önünü kapamakta ve büyük tarım şirketlerine muhtaç hale getirmektedir. Tarım sektöründe küresel güçlerin kendi şirketlerini korumak amacıyla uyguladıkları acımasız tarım politikaları maalesef dünyanın geri kalanını açlığa mahkum ettiği sonucu çıkmaktadır. 21.yüzyılda başta Afrika ülkeleri olmak üzere milyonlarca insanın açlık ve susuzlukla mücadele ettiği bir dönemde geri kalmış ülkelerin her türlü hammaddesini neredeyse bedavaya sayılabilecek fiyatlardan satın alıp çok fahiş fiyatlardan dünya ülkelerine pazarlayan küresel tarım şirketlerinin bir kaç ülkeye yapmış oldukları göstermelik gıda yardımları genel tabloya bakıldığında trajikomik bir hal almaktadır (Rehber, 2006:24; Arun, 2015:116; Birişik, 2019:42).

21.yüzyıl dünyasında yaşanan büyük sorunlardan biri açlık ve yoksullukla mücadele etmek olduğu düşünüldüğünde uygulanmakta olan tarım politikalarının tekrardan gözden geçirilmesinde fayda olacaktır. Hemen hemen her sektörde olduğu gibi tarım sektöründe faaliyet gösteren küresel şirketlerin etki alanları düşünüldüğünde bu politikalara ne kadar yanaşacağı ise ayrı bir muammadır. Küresel tarım şirketlerinin kendi çıkarlarını korumak için dünyada oluşturdukları bu terör ortamında bölgesel devletlerin bir araya gelerek kendi tarım politikalarını oluşturmalarında büyük fayda olacaktır.

Tarım sektöründe küreselleşme sürecinde iyi ve kötü taraflarıyla bakıldığında genel itibariyle gelişmiş ülkelerin fayda sağladığı açıktır. Tüm bunları görerek ülkelerin kendi çiftçisini koruyan, daha az dışa bağımlı ve katma değeri yüksek ürünler üretilmesine yönelik politikalar üretmesi gelecekte tarım sektöründe sıkıntı çekmemesi adına elzemdir (Yavuz&Dilek, 2017:121-123).

Dünyada tarım politikalarının iyileştirilmesi amacıyla uygulanan politikalara bakıldığında göze çarpan en büyük sorunlardan biri gelişmiş veya az gelişmiş bütün

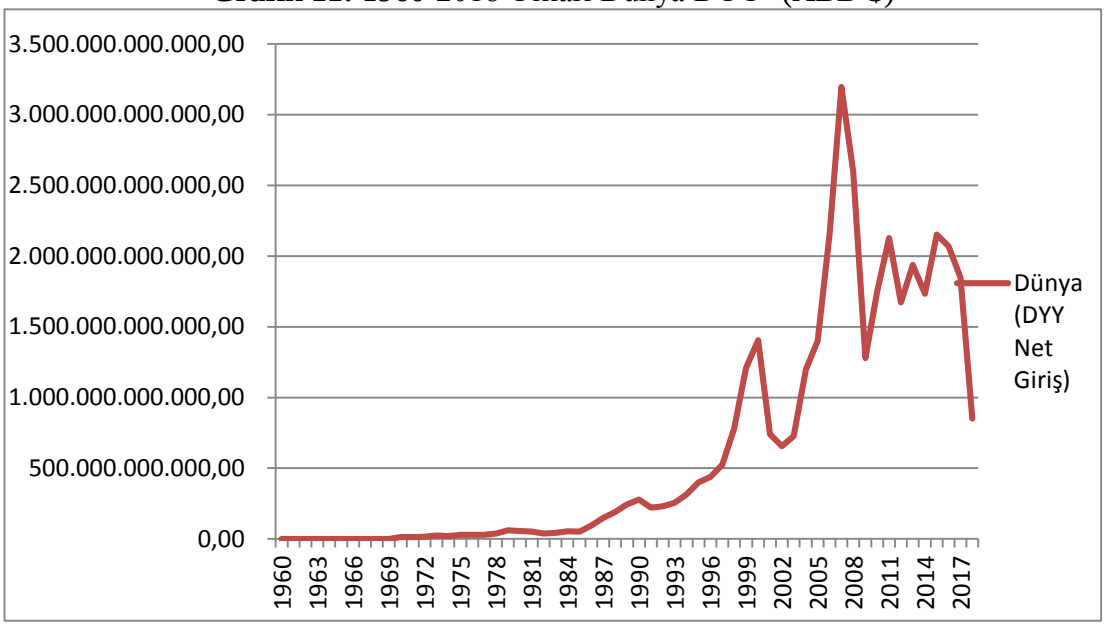
ülkelere karşı aynı tarım politikalarının uygulanmasıdır (Birişik, 2019:213-215). Her ülkenin farklı tarımsal koşulları olduğu düşünüldüğünde bütün ülkelere karşı tek bir politika uygulanamaz. Özellikle gelişmiş ülkelerin başta IMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi ekonomik kuruluşlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde bu kuruluşlar aracılığı ile kendi çıkarları doğrultusunda oluşturdukları tarım politikaları dünyamızda tarım sektörünün bir kaç küresel tarım şirketinin elinde olmasına neden olmaktadır (Rehber, 2006:20-25). Bu açıdan bakıldığında günümüzde sağlıklı bir tarım sektörünün oluşabilmesi için acilen yeni politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

2.4. Küreselleşmenin Finans Piyasaları Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör

Küreselleşmenin etkisini en can alıcı biçimde görülen sektör şüphesiz finans piyasalarıdır. Finans piyasalarının küreselleşmesinden öncelikle anlaşılması gereken sermayenin, fon taleplerinin piyasa katılımcılarının herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan serbest bir şekilde iş yapabildiği ortam olduğu düşünülebilir (Karabıyık, 2004:5).

Finansal/ekonomik küreselleşmenin dünyada yaygınlaşmasında özellikle serbest piyasa ekonomileri kavramının yaygınlaşması, serbest kur politikası, telekomünikasyonda ki gelişmeler etkili olmaktadır. Finansal küreselleşmede kısaca paranın dünyada serbest dolaşımı (Grafik 6, 1960-2018 Yılları Arası Dünya DYY) esas alındığı için yatırımcıları belli bir coğrafyada tutmak oldukça güçtür. Son derece kırılgan bir yapıya sahip olan yatırımcı bakış açısı başta yatırımın yapıldığı ülke olmak üzere dünyada meydana gelen her türlü siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal haberlerden etkilenmektedir. Böyle bir ortamda gelişmiş ülkeler sermayenin kendi ülkelerinde kalması için legal veya illegal her türlü yolu denemektedir. Gelişmekte olan piyasaların hele ki az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerin dış müdahalelerine bu konuda ne kadar açık oldukları da açıktır (Uçan, Akyıldız, Uçan, 2017;187; Berezyuk&Daribekova, 2018:776-777).

Grafik 11: 1960-2018 Yılları Dünya DYY[9] (ABD $)

Kaynak: https://data.worldbank.org/indicator/, (23.08.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

Dünyada finans sektöründe yaşanan gelişmelerin tarihine bakıldığında, ilk olarak 19. yy başlarına gitmekteyiz. Özellikle 19.yüzyılın ikici yarısında başlayan teknolojik yeniliklerle birlikte süreç daha da ileri bir seviyeye taşınmıştır. Telgraf hatlarıyla birlikte Atlantik Okyanusuna telgraf kabloları döşenmesi ve demiryolu ağının ülkeleri birbirine bağlamasıyla birlikte finans işlemeleri sınır tanımaz bir hal almaya başlamıştır (Eroğlu, 2002:20). İlerleyen süreçte bilgi teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmelerle birlikte finans sektörü anlık işlemlerin yapılabildiği çok canlı bir pazara dönüşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ki yatırımların çoğu finans piyasalarındaki gelişmelerle birlikte devlet elinden daha çok özel sektör eliyle yapılmaya başlanmıştır. Dolaysız sermaye alanında yaşanan serbestleşme finans sektöründeki kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla mümkün olabilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler dolaysız yabancı sermaye girişleri sayesinde hem ekonomilerini çeşitlendirme yoluna gitmişler hemde yakaladıkları kalkınma

[9] DYY, bir ekonomide faaliyet gösteren işletme ile başka bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmenin yönetiminde önemli derecede bir etkiye/kontrole sahip sınır ötesi yatırım kategorisidir. İşletmeye ait hisselerin %10 ve daha fazlasının kontrolü gereklidir (https://data.worldbank.org/indicator/BM.KLT.DINV.CD.WD?view=chart).

ivmesini sürdürülebilir bir hale getirmeye çalışmışlardır. Başta tahvil ve hisse senedi gibi portföy sermayesi yatırımların liberalleştirme çalışmaları finans sektöründeki küreselleşmenin dahada önünü açmıştır. Kısa süreli sermaye akımları yani sıcak paranında süreç içerisinde finansal küreselleşmede yerini almasıyla birlikte küresel piyasalarda liberal rüzgarlar esmeye başlamıştır (Aydemir&Kaya, 2007:271).

Finansal küreselleşme sürecinde gelişmiş ülkeler bir çok avantajı elinde bulundurmaktaydı. Gelişmiş ülkelerin finansal küreselleşme sürecinin en başından beri sistemin temel kurucu oyuncuları olmaları hasebiyle bu yeni kurulan düzeninde bir nevi patronu olmuşlardır. Finansal küreselleşme sürecini zamanında yakalayamayan gelişmekte olan ülkeler ise sisteme daha sonradan dahil olmalarından ötürü en başta finansal küreselleşmenin sağladığı avantajlardan mahrum kalmışlardır. Gelişmiş ülkeler sermayenin dünyada serbestçe dolaştığı bu yeni sistemde ülke kalkınmasını daha çok yabancı yatırımcıların sıcak para diye tabir edilen kısa süreli sermaye akımlarına dayandırmıştır (Aydemir&Kaya 2007:272).

Finans sektöründe yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte gelişmiş ülke ekonomilerinin önemli bir kısmının finans piyasalarına dayanması ve yüksek kar oranıyla iş yapılan bir alana dönüşmesi dünyanın geri kalanını oyuna dahil olmaya mecbur bırakmıştır. Küreselleşme sürecinin en önemli ayağını finans sektörünün oluşturması, serbestlik kavramın en çok bu sektörde hissedilmesi finans sektörünü küreselleşmenin temel taşı haline getirmiştir. İş gücünün, malların, hizmetin serbest dolaşımına kıyasla daha fazla serbestlik imkanı sağlayan finans sektöründe diğer unsurlara nazaran daha oturaklı kurallar konulmasını gerekli kılmıştır. Küreselleşme sürecinde başta finans sektörü olmak üzere her sektörde serbestleşme kavramı öne çıktığı ve dünyanın küresel bir köy haline geldiği süreçte küresel güçler küreselleşme sürecinin nimetlerinden daha fazla yararlanabilmek amacıyla kendi aralarında gruplaşmaya giderek orantısız bir rekabet ortamı oluşturmaya çalışmışlardır (Ay, 2002:51).

Başta finans sektörü olmak üzere küreselleşme sürecinin etkilerinin tüm dünyada hissedilmeye başladığı 1980'li yıllardan itibaren Avrupa Birliği tarzı kuruluşların kendi belirledikleri ekonomik kurallara göre iş yapılan kıtalar

oluşturmaya başlaması dünyanın geri kalan yatırımcıları için risk oluşturmaktaydı. Tüm bu sıkıntıların önüne geçebilmek adına Dünya Ticaret Örgütü Çok Taraflı Yatırım Antlaşmasını (MAI) oluşturmuştur. Dünya Ticaret Örgütünün oluşturmuş olduğu antlaşmayı incelediğimizde günümüzde de hala geçerli kabul edilen küresel kuralların garanti altına alınmasını sağlamıştır. Denetim ve sınırlama gibi bir durumun söz konusu olmadığı, üretim aşamasından pazarlama aşamasına kadar her türlü sürecin serbestçe yapılabilmesinin uluslararası arenada önünü açan yasal bir antlaşmadır. Yapılan bu antlaşmanın en önemli tarafı yabancı yatırımcılara karşı yatırım yapacakları ülke konusunda güvence vermek ve küreselleşme sürecinin bütün dünyaya yayılmasını sağlamaktır. Sadece bununla kalmayan MAI antlaşmasının sağladığı bir diğer fayda ise ulus şirketlerinin farklı ülkelerdeki şirketlerle iş birliği yapması, birleşme yoluna gitmesini kolaylaştırmıştır. Finans sektöründe yapılan kolaylaştırıcı çalışmalar sonucunda 1980'li yıllardan itibaren tüm dünyada yabancı yatırımlar artmaya başlamış ve portföy yatırımları genişlemiştir. Günümüzde bile küreselleşme denence insanların anladığı ilk olgu sermayenin uluslararası piyasalarda serbestçe dolaşımıyla birlikte tüm finans piyasalarının bir bütün haline gelmesidir (Aydemir&Kaya,2007:273).

Dünyada ki finansal sermaye akımlarını incelediğimizde fiziki ve mali sermaye olarak ikiye ayırabiliriz. Bunlardan fiziki sermayede adından da anlaşılacağı üzere doğrudan mal üretimine dönük çokuluslu işletmelerin farklı ülkelerde yapmış oldukları yatırımları ifade eder. Mali sermaye akımlarına baktığımızda ise sınır ötesi sıcak para akımlarını görmekteyiz (Karabıyık, 2004:6).

Finansal küreselleşme sürecinde her ne kadar sermayenin serbest dolaşımının getirdiği avantajlar olsa da dünyada yaşanan her türlü siyasi, ekonomik haberler doğrudan yatırımları etkilemektedir. Bütün piyasaların birbirleri ile bir bütün halinde hareket ediyor oluşu dünyanın öbür ucunda yaşanan önemli bir olayın ekonomik etkilerinin diğer bölgeleri de etkilemesine neden olmaktadır. Öyle ki çoğu zaman uluslararası ekonomik sorunlar ulusal sorunların önüne geçmektedir. 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 yılında küresel bir krize dönüşmüş ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. İlerleyen süreçte başta batılı yatırımcılar olmak üzere uluslararası yatırımcıların Asya piyasalarından çekilmeye başlaması finansal krizi

derinleştirmiş, finansal piyasalarda oluşan krizde zaman içerisinde reel sektörlere de sirayet ederek başta işsizlik olmak üzere gelişmekte olan ülkelere olumsuz anlamda yansımıştır (Kaplan, 1990:8).

Finansal küreselleşme sürecinde kriz dönemlerinde ülkelere finansman sağlayan kuruluşlara baktığımızda küresel finans sisteminin devamı amacıyla küresel güçler tarafından kurulmuş yapılar karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında IMF ve DB gelmektedir. Uluslar Arası Para Fonu bilinen adıyla IMF 189 ülke tarafından oluşan bir para fonudur. Ekonomik krize uğramış ülkelerin yeniden toparlanabilmesi vede kalkınmaya başlayabilmesi amacıyla belli şartlar dahilinde ekonomik kaynak aktaran bir yapıdır (Öztürk, 1996:4).

IMF'in kredi kullandırım şartlarına baktığımızda ise ekonomik sorunlar yaşayan ülkelere finans kaynağı sağlamasının yanında hükümetlere yönelik ortaya koyduğu taahhütnamelerle ülkelerin gelecekteki ekonomi politikalarını da büyük ölçüde belirlemektedir. Borç alan emir alır atasözünde olduğu gibi IMF verdiği parayı hem geri almak suretiyle vermekte hemde vereceği krediyi belli ekonomi politikalarının uygulanmasına bağlamaktadır (Öztürk, 1996:6).

Büyük ekonomili ülkeler kendi çıkarları için finans piyasaları üzerinde oluşturmak istedikleri olumsuz tabloyu kredi derecelendirme kuruluşları üzerinde de görülmektedir. Türkiye'nin de en çok mustarip olduğu konulardan biri olan Moody's, Standard Poor's ve Fich Ratings gibi kredi derecelendirme kuruluşlarına bakıldığında kimi zaman verdikleri yanlı kararlar sayesinde dünyada ki finans sermayesine yön vermekte ve belirleyici aktör olmaktadır. Üyesi oldukları devletlere verdikleri kredi derecelendirme puanları sayesinde yatırımcılar açısından yatırım yapılabilirlik puanı olarak ta anlaşılabilecek puanlar sayesinde yatırımcıları olumlu veya olumsuz yönlendirmektedirler. Bunlardan daha da önemlisi ülkeler ve şirketler verilen puan esasında borç alabilmekte ve verebilmektedir. Devletler açısından oluşabilecek siyasi riskler, borçların ödenebilirliği açısından oluşabilecek ekonomik riskler verilecek puanlarda belirleyici olmaktadır (Toraman&Yürük, 2014:128).

Kredi derecelendirme kuruluşlarına yöneltilen en büyük suçlamalardan biri verdikleri kararların siyasi olduğu iddiasıdır. Ülkelerin yabancı finans

kuruluşlarından temin etiği kredi kullanımında bile baz alınan kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği puanlar hem ülkelere kredi kullandırılıp kullandırılmamasını hemde kredi kullandırılacaksa hangi faiz oranında kredi kullandırılacağına kadar bir çok konuda belirleyici olmaktadır. Buda puanı düşük olan bir ülkenin ya kredi kullanamamasını yada kredi kullanabilse bile çok yüksek faiz oranıyla kredi alarak uzun yıllar borç batağı içerisinde kalmasına neden olmaktadır (Toraman&Yürük, 2014:145).

2.5. Küreselleşmenin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri ve Oluşturulan Terör

Turizm sektörü dünya'da diğer sektör gruplarıyla karşılaştırıldığında en fazla kar getiren sektörlerden biridir. Küreselleşme süreciyle birlikte siyasi sınırların gün geçtikçe anlamsız bir hal aldığı 21.yüzyılda turizm faaliyetleri de oluşan bu özgürlük ortamıyla birlikte hızla gelişmiştir. Turizm sektörü 120 milyonun üzerinde çalışan kesimiyle dünyada hem insanlara istihdam olanağı sağlamakta hem de ülkelere döviz girişi sağlayarak ülkelerin cari açıklarını kapatmasında yardımcı olmaktadır (Unur, 2000:171). Tüm bu yararlarının karşısında ülkeler turizm sektörü için türlü kolaylıklar sağlayarak daha fazla turist çekebilmek için adeta birbirleriyle yarışmaktadır. Turizm sektörünün bu denli rağbet gören bir sektör olması ve ülkeleri özellikle ekonomik olarak zora sokacağından dolayı terörist faaliyetler içinse ideal bir sektör grubunu oluşturmaktadır. Turizm sektöründe devletlerin turistlere karşı her türlü özgür ortamı oluşturmaya çalışması maalesef terörist gruplar içinde eylem olanağının oluşmasına neden olmaktadır (Taner, 2000:94).

Terör olaylarının turizmi etkilemesi üç ana başlıkta incelenebilir. Turizm bölgeleri ile turistlere yönelik saldırı boyutu, saldırıların tekrarlama sıklığı ile saldırının sertlik seviyesidir (Çelik&Karaçuka, 2017:313-321). 21. yüzyılda özellikle terör olaylarının sıkça yaşandığı ülkelere bakıldığında, güvenlik ile özgürlükler arasında denge kurmaya çalışıldığı görülmektedir. Ülkeler bir yandan insanların özgürlükler alanına daha az girmenin yollarını ararken bir yandan da güvenliğin en üst düzeyde nasıl sağlanacağına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Buda şüphesiz

birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bununda sebebi turist profilinin son derece kırılgan bir yapıya sahip oluşudur. Turistler için güvenlik riskinin fazla olduğu ülkelere gitmek can güvenliğinin yanı sıra bir çok kısıtlayıcı önlemin alınmasından dolayı önemli bir dezavantajdır. İşte bu hassas dengede bir çok ülke bir yandan daha fazla turist çekebilmek adına kampanyalar düzenlerken bir yandan da güvenlik sorununa çözüm aramaktadır (Öztürk&Çelik, 2009:98-99).

Dünya'daki terör oluşumlarının turizm üzerindeki etkileri incelendiğinde özellikle 1980'li yıllardan sonra terör olaylarında önemli bir artışın olduğunu görülmektedir. Terör olaylarının bu denli artmaya başlamasıyla terör yaşanan ülkelerdeki hem turist sayısında yıldan yıla önemli düşüşler yaşanmaya başlamış hem de turizmden elde edilen gelir büyük ölçüde azalmıştır (Yeşiltaş, vd., 2008:170).

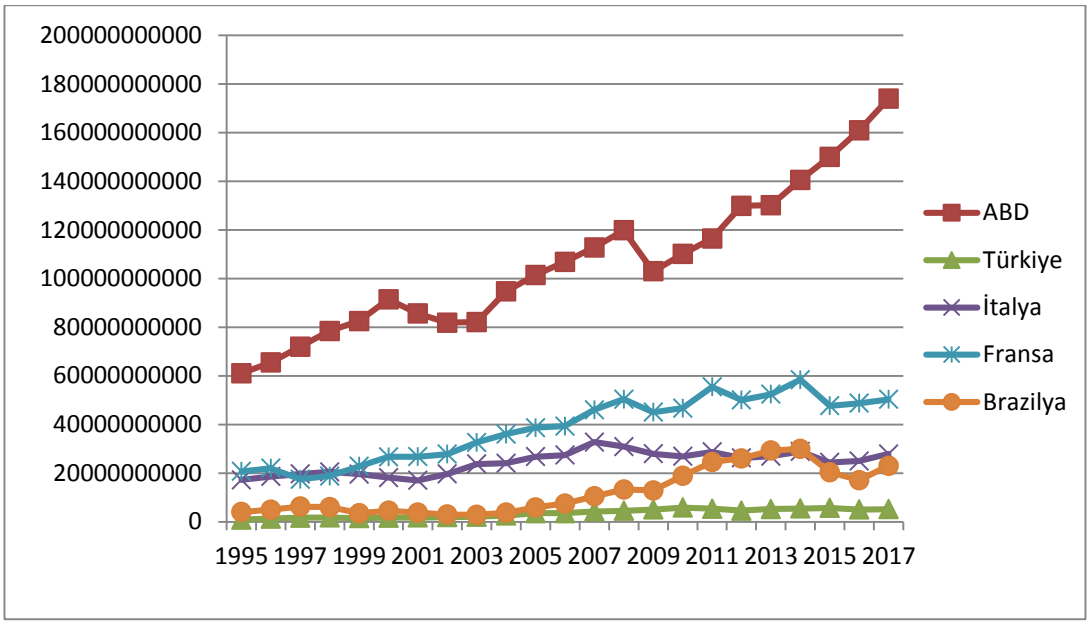
ABD'de yaşanan 11 Eylül 2001 saldırılarının turizm sektörü üzerindeki etkilerine bakıldığında özellikle terör eyleminden sonraki ilk üç ayda %50'ye varan bir rezervasyon iptalinin yaşandığı tespit edilmiştir. Kongreler, seminerler, tatil programları başta olmak üzere her türlü turizm faaliyetinin iptal edildiği bu süreçte ABD milyarlarca dolarlık bir turizm gelirinde kayıp yaşamış ve oteller nerdeyse yarı yarıya bir fiyat indirimine giderek yeniden müşteri çekebilmenin yollarını aramıştır (Yeşiltaş, vd., 2008:174).

11 Eylül saldırılarının ekonomik etkilerine bakıldığında turist profilinin ne denli hassas bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Turistler genel itibariyle şiddet eylemlerinin yaşandığı, siyasi belirsizliklerin olduğu, güvenlik sorununun oluştuğu ülkelerden olmayan ülkelere doğru kaymaktadır (Bkz.:Grafik11). Bu yönüyle daha fazla turist çekmek isteyen ve de terör sorunuyla uğraşan ülkelerin ne kadar hassas bir turizm politikası izlemesi gerektiği daha iyi anlaşılmaktadır.

Bazı yazarlara göre modern teröründe başlangıcı sayılan 2001 yılı Eylül ayındaki saldırılar sonrasında ABD'nin turizm gelirlerinde hatırı sayılır kayıp yaşadığı gözlenmiştir. Şöyle ki; 2000 yılında Dünya turizm geliri 481,6 Milyar$ iken 2001 yılında bu rakam 469,9 milyar$ olarak kayıtlara geçmiştir. Aynı dönemde ABD'nin turizmden aldığı pay 130,8 milyar$, bu gelir 2001 yılında 119,8 milyar$,

2002'de ise 113,5 milyar$ seviyesine düştüğü gözlenmiştir (Larobina&Pate, 2009:149).

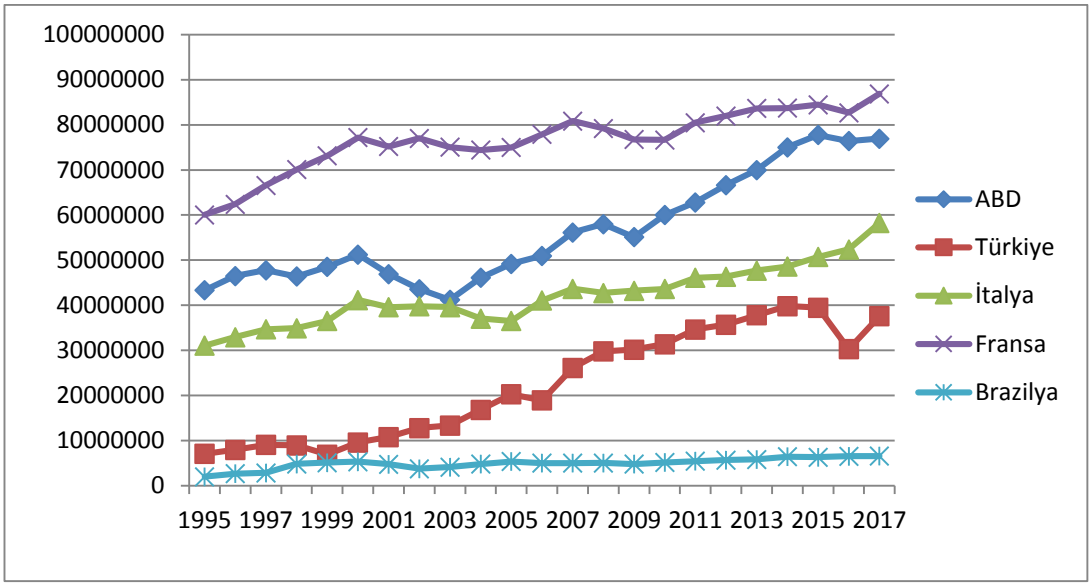
Grafik 12: Bazı Ülkelere Ait Turizm Harcamaları (ABD $)

Kaynak: https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.XPND.CD?view=chart, (25.09.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

Aynı bilanço turist sayılarında da izlenmiştir. Dünya turist sayısı 2000 yılında 687 milyon iken 2001 yılında 686,7 milyona hafif bir düşüş yaşamıştır. ABD'de 2000 yılında 128,1 milyon turist ağırlarken 2001 yılında 122,1 milyona, 2002 yılında ise 116,7 milyona gerilemiştir. Bu tablo 2004 yılı itibariyle artmaya (Bkz.:Grafik:13) başlamıştır (Larobina&Pate, 2009:149).

Grafik 13: Bazı Ülkelere Ait Uluslararası Gelen Turist Sayısı (Kişi)

Kaynak: https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?view=chart, (25.09.2019) adresindeki verilerden derlenmiştir.

2008-2014 yılları arasında terör olayı ile karşılaşmayan ülkelerde, seyahat ve turizm gelirleri GSYİH'ya katkısı %3,9' olmuştur. Tam tersi terör olayı yaşayan ülkelerde ise bu oran %1,9 olarak kalmıştır. Örneklendirmek gerekirse, Fransa 2014 ve 2015 yıllarında karşılaştığı terör saldırıları sonrasında 1,7 milyar$ ve Tunus ise 1,2 milyar$ kayıp yaşamış buna karşılık İtalya aynı dönemde gelirlerini 4,9milyar$ arttırmıştır (GTI, 2016;68).

Global Terör Endeksi (GTI, 2016;61) verilerine göre, 2015 yılında, küresel GSYİH'nın %9.8'i veya 7.2 trilyon doları seyahat ve turizm gelirleri tarafından elde edilmiştir. Turizm sektörü, terör saldırıları sonrasında ülkeye gelen turist sayısı azalmakta, bunun sonucu olarak GSYİH azalmaktadır. Dolaylı olarak etkilenen temizlik, yemek servisi, bakım gibi sektörlerde de istihdamda azalmalar izlenmektedir.

Terörist oluşumların neden özellikle turist bölgelerinde eylem düzenledikleri incelendiğinde, küreselleşme süreciyle birlikte turist kavramı da uluslararası bir hal almış, gelişen telekomünikasyon sistemi ve ulaşım sektörüyle insanlar makul sürelerde dünyanın bir ucundan diğer ucuna seyahat etmeye başlamıştır. Türkiye'de

de gün geçtikçe artan yabancı turist profiline bakıldığında, başta Avrupalı turistler olmak üzere dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinden insanların turizm için gelmektedir. Her milletten insanın bulunduğu ortamda, hem turistler için rahat ve konforlu bir faaliyet alanı oluşturmak hem de azami ölçüde turistlerin güvenliğini sağlamak başlıca turizm politikasını oluşturmaktadır. İşte böyle bir ortamda terörist guruplar için maalesef ideal bir eylem alanını oluşturmaktadır. Terörist gruplar için terör eylemlerinde en temel önceliklerden biri özellikle dünya kamuoyunda ses getirecek, yankı uyandıracak terör eylemlerinde bulunmaktadır. Bu yolla dünya kamuoyunda ülkeleri zor durumda bırakarak, eylem gerçekleşen ülkenin aslında sanıldığı kadar güvenli bir ülke olmadığı, kaos yaşanan bir ülke olduğu izlenimi vererek amaçlarına daha kısa yoldan ulaşmaya çalışmaktadırlar. (Ateş, 2017:156-159).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.UYGULAMA

Savunma harcamaları, ülkelerin bekası, vatandaşlarının hür ve müreffeh bir yaşam sürmesi hedefiyle, iç ve dış tehditlere karşı koyması elzemdir. Ülkelerin kamu harcamaları içerisinde yer alan savunma harcamaları, ülkelerin siyasi coğrafyasına[10] göre değişiklik göstermektedir. Kamu kesimince yapılan bu harcamalar, özel harcamalarca yapılamayacağından dışsallık yaratmaktadır. Savunma harcamaları ile ekonomik değişkenlerin karşılaştırılmasındaki amaç oluşan dışsallıkların tespitidir (Başar&Künü, 2012:2-3).

GSYİH, bir ülkede üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplam ederidir (MEB, 2011:3-4).

İhracat, yurt içinde üretilen bir mal ve hizmetin, yürürlükte olan mevzuatlar çerçevesinde, ülke dışına/serbest bölgelere çıkarılmasıdır. İthalat, yurt dışında üretilen bir malın ve hizmetin, yürürlükte olan mevzuatlar çerçevesinde ülke içerisindeki alıcıların alması işlemidir. Bu iki kavram dış ticaret olarak adlandırılır (MEB, 2011:3-4).

DYY, bir ekonomide faaliyet gösteren işletme ile başka bir ekonomide faaliyet gösteren bir işletmenin yönetiminde önemli derecede bir etkiye/kontrole sahip sınır ötesi yatırım kategorisidir. İşletmeye ait hisselerin %10 ve daha fazlasının kontrolü gereklidir (https://worldbank.org).

Brüt tasarruflar, özel ve kamu tasarruflarının toplamıdır. Özel tasarruflar, hane halkı ile şirketlerin tasarruflarını ifade eder. Harcanabilir gelirden, vergi ve tüketim harcamalarının düşülmesi ile tespit edilir. Kamu tasarrufları ise, kamu harcanabilir gelirden kamu giderlerinin düşülmesi ile tespit edilir (TCMB, 2015:2-4).

---

[10] Siyasi coğrafyadan kasıt, siyasi coğrafyanın alt dalları olan jeostrateji ve jeopolitiktir. Jeostrateji; coğrafi özellikleri ile askeri özellikleri değerlendirerek ülke siyasetlerine yön vermek, Jeopolitik ise, coğrafya, ekonomi, nüfus vb.nin bir devletin politikası üzerindeki etkisi; Bir devlette bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişkidir (Sevgi, 1988:214-216; https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi 29 Kasım 2019).

Bu çalışmanın amacı, 1984-2017 yılları arası yıllık veriler kullanılarak Granger Nedensellik testi yardımıyla Türkiye'deki savunma harcamalarının GSYİH, ithalat, ihracat, brüt tasarruflar ve doğrudan yabancı kaynaklar arasındaki etkisini ve nedenselliğin yönünü belirlemektir. Bu maksatla, tablo 6'da belirtilen bağımsız değişkenler birbirlerini etkilememesi maksadı ile ayrı ayrı analize tabii tutulmuştur.

3.1. Veri Seti ve Yöntem

Zaman serisi analizi içeren çalışmada, Türkiye'nin 1984-2017 yıllarını kapsayan ve 34 adet gözlem içeren yıllık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan savunma harcamaları ile bağımsız değişkenler olan; GSYİH, brüt tasarruflar, ithalat, ihracat ve DYY arasında istatistiki anlamda bir ilişkinin olup olmadığı test edilmiştir. Analizinde kullanılan değişkenler ve açıklayıcı bilgiler tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6: Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken Adı	**Açıklama**	**Kaynak**
SAVUNMA	Savunma Harcamaları	SIPRI
GSYİH	GSYİH	Dünya Bankası Verileri
ITHALAT	İthalat	Dünya Bankası Verileri
IHRACAT	İhracat	Dünya Bankası Verileri
BRUT	Brüt Tasarruflar	Dünya Bankası Verileri
YABANCI	Doğrudan Yabancı Yatırım	Dünya Bankası Verileri

Analizde, savunma harcamaları değişkeni ile GSYİH, ithalat, ihracat, brüt doğrudan yatırımlar değişkenleri arasındaki ilişkinin tespiti maksadıyla, değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Sonrasında Granger nedensellik analizi ile varyans ayrıştırması yöntemi kullanılmıştır. Analizi gerçekleştirebilmek için serilerin durağanlığı ve uygun gecikme uzunlukları tespit edilmiştir.

Modelde, birim kök içermemesi, serilerin durağan olduğu seviyelerin tespiti için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi yapılmıştır.

Testlere ait var ve yokluk hipotezleri;

H0: $\delta = 0$ (Seri durağan değildir, birim kök vardır.),
H1 : $\delta < 0$ (Seri durağandır) şeklindedir.

Tablo 7: Düzey Durağanlık Test Sonuçları

	LogGSYH	LogSAVUN	LogDOGRU	LogITHAL	LogIHRAC	LogBRUT
Kesmeli-Trendsiz	0.5811	0.5265	0.1754	0.7270	0.9740	0.7823
Kesmeli-Trendli	0.4744	0.4761	0.1140	0.3868	0.5870	0.2192
Kesmesiz-Trendsiz	0.9985	0.9940	0.8155	0.9981	0.9912	0.9883

Düzeyde durağanlık testi sonuçlarında,0,05 anlamlılık düzeyine göre anlamlı olmadığı tespit edilmiş yani H0 hipotezleri kabul edilmiştir.

Durağanlığın sağlanabilmesi için 1. dereden farkları alınmış ve durağanlık sağlanmıştır. 1. dereceden durağanlık test sonucu tablo 8'de belirtilmiştir.

Tablo 8: 1.Dereceden Farklar

	LogGSYH	LogSAVUN	LogDOGRU	LogITHAL	LogIHRAC	LogBRUT
Kesmeli-Trendsiz	0.000	0.0005	0.0000	0.0000	0.0004	0.0000
Kesmeli-Trendli	0.0001	0.5801	0.0000	0.0000	0.0018	0.0000
Kesmesiz-Trendsiz	0.000	0.0001	0.0000	0.0000	0.0001	0.0000

3.2.Ampirik Bulgular

Tablo 6'da belirtilen değişkenler arasındaki ilişkinin, katsayı yorumları aşağıdaki tablolarda belirtilmiştir.

Included observations:34				
DependentVariable:**LOGSAVUNMA**				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGYABANCI	**0.055271**	0.004555	12.13540	**0.0000**
C	22.16191	0.086081	0.086081	**0.0000**
R-squared	0.821496	Meandependent var		23.18065
Adjusted R-squared	0.815918	S.D. dependent var		0.258833
S.E. Of regression	0.111052	Akaikeinfocriterion		-1.500617
Sumsuaredresid	0.394640	Schwarzcriterion		-1.410831
Loglikelihood	27.51049	Hannan-Quinncirter.		-1.469998
F-statistic	147.2679	Durbin-Watson stat		-1.201464
Prob (F-statistic)	0.000000			

Doğrudan yabancı yatırımlarda 1 birimlik artış sonucu savunma harcamalarında **0.05'lik bir artışa** neden olmaktadır.

Included observations:34				
DependentVariable:LOGYABANCI				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGSAVUNMA	**14.86314**	1.224775	12.13540	**0.0000**
C	-326.1054	28.39280	-11.48550	**0.0000**
R-squared	0.821496	Meandependent var		18.43170
Adjusted R-squared	0.815918	S.D. dependent var		4.244511
S.E. Of regression	1.821098	Akaikeinfocriterion		4.0937797
Sumsuaredresid	106.1247	Schwarzcriterion		4.183565
Loglikelihood	-67.59424	Hannan-Quinncirter.		4.124398
F-statistic	147.2679	Durbin-Watson stat		1.372722
Prob (F-statistic)	0.000000			

Savunma harcamalarında 1 birimlik artış sonucu DYY'da **14.86'lik bir artışa** neden olmaktadır.

Included observations:34				
DependentVariable:**LOGSAVUNMA**				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGGSYH	**0.234429**	0.030820	7.606487	**0.0000**
C	16.99471	0.813690	20.88597	**0.0000**
R-squared	0.643885	Meandependent var		23.18065
Adjusted R-squared	0.632757	S.D. dependent var		0.258833
S.E. Of regression	0.156855	Akaikeinfocriterion		-0.809974
Sumsuaredresid	0.787307	Schwarzcriterion		-0.720188
Loglikelihood	15.76955	Hannan-Quinncirter.		-0.779354
F-statistic	57.85864	Durbin-Watson stat		0.248865
Prob (F-statistic)	0.000000			

GSYİH'da 1 birimlik artış savunma harcamalarında **0.23'lik bir artışa** neden olmaktadır.

Included observations:34				
DependentVariable:**LOGSAVUNMA**				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGIHRACAT	**0.210744**	0.025546	8.249702	**0.0000**
C	17.95795	0.633590	28.34319	**0.0000**
R-squared	0.680184	Meandependent var		23.18065
Adjusted R-squared	0.670190	S.D. dependent var		0.258833
S.E. Of regression	0.148646	Akaikeinfocriterion		-0.917482
Sumsuaredresid	0.707056	Schwarzcriterion		-0.827696
Loglikelihood	17.59719	Hannan-Quinncirter.		-0.886862
F-statistic	68.05758	Durbin-Watson stat		0.341184
Prob (F-statistic)	0.000000			

İhracat harcamalarında 1 birimlik artış savunma harcamalarında **0.21'lik bir artışa** neden olmaktadır.

Included observations:34				
DependentVariable:**LOGSAVUNMA**				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGBRUT	**0.221132**	0.035712	6.192136	**0.0000**
C	17.66999	0.890464	19.84357	**0.0000**
R-squared	0.545083	Meandependent var		23.18065
Adjusted R-squared	0.530867	S.D. dependent var		0.258833
S.E. Of regression	0.177283	Akaikeinfocriterion		-0.565113
Sumsuaredresid	1.005740	Schwarzcriterion		-0.475327
Loglikelihood	11.60691	Hannan-Quinncirter.		-0.534493
F-statistic	38.34255	Durbin-Watson stat		0.231108
Prob (F-statistic)	0.000001			

Brüt tasarrufunda 1 birimlik artış savunma harcamalarında **0.22'lik bir artışa** neden olmaktadır.

Included observations:34				
DependentVariable:**LOGSAVUNMA**				
Variable	Coefficient	Std.Error	t-Statistic	Prob.
LOGITHALAT	**0.198330**	0.025461	7.789550	**0.0000**
C	18.24405	0.634299	28.76255	**0.0000**
R-squared	0.654715	Meandependent var		23.18065
Adjusted R-squared	0.643925	S.D. dependent var		0.258833
S.E. Of regression	0.154451	Akaikeinfocriterion		-0.840857
Sumsuaredresid	0.763364	Schwarzcriterion		-0.751071
Loglikelihood	16.29457	Hannan-Quinncirter.		-0.810237
F-statistic	60.67709	Durbin-Watson stat		0.286428
Prob (F-statistic)	0.000000			

İthalat harcamalarında 1 birimlik artış, Savunma harcamalarında **0.19'luk bir artışa** neden olmaktadır.

3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Bağımlı değişken olan savunma harcamaları ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Testin gerçekleştirilebilmesi için gecikme uzunluklarının tespiti yapılmış ve Ek-5(a,b)'te belirtilmiştir. Gecikme uzunluklarının tespit edilmesinden sonra eşbütünleşme testleri yapılmıştır.

Eşbütünleşme testlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur,

H_1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır şeklindedir.

Testler, Savunma harcamaları değişkeni ile GSYİH, DYY, brüt tasarruflar, ithalat ve ithalat değişkenleri arasında yapılmıştır. Analizler sonucunda, savunma harcamalarının sadece DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9: Savunma Harcamaları-DYY Eşbütünleşme Testi Sonucu

UnrestrictedCointegrationRankTest(Max Özdeğer)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**Max Özdeğer İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob.**
None	0.319359	**11.92634**	**11.22480**	**0.0376**
At most 1 *	0.077719	2.508074	4.129906	0.1338

Tablo 9'da, (Max-Ozdeğer) 11,92634> 11,22480 (%5 kritik değer) olduğu ve prob none değeri %5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiş ve eş bütünleşme ilişkisi vardır sonucuna ulaşılmıştır.

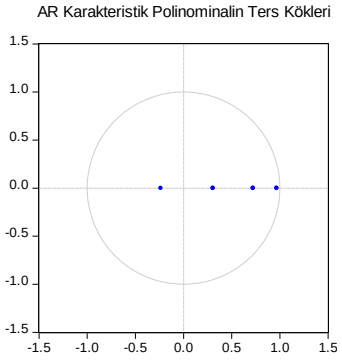
Tablo 10: Savunma Harcamaları-DYY Eşbütünleşme Testi Sonucu

UnrestrictedCointegrationRankTest(Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**İz İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob.**
None	0.319359	**14.43441**	**12.32090**	**0.0218**
At most 1 *	0.077719	2.508074	4.129906	0.1338

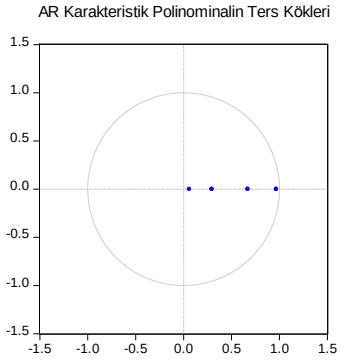
Tablo 10'da, İz istatistiği None değeri>%5 Kritik değerler ve prob<%5 olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiş ve eşbütünleşme ilişkisi vardır sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9-10'dan elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme vardır. Yani değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki vardır sonucuna ulaşılmıştır.

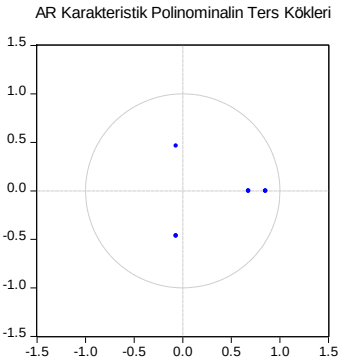
Savunma harcamalarının doğrudan yabancı yatırımlar dışında diğer değişkenler[11] ile arasında uzun dönemli ilişki olmadığı, fakat kısa dönemli ilişkinin var olduğu söylenebilir.

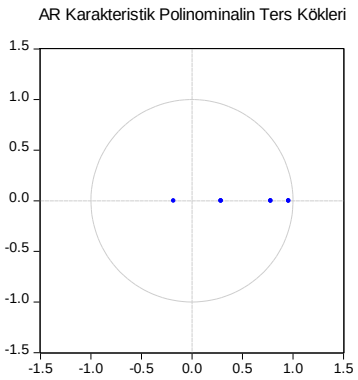

LOGSAVUNMA-LOGİTHLAT

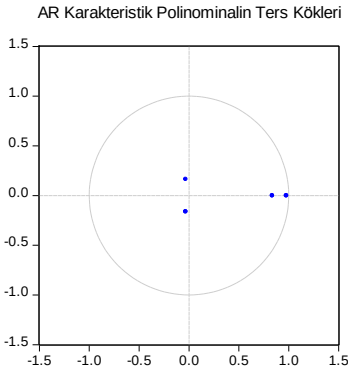

LOGSAVUNMA-LOGİHRACAT

LOGSAVUNMA-LOGYABANCI

LOGSAVUNMA-LOGGSYH

LOGSAVUNMA-LOGBRUT

Grafikler incelendiğinde, köklerin hepsi çemberin içinde olduğundan modelin durağan olduğunu söylenebilir.

[11] GSYİH, Brüt Tasarruflar, İthalat ve İharacat değişkenlerine ait Eşbütünleşme test sonuçları ve hipotezleri Ek-6(a-d)'de belirtilmiştir.

3.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, değişkenlerin yönünü ve etkisini belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Yapılan analizler neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar ile iki yönlü ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Granger Nedensellik Analizlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0= *Savunma harcamaları değişkeni DYY nedeni değildir,*

H_1= *Savunma harcamaları değişkeni DYY nedenidir*, şeklindedir.

Tablo 11: Granger Nedensellik Analizi Sonucu

Dependentvariable LOGSAVUNMA			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGYABANCI	9.182349	2	**0.0101**
All	9.182349	2	**0.0101**

Tablo 12: Granger Nedensellik Analizi Sonucu

Dependentvariable LOGYABANCI			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGSAVUNMA	15.50413	2	**0.0004**
All	15.50413	2	**0.0004**

Bağımlı değişken DYY iken sonuçlar incelendiğinde, her iki tabloda belirtildiği üzere Prob. değeri %5 değerinden küçük olduğu için, sıfır hipotezi reddedilmiş ve savunma harcamaları değişkeni DYY değişkeninin nedenidir sonucuna ulaşılmıştır.

Granger Nedensellik Testlerinden elde edilen ampirik kanıtlar, incelenen dönemde GSYİH, brüt tasarruflar, ithalat ve ihracatın[12] kısa sürelide olsa savunma harcamalarını etkilediği görülmüştür. Fakat sadece DYY'ın savunma harcamaları ile uzun dönemli bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapılan araştırmalar sonucunda DYY ile savunma harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani savunma harcamalarındaki artış/azalış, DYY artış/azalışı ile DYY artış/azalışın, savunma harcamalarındaki artış/azalışın nedenidir denilebilir.

[12] GSYİH, Brüt Tasarruflar, İthalat ve İhracat değişkenlerine ait Nedensellik Test sonuçları ve hipotezleri Ek-7(a-d)'de belirtilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Devletler arasındaki siyasal, askeri ve kültürel sınırların anlamını yitirdiği küreselleşme olgusunda, mal ve hizmet kavramı global bir özgürlük alanına yayılırken kültürlerde bu süreç içerisinde devletler arasında çeşitli etkileşime girmektedir. Küresel dünyada mal ve hizmetlerin yanında telekomünikasyon alanında da dünya devletleri arasında yaşanan etkileşim bilgi kavramının devletlerin kendi sınırları içerine hapsedebileceği bir olgu olmaktan çıkartıp global bir olguya dönüştürmüştür. Dünya üzerinde gün geçtikçe daha ileriye giden teknolojik gelişmeler üretimde, ticarette ve finans alanlarında ülkeleri birbirini bağımlı hale getirmekte böylelikle de sınırları olmayan küresel bir köy meydana getirmektedir.

Küreselleşme sürecinin özellikle işletmeler başta olmak üzere ekonomik kuruluşlar üzerinde ki etkilerini incelendiğinde başta IMF olmak üzere ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınma programı dahilinde gelişmeleri, işletmelerin dünya çapında faaliyet göstermeleri ucuz kaynaklara ulaşımın kolaylık sağlanması adına bir çok uluslararası kuruluş kurulmuştur. Dünya çapında faaliyet gösteren büyük şirketlerin yapmış oldukları evlilikler, borsa banka işlemleri, bir çok işlemin internet üzerinden kolayca gerçekleştirilmesi, sınır gözetmeksizin bir malın alınıp satılabilmesi, devletlerin uluslararası finans şirketlerinin direktifleri doğrultusunda kararlar almaya başlamaları ekonomik küreselleşme sürecinde işletmeleri doğrudan etkileyen faktörlerdendir.

Küreselleşme sürecinde işletmeleri olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlara bakıldığında işletmelerin küresel nitelik kazanmalarından dolayı ülke içerisinde yapılan her yabancı yatırımda yine ülkede çıkabilecek en ufak bir kriz ortamında sermayenin başka ülkelere kaçma ihtimali vardır. Başta siyasi olaylar olmak üzere küreselleşen dünyada farklı bölgelerde çıkan olayların tüm dünyayı etkileyebildiği düşünüldüğünde bu konu üzerinde uzunca düşünülmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanların hayatına doğrudan etkileyen bir olgu olmasına rağmen 21.yüzyılda terör kavramıyla alakalı tek bir tanımı bulunmamaktadır. Tek bir tanımının

olmaması, her ülkenin kendine has farklı bir terör tanımının olması, belki de bunu kullanan insanların ekmeğine yağ süren bir durum olduğu açıktır. En genel kabul edilebilir tanımlarından biri savaş ve barış arasındaki ince çizgide siyasi şiddetin varlığı olarak kabul görür. Terörün bir diğer tanımı olarak teröristlerin amaçlarına, hedeflerine ulaşabilmek adına belli bir millete veya sisteme karşı açılan bir savaştır. Terörle aynı zamanda insanların devletlere karşı sorgulayıcı bir tavır takınarak başkaldırıyı hedefleyen bir araçtır. Halkta korku ve paniğe yol açan terör kavramı, ülke içerisinde ki farklı dini inanç, ideolojileri kullanarak halkın bir kesimini diğerine düşman etmeyi amaçlar. Terör eylemleri incelendiğinde başlıca amaç belli bir güçle toplumları baskı altında tutmak, belli bir güçle hakimiyet kurmak ve korkuyla iradeyi kabul ettirmek olarak görülebilir.

Korkuyla, baskıyla, şiddet olaylarıyla insanlar üzerinde ve temelde de hükümetler üzerinde siyasi süreçleri etkileme ve değiştirme amacı güden terör grupları bazı devletler tarafından illegal bir şekilde desteklenmeleriyle de savaş haricinde devletlerin birbirleri üzerinde baskı kurabilmeleri adına bir araç olarak kullanılmaktadırlar.

Terörizm tıpkı küreselleşme gibi zaman içerisinde ulusal sınırları aşarak küresel bir hal almıştır. Terör oluşumları küreselleşme sürecinde olduğu gibi sadece tek bir ülkede faaliyete göstermeyip kullandığı araçlar, insan kaynakları, tehdit ettiği kesimler açısından bakıldığında küresel nitelik taşımaktadır. Küreselleşmeden önceki tarihlerde siyasi sınırların daha katı bir şekilde korunması ve bununla birlikte insanların daha zor şartlar altında seyahat edemediği dönemlerde terör oluşumları da sadece belli bir bölgede faaliyet gösterebilirken küreselleşme sürecinin tüm dünyaya yayılmasıyla terör örgütleri içinde yayılma fırsatı doğmuştur. Terör oluşumlarının küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın farklı coğrafyalarında etki edebilmesi ve geniş bir insan kitlesine zarar verebilme olanağının ortaya çıkması, terör oluşumlarıyla mücadeleyi zorlaştırdığı ve daha da karmaşık hale getirdiği bir gerçektir. 21.yüzyılda küresel siyaseti yönlendirmeye çalışan ülkelerin, küreselleşme süreciyle birlikte çıkarlarına ters düşen ülkelerdeki terör oluşumlarına aleni destek vererek terör oluşumlarıyla mücadeleyi daha zor hale getirdiği değerlendirilmektedir.

Küresel siyaseti yönlendirmeye çalışan ülkeler, küreselleşmeyi kendi menfaatleri uğrunda acımasız bir şekilde kullanarak dünyanın geri kalanı için adeta terör oluştururlar. Küreselleşmeyle birlikte ekonominin, sermayenin, her türlü malın ihracatında ve ithalatında sınırların kalması dünyanın küresel bir pazar haline gelmesiyle özellikle küçük ölçekli ekonomiler, ekonomisi gelişmiş ülkelere muhtaç hale gelmişlerdir. Dünyadaki başta gıda sanayi, savunma sanayi, ilaç sanayi, turizm sektörü, hizmet sektörü, tarım gibi sektörler başta olmak üzere küreselleşmenin başlamasıyla dünya devletlerinin hem iyi bir ortaklık yaptığı alana götürmüş hem de birbirleriyle rekabet ettikleri, birbirlerini zayıflatmak istedikleri veya belli siyasi hedeflere ulaşmak için araç olarak kullandıkları alanlara dönüştürmüştür.

Küreselleşmenin en fazla nüfuz oluşturduğu alanlardan biri ilaç sanayidir. Dünya da insan nüfusunun hızlı bir şekilde artış göstermesi bununla birlikte hızlı teknolojik gelişmeler ve artan sosyal imkanlarla birlikte insan ömürlerinin gün geçtikçe uzuyor olması ilaç sanayinin büyümesinin önünü açmıştır. İlaç sanayini bir bütün halinde incelediğimizde dünyada 2005 yılındaki ilaç sanayinin büyüme hızı %10, bununla birlikte satılan ilaçların toplam tutarı ise 602 milyar doları bulmuştur. İlerleyen yıllarda 2016 yılına geldiğimizde ise ilaç sanayi 1.190 milyar doları görmüştür.

Küreselleşen dünyada ulusal ve çokuluslu şirketler marifetiyle ilaçlarda uygulanan patent sistemiyle büyük şirketlerin bu alanda tekel oluşturduğu açıktır. İlaç sanayinde oluşan bu büyük pastadan pay almak isteyen onlarca büyük şirket acımasız bir rekabete girişmişlerdir. Konu sağlık sektörü olduğunda ise bu durumun ahlaki tarafı tartışılır hale gelmiştir. Bununda şüphesiz nedeni birçok pahalı sayılabilecek ilacın büyük şirketler marifetiyle dünya ya pazarlanmasıyla birlikte milyarlarca insanın sağlığının bu şirketlerin elinde olduğu gerçeğidir. Tekelci yapıların oluşması tüketiciler açısında olumsuz sonuçlar doğurması ihtimalinin kuvvetli olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda patent sistemi içselleştirilerek, ilaçların ülke içinde ar-ge vasıtasıyla üretilmesi ve gerektiğinde ihracatı sağlanmalıdır.

Küreselleşen dünyada küresel sistemin işleyişi açısından savunma sanayi her zaman küresel ekonomilerde oluşan kriz için toparlayıcı etkisi olmuştur.2008 yılında ABD 'de patlak veren küresel ekonomik kriz sürecinde ve daha önceleri 1997 ve 2001 krizlerinde dünyada meydana gelen belirsizlik ortamında savunma sanayindeki harcamalar büyük devletler için kurtarıcı olmuştur. Savunma sanayi şirketlerinin ülke ekonomileriyle yarışır ekonomik bütçeleri sayesinde devletleri tehdit hale gelmeleri, sonunda hiç kimsenin kazanamayacağı bir sürece doğru götürmektedir. Ülkelerin savunma harcamaları içerisinde önemli yere sahip savunma sanayi ticaretinin dışa bağımlılığının azaltılması, bunun sonucunda oluşacak dış ticaret açığında iyileşme, kamu kesimi harcamalarında azalma ve yurt içi işletmelere istihdam sağlama açısından önem arz etmektedir.

Küreselleşen dünyada tarım sektöründe yaşanan gelişmelere bakıldığında, her sektörde olduğu gibi başta gıda maddeleri olmak üzere ürünlerin üretimi 21.yüzyılda farklı işletmeler tarafından farklı ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Ulusal işletmelerin gerek farklı ülkelerde kurmuş olduğu fabrikalarla birlikte üretim yapması yada şirket birleşmeleriyle ortaklık kurarak dünyaya açılım politikaları izlemeleri küreselleşme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin başta IMF ve DTÖ gibi ekonomik kuruluşlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde bu kuruluşlar aracılığı ile kendi çıkarları doğrultusunda oluşturdukları tarım politikaları dünyada tarım sektörünün bir kaç küresel tarım şirketinin elinde olmasına neden olduğu söylenebilir. Buda sağlıklı bir tarım sektörünün oluşabilmesi için acilen yeni politikalar geliştirilmesini elzem hale getirdiği değerlendirilmektedir. Ulusal tohum bankası kurulması ve ari tohumların üretilmesi önemlidir. GDO içeren tohumların kısa dönemde canlılara zarar vermediği kanıtlansa da uzun dönemde verebileceği etkiler değerlendirilmelidir.

Finans sektöründe yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte gelişmiş ülke ekonomilerinin önemli bir kısmının finans piyasalarına dayanması ve yüksek kar oranıyla iş yapılan bir alana dönüşmesi dünyanın geri kalanını oyuna dahil olmaya mecbur bırakmıştır. Finans piyasalarının diğer sektörlere nazaran daha gelişmiş olmasının sebebi küreselleşme sürecinin kronik bir sorunu olan kriz dönemlerinde özellikle gelişmiş ülkelere sağladığı olağanüstü sıcak para akışları sayesinde kriz

sürecinden çıkışta çok kritik bir alanı temsil etmesidir. Dünyada üretimin yavaşladığı, hizmet sektörünün gerilediği dönemlerde tıkanma noktasına gelen dünya ekonomileri finans piyasalarının sağladığı girdilerle ayakta kalabilmektedir. Bu tür süreçlerde de özellikle gelişmiş ülkelerin oluşturduğu kaos ortamı ile krizi fırsata çevirme çabalarının katkısı yadsınamaz. Bu kapsamda yurt dışı finans kuruluşlarının, ülkelerin kredi derecelendirmeleri ile oluşan yatırım yönlendirme faaliyetlerini etkisini azaltmak için katma değerli ürün üreten üretici ülke olmak gerektiği açıktır.

Turizm sektörü, ulaşım, konaklama, yiyecek-içecek, tur ve ticaret gibi çeşitli unsurlardan oluşan hizmet temelli bir sektördür. Uluslararası turizm ile ülkeler döviz kazancı da sağlamakta ve birçok gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırım kaynağı olmaktadır. Bu bağlamda terörün şiddetine, tekrarlanma sıklığına ve saldırının boyutu ile orantılı olarak, ülkelerin döviz girdilerinde, yabancı yatırımlarda, düzenlenen tur seyahatlerinde, bağlantılı sektör gelirlerinde ve turist girişlerinde azalmalar yaşanmaktadır. Bu kapsamda, yasalar çerçevesinde turistlerin özgür yaşamına çok fazla etki etmeyecek güvenlik tedbirlerinin alınması önemlidir.

21.yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmelere bakılacak olursa, bu dönem bir miktar belirsizlik içerdiği söylenebilir. Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Filipinler, Hindistan gibi bazı ülkelerde uluslararası yaklaşımlardan ziyade popüler milliyetçi söylemler hız kazandığı gözlenmektedir. BM, NATO, AB gibi birçok uluslararası örgüt aslında sorunun bir parçası olduğu söylenebilir. Trump bir söyleminde "Küreselleşme, politikacılara bağış yapan finansal seçkinleri çok varlıklı hale getirdi. Ancak birçok çalışanımıza yoksulluktan başka bir şey bırakmadı" demiş, başkanlık görevine geldikten sonra küresel ticaret savaşlarına başlamış ve birçok uluslararası kuruluştan (UNESCO, Paris İklim Değişikliği Anlaşması, BM İnsan Hakları Konseyi vb.) çekilmiştir.

Gelinen noktada küreselleşme süreci hangi sektör grubu olursa olsun doğrudan veya dolaylı olarak etkisini göstermiş, işletmeler için varoluşsal bir araca dönüşmüştür. İşletmeler daha fazla büyüyebilmek, daha fazla kar edebilmek adına ahlaki boyutları sorgulanır bir rekabet ortamına sürüklenmiştir. İşletmelerin bu süreçte uygulamaya koydukları politikalar her ne kadar kendi şirket yararlarına olsa

da insanlık için faydadan daha çok zarar getirdiği açıktır. Küreselleşmenin bir yandan faydalarından sonuna kadar yararlanan insanoğlunun aynı şekilde bu sürecin zararlarına karşıda çözüm üretme çabaları eski zamanlarda olduğu gibi 21.yüzyılda da devam etmektedir. Anlaşılan o ki dünyamız yakın gelecekte de bu sürecin handikaplarıyla yüzleşmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Adelaja, Adesoji, George, Justin, (2018). "Food Insecurity and Terrorism", *Applied Economic Perspectives and Policy*, Vol.:41, Issue:3, P.:475-497.

Adelaja, Adesoji, George, Justin, (2019)."Effects Of Conflict On Agriculture: Evidence From The Boko Haram Insurgency", *World Development*, Vol.:117, P.:184-195.

Adıgüzel, Muhittin, (2013). "Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi*, Kırgızistan.

Akarçay, Gülbin Özdemir, (2015). "Glokalleşme Bağlamında Vernakular Fotoğraf: Aile Albümleri", *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S.:87-96.

Akça, Mehmet, (2014). "Terörizmin Kendine Özgü Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu", *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt:88, Sayı:1.

Alkan, Necati, (2002). *Gençlik ve Terörizm*, Temüh Yayınları, Ankara.

Aminov, Rinatovic, İsmailov, Arzu, (2017). "The Concept And Essence Of Ethnic And Religious Conflict: Legal Aspect " *Young Scientist*, No:20, (154) .

Anıcıc, Dusan, Nestorovıc, Olgica, (2019). "The Perspectives Of Sustainable Development Of Serbia's Agriculture In Globalized Environment", *Economics of Agriculture*, Year 66, No:1, ,Pp: 221-235, Belgrade.

Argomanız, Javier, Lynch, Orla, (2018). "Introduction To The Special Issue: The Complexity Of Terrorism- Victims, Perpetrators And Radicalization", *Studies In Conflict & Terrorism, Vol.: 41, No:7, P.:491-505.*

Arı, Tayyar, (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ateş, Lütfiye, (2017). "Küreselleşme Perspektifinde Terörün Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği", *ECONDER International Academic Journal*, Cilt/Vol: 1, Sayı/Issue: 2, S.: 142-163.

Aydemir, Cahit, Kaya, Mehmet, (2007). "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (http://www.e-sosder.com/20260-282.pdf)

Aydoğan, Enver, Şensözlü Şeyda, (2015). "İşletmelerin Stratejik Yöneliminin Stratejik İşbirliği Sürecindeki Rolü Üzerine Bir Araştirma: Simit Sarayi A.Ş. Ve Rella Gida A.Ş. Örneği", *Gazi University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, Sayı: 17:2.

Aydın, Mehmet S, (2002). *Siyasi ve Ekonomik Boyutlarıyla Küreselleşme*, Ufuk Yayınları, İstanbul.

Aydıntan, Belgin, (2003). "Dışa Açılma Yolunda Stratejik Ortaklıklar ve Türk Şirketleri Açısından Önemi", *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2.

Bal, Hasan Çebi, (2012). "Çevre Sorunları ve Bu Sorunların Çözümü Çerçevesinde Küresel Kamusal Mallar, Dışsallıklar ve Küresel Kamusal Malların Arzına İlişkin Sorunlar*", Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, Sayfa:1-11.

Başar, Selim., KÜNÜ, Serkan., (2012). "Savunma Harcamalarının İktisadi Büyümeye Etkisi", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, Sonbahar, 1-30.

Bebler, Anton, (2005). "NATO And Transnational Terrorism", *Perceptions Winter 2004-2005*, P.: 159-175.

Berezyuk, Valentina, Darıbekova, Nazgul, (2018). "Strategic Management of the Financial System in the Conditions of Economy Globalization" *Journal of Advanced Research in Law and Economics,* Vol.:IX, 2(32): 774 – 784.

Birişik, Nevzat, (2019). *Küresel ve Ulusal Ölçekte Tarım ve Gıda Politikaları: Gerçekler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, DH Basın Yayın Matbaacılık, Ankara.

Boylan, Brandon, (2014). "What Drives Ethnic Terrorist Campaigns? A View at the Group Level of Analysis", *Conflict Management and Peace Science,* Issue: 33(3), Page:250-272.

Cambazoğlu, Birgül, (2019). "Küreselleşme: Çeşitli Endekslerin Karşılaştırmalı Analizi", *IJOPEC Publication Limited*, S.:41-54.

Civelek, Memet Ali, (2001). *Küreselleşme ve Terör*, Ütopya Yayınları, Ankara.

Çakınberk, Arzu, (2010). "Stratejik İttifaklarda Risk Faktörleri ve Risk Yönetimi", *Fırat University Journal of Social Science*, Sayı: 20:1.

Çelik, Necmettin, Karaçuka, Mehmet, (2017). "Terör Saldırılarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkileri: Türkiye Öznelinde Ampirik Bir Analiz", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:17, Sayı 3.

Öztürk, Serdar, Çelik, Kamil, (2009). "Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri", *Akdeniz Üniversitesi Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,* Cilt:1, Sayı:2, Sayfa:85-106.

Çilhoroz, Yasin, Sonğur, Cuma, Gözlü, Mehmet, Konca, Murat, (2016). "Mergers and Acquisitions In Pharmaceutical Industry As A Growth Strategy: An Investıgatıon Upon Practice", *International Journal of Business and Management*, Issue: 4:3.

Çınar, Bekir, (2009). "The Root Causes of Terrorism", *METU Studies in Development*, Sayı:36, Sayfa:93-119.

Çora, Nazmi A., (2008). *Uluslararası Terörizm ve Failleri*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

Csapo, Ildiko, Szoke, Brigitta, Balazs, Eva, (2018). "Globalisation Tendencies And Trends Today" *Human Innovacios Szemle*, P.:107-122.

Demeter, Marton, (2019). "Power Relations In Global Knowledge Production: A Cultural/Critical Approach" *Journal of Multicultural Discourse*, P.:1-16.

Demir, Cengiz, Oktay, Seda, (2010). "Stratejik İttifak Oluşumunda Temel Yeteneklerin Önemi", *ESAM Dergisi*, Sayı1:1.

Nıyıtunga, E.B., (2018). "The Economic Effects of Terror Attacks and their Impact on the African Union (AU) Agenda 2063 A Neglected", *School of Public Governance, Management and Public Policy University of Johannesburg,* Vol.: 10, N.:4, P.:21-39.

Dreher, Axel, (2006). "Does Globalization Affect Growth? Evidence From A New Index of Globalization", *Applied Economics*, 38, 10:1091-1110.

Durgun, Özlem, Timur, Mustafa Caner, (2017). "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:54, Sayfa:126-137.

Ecevit, Cenk, (2008). *Küreselleşen Dünyada Çok Uluslu Şirketler ve Politik Risk*, (Kadir Has Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Ejıme, Raphael, (2017). "Countering Modern Terrorism: Military And Other Options", *European Scientific Journal*, Vol.:3, No:32, Pp.: 1-20.

Emeklier, Bilgehan, (2012). "Fransa'nın Etnik Kimlik Sorunlarına Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örneği", *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM)Yayınları*, Sf.:311-382, İstanbul.

Enders, Walter, Sandler, Todd, Gaibulloev, Khusrav, (2011). "Domestic Versus Transnational Terrorism: Data, Decomposition, And Dynamics", *Journal of Peace Research*, 48(3), Page:319-337.

Eren, Mehmet Vahit, Çütçü, İbrahim, (2018). "Küreselleşmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Ocak, Cilt:6, Sayı:1.

Eroğlu, Nadir, (2002). *Küreselleşme*, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, İstanbul:

Eşkinat, Rana, (1998). *Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*, TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Gaibulloev, Khusrav, Sandler, Todd, (2019). "Public Choice" 178: 329-347. https://doi.org/10.1007/s11127-018-0611-8.

George, S, (1999). "A Short History Of Neo- Liberalism, Twenty Years of Elite Economics and Emerging Opportunities for Structural Change", *Conference on Economic Sovereignty In A Globalising World*, Bangkok, 24-26 March. (https://www.tni.org/en/article/short-history-neoliberalism)

Goryakın, Yevgeniy, Lobsteın, Tim, James, W. Philip, Suhrcke, Marc, (2015). "The Impact Of Economic, Political and Social Globalization On Overweight and Obesity In The 56 Low and Middle Income Countries", *Social Science & Medicine (1982)*, 133, 67-76.

Gündüz, Mustafa, (1996). *Basın ve Terör*, Saray Kitabevi, İzmir.

Güldür, Eda Aydın; Özçelikay, Gülbin, (2017). "İlaç Sanayinde Küreselleşme ve Stratejik İşbirlikleri" *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:11, No:1.

Gürel, Mehmet Murat, (2008). *Küreselleşen Dünya ve Terörizm*, (Kadir Has Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Gürses, Mahmut, (1998). "Küresel Ekonomi: Şirket Yapısındaki Değişiklikler, Dış Ticarette Şirketlerin Yönlendirici İşlevleri ve Küreselleşme Sonrasında Gelir Dağılımı Üzerine", *Maliye Yazıları Dergisi*, No:128.

Global Terrorism Index (GTI), (2014). Measuring The Impact Of Terrorism, *Institute for Economics & Peace*, Sydney, http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019).

Global Terrorism Index (GTI), (2015). Measuring The Impact Of Terrorism, *Institute for Economics & Peace*, Sydney, http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019).

Global Terrorism Index (GTI), (2016). Measuring The Impact Of Terrorism, *Institute for Economics & Peace*, Sydney, http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019).

Global Terrorism Index (GTI), (2017). Measuring And Understanding The Impact Of Terrorism, *Institute for Economics & Peace*, Sydney, http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019).

Global Terrorism Index (GTI), (2018). Measuring The Impact Of Terrorism, *Institute for Economics & Peace*, Sydney, http://economicsandpeace.org/?s=Global+Terrorism+Index , (10.04.2019).

Glynn, John, (2016). "Risks of GMOs", *Journal of Nutrition & Food Sciences*, DOI: 10.4172/2155-9600.1000458.

Göngen, Mehmet Ali, (2013). "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret

Örgütü", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos, Sayı:29, ss.117-134.

Gül, Talip, (2012). *Terör & Terörizm*, Ark Yayınları, , İstanbul.

Gümüşdaş, Emine, (2010). *Türkiye'de Savunma Sanayii ve Savunma Harcamalarının Ekonomideki Yeri*, (Niğde Üniversitesi SOBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

Gygli, Savina, Haelg, Florian, Potrafke, Niklas et al. Rev Int Organ (2019). "The KOF Globalisation Index – Revisited", *The Review of International Organizations*, https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2.

Hacıtahiroğlu, Kürşad, (2012). *Türkiye'deki Terörizmin İşsizlik Üzerine Etkileri*, Buhara Yayınları, İstanbul.

Hodder, Jake, (2018). "Remaking Internationalism", *Geographical*, Volume: 90, Issue: 12, December, Page:24-29.

Huang, Yu, Ge, Yuejign, Hu, Wei, (2019). "Multiple Dynamic Mechanisms of Globalization:Alternatives to Capitalism", *Sustainability*, Pp.:1-15.

İlker, Gamze, (2010). "Küreselleşme Sürecinde Stratejik İşbirlikleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi,* Cilt: 13, Sayı: 1-2.

Kaspersky Lab (2017). Financial Cyberthreats in 2016, https://go.kaspersky.com/rs/802-IJN-240/images/Kaspersky_Lab_financial_cyberthreats_in_2016_final.pdf, (15.09.2019).

Kahraman, Gülcan, Uğurluoğlu, Özgür, (2016). "Türkiye İlaç Sektöründe Stratejik Ortaklıklar, Birleşme Ve Satın Almalar: 2006-2014 Döneminin İncelenmesi", *Journal of Management and Economics Research*,. 14:4.

Kaplan, Cafer, (1990). "Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerinde Etkileri, Türkiye Örneği" T.C. Merkez Bankası Tartışma Tebliği No:9910. Nisan.

Karabıyık, Lale Erdem, (2004). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri*, Marmara Kitabevi, Bursa.

Karacasulu, Nilüfer, Ovalı, Şevket, (2004). "Terör: Kavramsal Çeşitlilik", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 243.

Kasalak, Kadir, (2014). "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı ABD İlişkileri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 55, s. 108-124.

Kaya, Mehmet, Aydemir, Cahit, (2011). "Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, Sayfa: 14-36.

Kenanoğlu, Mehmet Emin, Aydın, Murat, (2018). "Akıllı Ulaşım Sistemlerinin Dışsallık Bağlamında Değerlendirilmesi: Seçilmiş Ülke Uygulamaları", *ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi,* 3 (2), 363-387.

Kılınç, Aygül, (2012). "Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.XIV, S:I.

Kıvılcım, Fulya, (2013). "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, No: 1, S.:219-230.

Kongar, Emre, (2001). "Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni", *TC. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 2.

Kozera, Aleksander Cyprian, (2018). "Military Use of Unmanned Aerial Vehicles – A Historical Study", *Safety & Defense,* 4 (1), 17–21.

KPMG, Sektörel Bakış- İlaç, (2018). https://home.kpmg/tr/tr/home/gorusler/2018/01/sektorel-bakis-2018-ilac.html, (15.09.2019).

Kumar, Rajesh Basab, (2012). "Mergers and Acquisitions In The Pharmaceutical Industry" *In: Mega Mergers and Acquisitions Case Studies From Key Industries*, Palgrave Macmillan, London.

Kurtdaş, Muzaffer Çağlar, (2018). "Küresel Terör Çağında Ulus Devletlerin Artan Önemi", *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2), Sayfa:151-181.

Larobina, Michael, Pate, Richard, (2009). "The Impact Of Terrorism On Business", *The Journal of Global Business Issues*, 3(1), 147-156.

Lockwood, Ben, (2001). "How Robust is the Foreign Policy/Kearney Index of Globalisation?", Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation (CSGR) Working Paper No. 79/01.

Mazari, Ali Al, Anjariny, Ahmed H., Habib, Shakeel A., Nyakwende, Emmanuel, (2015). "Cyber Terrorism Taxonomies: Definition, Targets, Patterns and Mitigation Strategies", *Proceedings of the European Conference on e-Learning*, 11-18.

Mamedov, Ruslan, Lukyanov, Grigory, (2018). "Russia And Turkey: Approaches To Regional Security In The Middle East", *Perceptions*, Volume XXIII, Number 2, pp. 51-71.

Muhasebe ve Finansman Dış Ticaret Kavramları, (2011). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Ankara.

Nam, Yunmin, (2019). "Do Welfare Benefits Compensate For Globalization Among Affluent Democracies?" *Journal of European Social Policy*, Pp.:1–18.

Newman, Edward, (2006). "Exploring the Root Causes of Terrorism*", Studies in Conflict &Terrorism*, Issue: 29(8), P: 749-772.

Önal, Halil, (2010). "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 6, Sayı: 23 ss.43-71.

Örgün, Faruk, (2001). *Küresel Terör (Global Terör)*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.

Öymen, Onur, (2000). *Geleceği Yakalamak: Türkiye 'de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Özdemir, Abdullah, Eser, Mümin, (2009). *Küreselleşme*, Ezgi Kitapevi, Bursa.

Öztürk, Nazım, (1996). "IMF'in Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı:2.

Öz Yıldız, Seda, (2017). "Makarenko'nun Kara Delik Sendromu Teorisi ve Terörizmin Finansmanında Sınıraşan Organize Suçlar", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl:13, Sayı:25.

Özgen Arun, Özge, Muratoğlu, Karlo, Yılmaz Eker, Funda, (2015). "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Kavramına Genel Bakış", *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 41 (1), Sf.:113-123.

Kaya, Sezgin, (2017). "Uluslararası Terörizmin Gelişimi ve Dini Motivasyonlu Terör Olgusu", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, Sayfa: 53-79.

Parker, Tom & Sitter, Nick, (2016). "The Four Horsemen of Terrorism: It's Not Waves, It's Strains", *Terrorism and Political Violence*, 28:2, 197-216.

Potrafke, Niklas, (2015). "The Evidence On Globalisation", The World Economy, 38(3), 509–552.

Rapoport, David, (2004). "The Four Waves of Modern Terrorism". DOI: 10.4324 / 9780203093467.

Pugh, Terry, (1995). "Thousands of Farmers Will Become Causalities To This Adjustment, Ceres", *The FAO Review*, No: 151, Vol.27, No.1, Jan.-Feb.

Richman, Barak, Mitchell, Will, Vidal, Elena, Schulman, Kevin, (2017). "Pharmaceutical M&A Activity: Effects on Prices, Innovation, and Competition", *Loyola University Chicago Law Journal*, Vol.:48, P.:787-819.

Rehber, Erkan, (2006). "Tarımda Endüstrileşme ve Küreselleşme" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti İktisat Dergisi*, Sayı:477, S.:20-25.

Robinson, William, (2012). "Great Recession Of 2008 And Contiuning Crisis", *International Review of Modern Sociology*, Volume 38, Number 2, Autumn.

Romano, David, Rowe, Stephen, Phelps, Robert, (2019). "Correlates of Terror: Trends In Types of Terrorist Groups And Fatalities Inflicted" *Cogent Social Sciences*, P.:1-18.

Sarıkavak, Naki, (2015). "Siber Terörizmi Anlamak", *Milli Güvenlik ve Askeri Bilimler Akademisi Dergisi*, İlkbahar, Cilt: 2, Sayı: 6, Sayfa: 67-92.

Saxowsky, David M. & Duncon, Marvin R., (1996). "Understanding Agriculture's Transition Into 21'st Century", *Agricultural Economics,* Miscellaneous Report No. 181, North Dakota State University.

Semercioöz, Fatih, Çakinberk, Arzu, (2003). "Stratejik İttifaklar Türk İlaç Dağıtım Kanalından Bir Örnek", *Yönetim*. 13:46.

Sevgi, Cem, (1988). "Jeopolitik ve Jeostratejinin Tarihsel Gelişimi Açısından Türkiye'nin Stratejik Konumu", *Ege Coğrafya Dergisi,* 214-216.

Sharifonnasabi, Zahra, Bardhi, Fleura, (2019). "How globalization Affects Consumers: INSIGHTS From 30 Years Of CCT Globalization Research" *DOI: 10.1177/1470593119887469.*

SIPRI Year Book (2009). Armaments, Disarmaments And International Security, www.sipriyearbook.org, (10.05.2019).

SIPRI Year Book (2015). Armaments, Disarmaments And International Security www.sipriyearbook.org, (10.05.2019).

SIPRI Year Book (2016). Armaments, Disarmaments And International Security, www.sipriyearbook.org, (10.05.2019).

SIPRI Year Book (2017). Armaments, Disarmaments And International Security, www.sipriyearbook.org, (10.05.2019).

Sümer, Kutluk Kaan, (2005). "Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisinin İncelenmesi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:1.

Song, Haiyan, Lİ,Gang, (2017). "Tourism and Economic Globalization: An Emerging Research Agenda*", Journal of Travel Research,* 57(8), Pp.:999-1011.

Şişman, Deniz (2012). *Küresel Kuruluşlar, Düzenlemeler ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Konumu*, (Marmara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Şimşek, Murat, (2016). "Terörizm: Kavramsal Bir Çalışma", *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:54, Sayfa:319-335.

UNCTAD, (2018). World Investment Report (WIR): Investment and New Industrial Policies, United Nations Conference On Trade and Development, New York.

Taner, Bahar, (2000). "Terörizm ve Turizm", *Anatolia Araştırma Dergisi*, Sayı:2.

Tasarruf - Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri, (2015). T.C. Merkez Bankası (TCMB), Ankara.

Taşdemir, Fatma, (2005). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Taşdemir, Fatma, (2006). *Uluslararası Terörizme karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK Yayınları, Ankara.

Taşdemir, Fatma, (2015). "İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞID Örneği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 11, Sayı: 42, Ss. 41-67.

Terör Çalıştayı Raporu, (2017). Polis Akademisi Yayınları, Ankara.

Türkiye Barolar Birliği, (2006). *Türkiye ve Terörizm*, TBB Yayınları, Ankara.

Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2015-2018), T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı/Sanayi Genel Müdürlüğü, 2015.

Toraman, Cengiz, Yürük, Muhammed Fatih, (2014). "Kredi Derece Kuruluşlarının Finansal Krizlere Etkisi" *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı:1.

Unur, Kamil, (2000). "Turizm-Terör İlişkisi ve Türkiye Örneği", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1.

Uçan, Okyay, Akyıldız, Abdulmenaf, Uçan, Ayşegül, (2017). "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2015)", *Researcher: Social Science Studies*, Cilt:5, Sayı:8, Sayfa:186-196.

Miletskiy, Vladimir P., (2017). "International Terrorism: A Political And Legal Dimension Of The Theory And Practice Of Counteraction", *Russian Journal of Criminology*, Vol. 11, No. 1, Pp. 180–189.

Verbeke, Alain, Coeurderoy, Regis, (2018). "The future of International Business Research on Corporate Globalization That Never Was", *Journal of International Business Studies*, Vol.:49, Issue:9, Pp.:1101–1112.

Yavuz, Fahri, Dilek, Şerif, (2019). *Türkiye Tarımına Yeniden Bakış*, SETA Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Yayım, Ahmet Fuat, (2006). *Savunma Sanayinde Küreselleşme Biçimleri: Özel Askeri Şirketler*, (İstanbul Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Yeldan, Erinç, (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yeşil, Salih, (2010). "Küreselleşme ve İşletmelerin Küreselleşme Süreçleri: Karşılaşılan Fırsatlar ve Tehditler", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Yıl:6, Sayı:1, Sayfa: 22-72.

Yeşiltaş, Murat, Öztürk, İlker, Türkmen, Fatih, (2008). "Terör Faaliyetlerinin Turizm Sektörüne Etkilerinin Çözüm Önerileri Perspektifinde Değerlendirilmesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1.

Yıldız, Volkan, (2011). "Uluslararası Terörizm ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Cilt:1, Yıl:2, Sayı:7.

Walls, Erin, (2017). *Waves Of Modern Terrorism: Examining The Past and Predicting The Future (Unpublished master's thesis),* Georgetown University Washington D.C.

WDR, (2017). United Nations Office On Drugs and Crime World Drug Report 2017, United Nations Publication, Sales No. E.17.XI.6, Vienna-Austria.

WIPO (2019). PCT Yearly Review 2019: The International Patent System. Geneva: WIPO.

Zenginoğlu, Samet, (2016). Uluslararası Terörizm ve Avrupa Birliği**,** *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:25, Sayfa: 157-178.

İnternet Adresleri

http://sozluk.gov.tr/, (01.06.2018).

http://visionofhumanity.org/ , (01.06.2018).

www.sipriyearbook.org , (29 Nisan 2019).

https://www.symantec.com/content/dam/symantec/docs/reports/istr-23-2018-en.pdf , (02 Mayıs 2019).

https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS?view=chart, (02.05.2019).

http://economicsandpeace.org/ , (02.05.2019).

https://www.sipri.org/databases/milex , (08.05.2019).

Global Terrorism Database, (2018). National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START). [Data file]. Retrieved from https://www.start.umd.edu/gtd , (15.09.2019).

https://www.statista.com/statistics/263102/pharmaceutical-market-worldwide-revenue-since-2001/ , (20.09.2019).

https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4424 , (20.09.2019).

https://www.symantec.com/content/dam/symantec/docs/reports/istr-23-2018-en.pdf, (20.09.2019).

https://tr.euronews.com/2019/03/22/abd-2016-secimleri-rusya-nin-rolunu-arastiran-savci-mueller-in-raporu-adalet-bakanliginda , (20.09.2019).

https://www.dw.com/tr/m%C4%B1s%C4%B1ra-deste%C4%9Fin-arka-plan%C4%B1/a-17143008 , (20.09.2019).

https://www.bayer.com.tr/tr/bayer-hakkinda/tarihce/ , (23.09.2019).

https://dealbook.nytimes.com/2013/12/19/bayer-to-acquire-drug-maker-algeta-in-2-9-billion-deal/ ,(23.09.2019).

http://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-WTO , (26.11.2019).

https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html (15.09.2019)

http://info.worldbank.org/governance/wgi/,(15.09.2019)

Küreselleşme Endeksleri: Genel Bakış ve Temel Özellikleri

Ölçü	Ülke Sayısı/ Yıllar/ Değişken Sayısı	Tanımlar	Özellikleri
KOF-Küreselleşme Endeksi- 2018 Sürümü	203/ 1970-2016/ 43	Küreselleşmenin Ekonomik, Sosyal ve Politik Yönlerini Kapsayan Fiili ve Prensip Ayrımı Olan Kapsamlı Gösterge.	Endeksin Alt Boyutları İçin Fiili ve Prensip Küreselleşme Arasındaki Ayrım. Ticaret ve Finansal Küreselleşme Farkı. Ülkeler ve Yıllar Açısından Geniş Kapsam.
KOF Küreselleşme Endeksi- 2007 Sürümü	207/ 1970-2015 23	Küreselleşmenin Ekonomik, Sosyal ve Politik Yönlerini Kapsayan Kapsamlı Gösterge.	Ülkeler ve Yıllar Açısından Geniş Kapsam. Ticaret ve Finansal Küreselleşme Arasında Net Bir Ayrım Yoktur.
Maastricht Küreselleşme Endeksi (MGI)-2012 Sürümü	117/ 2000, 2008,2012/ 11	Küreselleşmenin Politik, Ekonomik, Sosyo-Kültürel, Teknolojik ve Çevresel Alanını Kapsayan Gösterge.	Küreselleşmenin Çevresel Boyutunu İçerir. Sadece 3 Yıllık Hazırlanmıştır.
Karney- Dış Politika Küreselleşme Endeksi (ATK/FP)	62/ 2002-2007/ 14	Küreselleşmeyi Ölçen İlk Bileşik Göstergedir. Küresel Ölçekte Politik Katılım, Teknoloji, Kişisel İletişim ve Ekonomik Bütünleşmeyi Kapsar.	Birçok Alternatif Endeks Tarafından Kıyaslama İşlevi Görür.
Global Indeks	97/ 1970-2002/ 31	Küreselleşmenin Ekonomik, Sosyolojik, Kültürel ve Politik Boyutlarını Kapsayan Sosyolojik Küreselleşme Endeksi.	Sosyolojik Bir Küreselleşme Kavramını Temsil Eden Göstergeleri Ek Boyutlara ve Göstergelere Göre Genişletir.
CSGR Küreselleşme Endeksi	119/ 1982-2004/ 16	Küreselleşmenin Ekonomik, Politik ve Sosyal Yönlerini Ölçen Bileşik Endeks. Değişken Ağırlıkları Temel Bileşenler Analizi İle Belirlenir.	Açıklığı Ölçen Değişkenler, Sabit Ülke Özelliklerine Göre (İlk Nüfusun Büyüklüğü, Arazi Alanı) Düzeltilir.
Yeni Küreselleşme Endeksi (NGI)	70/ 1995-2005/ 21	Küreselleşmenin Ekonomik, Politik ve Sosyal Yönlerini, Ülkeler Arasında Kısmen Coğrafi Mesafeleri Kontrol Eden Kapsamlı Gösterge.	Coğrafi Mesafeyi Kontrol Etmek. Küreselleşmeyi Bölgeselleşmeden Ayırt Etmek.
DHL Bağlantı Göstergesi (GCI)	140/ 2005-2015/ 12	Bir Ülkenin, Dünyanın Geri Kalanıyla Entegrasyonunun Derinliğini ve Genişliğini Ölçen Bileşik Gösterge. Uluslararası Mal ve Hizmet Akışlarını, Sermaye Bilgilerini ve İnsanları Kapsar.	Bütünleşme Derinliği ve Genişliği Arasındaki Ayrım.

Kaynak: Gygli, Savina, Haelg, Florian, Potrafke, Niklas et al. Rev Int Organ (2019). "The KOF Globalisation Index – Revisited", *The Review of International Organizations*, https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2.

KOF Küreselleşme Endeksi Alt Bileşenleri	Ağırlık (%)
1.Ekonomik Küreselleşme	36
1.1.Ticaret ve Sermaye Akımları	50
1.1.1.Dış Ticaret (%GSYİH)	21
1.1.2.Doğrudan Yabancı Yatırımlar (%GSYİH)	28
1.1.3.Portföy Yatırımları (%GSYİH)	24
1.1.4.Yabancı Uluslara Ödenen Gelir (%GSYİH)	27
1.2.Kısıtlamalar	50
1.2.1.Gizli İthalat Engelleri	22
1.2.2.Ortalama Tarife Oranları	28
1.2.3.Uluslararası Ticaret Üzerindeki Vergiler (%GSYİH)	26
1.2.4.Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	24
2.Sosyal Küreselleşme	37
2.1.Kişisel İletişim	33
2.1.1.Telefon Trafiği	25
2.1.2.Transferler (%GSYİH)	2
2.1.3.Uluslararası Turizm	26
2.1.4.Yabancı Nüfus (%Toplam Nüfus)	21
2.1.5.Uluslararası Mektup (Kişi Başına)	25
2.2.Bilgi Akışı	36
2.2.1.İnterne Kullanıcısı (1000 Kişi Başına)	37
2.2.2.Kablolu TV (1000 Kişi Başına)	39
2.2.3.Gazete Ticareti (%GSYİH)	25
2.3.Kültürel Yakınlık	32
2.3.1.McDonald's Restoran Sayısı (Kişi Başına)	47
2.3.2.İkea Mağaza Sayısı (Kişi Başına)	47
2.3.3.Kitap Sayısı (%GSYİH)	6
3.Politik Küreselleşme	27
3.1.Ülkedeki Büyükelçilikler	25
3.2.Uluslararası Kuruluşlarda Üyelik	27
3.3.Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine Katılım	22
3.4.Uluslararası Antlaşmalar	26
Kaynak: Gygli, Savina, Haelg, Florian, Potrafke, Niklas et al. Rev Int Organ (2019). "The KOF Globalisation Index – Revisited", *The Review of International Organizations*, https://doi.org/10.1007/s11558-019-09344-2.	

Uluslararası Kuruluşlara Göre Savunma Harcamalarına Dahil Kabul Edilen Giderler

Harcama Kalemleri	NATO	IMF	UN
Askeri Kuvvetlere Yapılan Ödemeler			
Rütbeli ve Diğer Askeri Personele Yapılan Ödemeler	+	+	+
Silahlı Kuvvetler İçinde Veya Bağlantılı Çalışan Sivil Kişilere Yapılan Ödemeler	+	+	+
Personel ve Ailelerine Ait Sosyal Ayrıcalık Maaliyeti	+	+	+
Emeklilik Maaşı	+	-	+
Askeri Tesislere Yapılan Ödemeler	+	+	-
Silah Harcamaları	+	+	+
Alt ve Üst Yapı Yatırımları	+	+	+
Bakım ve Onarım Giderleri	+	+	+
Diğer İhtiyaçlar	+	+	+
Askeri Araştırma ve Geliştirme Giderleri	+	+	+
Askeri / Savunma / Stratejik Amaçlı Harcamalar			
Stratejik Malların Stoklanması	+[x]	-	-
Mühimmat Depoları ve Üretim Tesislerinin Korunması	+[x]	+	-
Silah Üretimi İle İlgili Teşvikler	+	-	-
Diğer Ülkelere Yapılan Askeri Yardımlar	+	+	+
Uluslararası Anlaşmalara Katkılar	+	+	-
Sivil Savunma	-	+	+
Eski Askeri Güçlere / Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
Gazilere Yapılan Destekler	-	-	-
Savaş Borçları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar			
Jandarma	+[*]	+[*]	+[*]
Gümrük Muhafaza	+[*]	+[*]	+[*]
Polis	+[*]	-	-
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			
Yardım / Felaketten Kurtarma	+	-	-
Birleşmiş Milletler Barışı Koruma	+	+	-
Gelecek Harcamalar İçin Yükümlülükler			
Kredi Desteği	+	+	-

\+ Savunma Harcamalarına Dahil.

\- Savunma Harcamalarına Dahil Değil.

+[x] Savunma Organizasyonu Tarafından Yönetiliyor ve Finansman Sağlanıyorsa Savunma Harcamalarına Dahildir.

+[*] Askeri Faaliyetler İçin Eğitilip, Donatıldığı ve Mevcutsa Savunma Harcamalarına Dahildir.

Kaynak: Durgun, Özlem, Timur, Mustafa Caner, (2017). "Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:54, Sayfa:126-137.

Analizde Kullanılan Veriler

Yıllar	Savunma Harcamaları x1,000,000 (ABD $)	İthalat (ABD $)	İhracat (ABD $)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar (ABD $)	Brüt Tasarruflar (ABD$)	GSYİH (ABD $)
1984	6699	11533000000	9609000000	10000	17664066325	59989909458
1985	7107	12495000000	11119000000	10000	23418807563	67234948265
1986	7985	12008000000	10580000000	10000	29092968822	75728009963
1987	7626	15179000000	14135000000	9000000	21064789843	87172789528
1988	6717	15561000000	17581000000	10000	25812626393	90852814005
1989	7772	18356000000	18194000000	10000	27940922929	107143348667
1990	9391	25524000000	21042000000	15000000	32681824092	150676291094
1991	9654	24165000000	22039000000	27000000	27862571429	150027833333
1992	10154	26567000000	24298000000	65000000	29102652174	158459130435
1993	11227	33603000000	26263000000	56000000	33351536364	180169736364
1994	10976	26306000000	29191000000	49000000	23752398649	130690172297
1995	11276	40113000000	36581000000	113000000	33234539301	169485941048
1996	12620	48757000000	45150000000	110000000	39563057740	181475555283
1997	13153	55664000000	51528000000	251000000	38898732061	189834649111
1998	13782	54637000000	54117000000	367000000	70684007990	275768693191
1999	15217	47751000000	45482000000	645000000	55324937943	255884300639
2000	14727	61035000000	50353000000	870000000	57260722545	272979390334
2001	13500	44190000000	49963000000	497000000	41827166223	200251925228
2002	14364	53255000000	54750000000	143000000	52011661866	238428125942
2003	13358	73519000000	70502000000	480000000	62063173990	311823003789
2004	12414	101624000000	91918000000	780000000	86935374924	404786739603
2005	11965	123395000000	106331000000	1064000000	114578611715	501416301536
2006	12838	146862000000	119865000000	924000000	132376141527	552486912922
2007	12343	178125000000	145383000000	2106000000	157062662764	675770112180
2008	12482	212024000000	178015000000	2549000000	183237937046	764335657638
2009	13357	151581000000	145547000000	1553000000	138000972772	644639901974
2010	13087	197021000000	157445000000	1482000000	164555585092	771901768870
2011	13214	252522000000	183650000000	2370000000	187037659955	832523680908
2012	13504	248341000000	205515000000	4106000000	199318658546	873982246612
2013	13838	266285000000	209986000000	3636000000	220486283356	950579413123
2014	13917	257789000000	220871000000	7050000000	228236368191	934185915386
2015	14355	222910000000	199010000000	5096000000	213187227753	859796872678
2016	16630	213595000000	187966000000	3138000000	211366965825	863721648069
2017	17824	249170000000	210153000000	2701000000	216961050299	851549231503

Tablo 13: Savunma Harcamaları-Brüt Tasarruflar Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-11.41176	NA	0.008936	0.957983	1.053140	0.987073
1	**45.39401**	**101.4389***	**0.000206***	**-2.813858**	**-2.528386***	**-2.726586***
2	48.41603	4.964742	0.000222	-2.744002	-2.268215	-2.598549
3	50.22242	2.709588	0.000264	-2.587316	-1.921213	-2.383682
4	56.14512	8.037943	0.000236	-2.724651	-1.868234	-2.462836
5	61.84477	6.921013	0.000218	-2.846055*	-1.799323	-2.526059
6	65.16698	3.559505	0.000244	-2.797641	-1.560594	-2.419464

Tablo 14: Savunma Harcamaları-İhracat Gecikme Uzunluğu.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-10.89572	NA	0.008612	0.921123	1.016280	0.950214
1	**65.36096**	**136.1726***	**4.95e-05***	**-4.240068***	**-3.954596***	**-4.152797***
2	67.09402	2.847175	5.85e-05	-4.078144	-3.602357	-3.932691
3	69.03570	2.912525	6.87e-05	-3.931122	-3.265019	-3.727488
4	75.09640	8.225225	6.09e-05	-4.078314	-3.221897	-3.816499
5	75.65522	0.678575	8.12e-05	-3.832516	-2.785784	-3.512519
6	75.80706	0.162684	0.000114	-3.557647	-2.320600	-3.179470

Tablo 15: Savunma Harcamaları-İhracat Gecikme Uzunluğu.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-10.89572	NA	0.008612	0.921123	1.016280	0.950214
1	**65.36096**	**136.1726***	**4.95e-05***	**-4.240068***	**-3.954596***	**-4.152797***
2	67.09402	2.847175	5.85e-05	-4.078144	-3.602357	-3.932691
3	69.03570	2.912525	6.87e-05	-3.931122	-3.265019	-3.727488
4	75.09640	8.225225	6.09e-05	-4.078314	-3.221897	-3.816499
5	75.65522	0.678575	8.12e-05	-3.832516	-2.785784	-3.512519
6	75.80706	0.162684	0.000114	-3.557647	-2.320600	-3.179470

Tablo 16: Savunma Harcamaları-GSYİH Gecikme Uzunluğu.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-9.149610	NA	0.007602	0.796401	0.891558	0.825491
1	51.71611	108.6888	0.000131	-3.265437	-2.979964*	-3.178165
2	53.42660	2.810085	0.000155	-3.101900	-2.626113	-2.956447
3	56.46482	4.557328	0.000169	-3.033201	-2.367099	-2.829567
4	62.34000	7.973456	0.000151	-3.167143	-2.310725	-2.905327
5	68.74984	7.783378	0.000133	-3.339274	-2.292542	-3.019278
6	**78.69556**	**10.65613***	**9.27e-05***	**-3.763968***	**-2.526921**	**-3.385781***

Tablo 17: Savunma Harcamaları-Doğrudan Yabancı Yatırımlar Gecikme Uzunluğu.

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-29.26959	NA	0.031996	2.233542	2.328700	2.262633
1	5.772847	62.57578	0.003490	0.016225	0.301698	0.103497
2	8.442188	4.385346	0.003861	0.111272	0.587060	0.256725
3	14.21968	8.666245	0.003449	-0.015692	0.650410	0.187942
4	19.77935	7.545255	0.003165	-0.127096	0.729321	0.134719
5	**36.40625**	**20.18981***	**0.001339***	**-1.029018***	**0.017714***	**-0.709021***
6	36.69590	0.310344	0.001862	-0.763993	0.473054	-0.385815

1. Savunma Harcamaları – Brüt Tasarruflar

Savunma harcamaları- Brüt tasarruf eş bütünleşme hipotezleri;

H_0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır şeklindedir.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**İz İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.360130	16.56434	25.87211	0.4481
At most 1 *	0.084096	2.723145	12.51798	0.9077

Tabloda iz istatistiği ve %5 kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. İz istatistiği None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Max-Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**Max-Özdeğer İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.360130	13.84120	19.38704	0.2650
At most 1 *	0.084096	2.723145	12.51798	0.9077

Tabloda Max-özdeğer ve %5 Kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. Max-Özdeğer None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Her iki tablodan elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Yani değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

2. Savunma Harcamaları- İhracat

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**İz İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.186803	8.209571	15.49471	0.4433
At most 1 *	0.056391	1.799332	3.841466	0.1798

Tabloda iz istatistiği ve %5 kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. İz istatistiği None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Max-Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**Max-Özdeğer İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.186803	6.410239	14.26460	0.5611
At most 1 *	0.056391	1.799332	3.841466	0.1798

Tabloda Max-özdeğer ve %5 Kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. Max-Özdeğer None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Her iki tablodan elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Yani değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

3. Savunma Harcamaları- GSYİH

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**İz İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.129058	6.649218	15.49471	0.6188
At most 1 *	0.073472	2.365637	3.841466	0.1240

Tabloda iz istatistiği ve %5 kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. İz istatistiği None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Max-Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	**Özdeğer**	**Max-Özdeğer İstatistiği**	**%5 Kritik değerler**	**Prob**
None	0.129058	4.283581	14.26460	0.8283
At most 1 *	0.073472	2.365637	3.841466	0.1240

Tabloda Max-özdeğer ve %5 Kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. Max-Özdeğer None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Her iki tablodan elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Yani değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

4. Savunma Harcamaları- İthalat

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik değerler	Prob
None	0.142496	6.787898	15.49471	0.6024
At most 1 *	0.063153	2.022293	3.841466	0.1550

Tabloda iz istatistiği ve %5 kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. İz istatistiği None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

H0=Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H1=Eşbütüneleşme ilişkisi vardır.

UnrestrictedCointegrationRankTest(Max-Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Özdeğer	Max-Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik değerler	Prob
None	0.142496	4.765605	14.26460	0.7711
At most 1 *	0.063153	2.022293	3.841466	0.1550

Tabloda Max-özdeğer ve %5 Kritik değer ile prob değerleri verilmiştir. Max-Özdeğer None değeri<%5 Kritik değerler ve prob>%5 olduğu için sıfır hipotezi kabul edilir eş bütünleşme ilişkisi yoktur.

Her iki tablodan elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Yani değişkenler arasında uzun dönem bir ilişki yoktur sonucuna ulaşılmıştır.

1. Savunma Harcamaları- Brüt Tasarruflar Nedensellik Analiz Sonuçları

Granger Nedensellik Analizlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0= Brüt tasarruflar değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir.

H_1= Brüt tasarruflar değişkeni savunma harcamalarının nedenidir.

DependentvariableLOGSAVUNMA			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGBRUT	1.839653	2	0.3986
All	1.839653	2	0.3986

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve Brüt tasarruflar değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir sonucuna ulaşır.

H_0= Savunma harcamaları değişkeni brüt tasarruflarının nedeni değildir.

H_1= Savunma harcamaları değişkeni brüt tasarrufların nedenidir.

DependentvariableLOGBRUT			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGSAVUNMA	3.583180	2	0.1667
All	3.583180	2	0.1667

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir, savunma harcamaları değişkeni brüt tasarruflar değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

2. Savunma Harcamaları- İhracat Nedensellik Analiz Sonuçları

Granger Nedensellik Analizlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0= İhracat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir.

H_1= İhracat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedenidir.

DependentvariableLOGSAVUNMA			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGİHRACAT	3.052020	2	0.2174
All	3.052020	2	0.2174

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve ihracat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir sonucuna ulaşır.

H_0= Savunma harcamaları değişkeni ihracat harcamalarının nedeni değildir.

H_1= Savunma harcamaları değişkeni ihracat harcamalarının nedenidir.

Dependentvariable LOGİHRACAT			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGSAVUNMA	0.577859	2	0.7491
All	0.577859	2	0.7491

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve savunma harcamaları değişkeni ihracat harcamaları değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

3. Savunma Harcamaları- İthalat Nedensellik Analiz Sonuçları

Granger Nedensellik Analizlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0= İthalat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir.

H_1= İthalat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedenidir.

DependentvariableLOGSAVUNMA			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGITHALAT	3.381226	2	0.1844
All	3.381226	2	0.1844

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve ithalat harcamaları değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

H_0= Savunma harcamaları değişkeni ithalat harcamalarının nedeni değildir.

H_1= Savunma harcamaları değişkeni ithalat harcamalarının nedenidir.

DependentvariableLOGİTHAAT			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGSAVUNMA	0.207822	2	0.9013
All	0.207822	2	0.9013

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve savunma harcamaları değişkeni ithalat harcamaları değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

4-) Savunma Harcamaları- GSYİH Nedensellik Analiz Sonuçları

Granger Nedensellik Analizlerine ait var ve yokluk hipotezleri;

H_0= GSYIH değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir.

H_1= GSYIH değişkeni savunma harcamalarının nedenidir.

DependentvariableLOGSAVUNMA			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGGSYIH	1.878583	2	0.3909
All	1.878583	2	0.3909

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve GSYIH değişkeni savunma harcamalarının nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.

H_0= Savunma harcamaları değişkeni GSYIH nedeni değildir.

H_1= Savunma harcamaları değişkeni GSYIH nedenidir.

DependentvariableLOGGSYH			
Excluded	**Chi-sq**	**df**	**Prob.**
LOGSAVUNMA	0.452310	2	0.7976
All	0.452310	2	0.7976

Prob > %5 olduğu için, sıfır hipotezi kabul edilir ve savunma harcamaları değişkeni GSYIH değişkeninin nedeni değildir sonucuna ulaşılmıştır.